

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

AARBOG

UDGIVET AF

RANDERS AMTS HISTORISKE SAMFUND

1923

RANDERS
C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
1923

Redaktionsudvalg:

Partikulier *R. C. Andersen*, R. af D.

Redaktør *Engelbert Dröhse*.

Godsejer, cand. theol. *J. Estrup*.

Justitsraad *J. S. Møller*, R. af D.

FRA RANDERS AMT.

XVII.

Bidrag til Kjærby Sogns Historie.

Topografisk-personalhistorisk Skildring.

Af *Chr. Wammen.*

I.

Anneksgaarden.

Mtr. Nr. 1, gml. Nr. 9.

Der spilles i Moll og leges i Dur
paa Livsharpens dirrende Streng,
mens Døden blæser sin vældige Lur
fra Kirkegaardshavens dystre Mur
og kalder om kort eller længe.
Dog trindt i de dødes Have
Kærminderne gror mellem Grave.

ydligst i Byen, umiddelbart op ad den østlige Kirkegaardsdige ligger den gamle Anneksgaard, som nu forlængst er gaaet over til Selvejendom efter først i en lang Aarrække at have været Fæstegaard under Kjellerup. Hvornaar Gaarden er bleven Kirkegods, vides ikke; men dette Forhold rækker rimeligvis helt tilbage til de katolske Tider, da man bestræbte sig for, at hvert Sogn i Almindelighed kunde have sin egen Præst; men mange Sogne maatte dog ogsaa nøjes med en Munkepræst fra et af de nærmeste Klostre. Der er saaledes maaske en svag Mulighed for, at Gaarden i gamle Dage kan have været Præstebolig, indtil Sognet for sin Lidenheds Skyld er blevet Anneks, hvad det i hvert Fald har været siden Reformationen. Dette

kunde dog ogsaa godt være sket længere tilbage under den katolske Kirke, idet man af pekuniære Grunde allerede da vistnok havde begyndt den Sognesammenlutning, som Reformationen fuldførte. Et Minde er endnu til Rest om Anneksgaardens forhenværende kirkelige Bestemmelse, idet der paa Ejendommen hviler en aarlig Ydelse, som skal svares til Præsteembedet i Falslev.

Forlader vi imidlertid Gisningernes Verden og begiver os ud paa mere historisk Grund, f. Eks. Sognepræstens Indberetning til Onsilds Herredsbog i 1772, faar man lidt at vide om, hvorledes Forholdene har været i hans Tid, idet Pastor Schmidt skriver saaledes: „I Kjærby er en Anneksgaard, skylder af Htk. 3 Td. 4 Skp. og 2 Alb., beboet af Svend Nielsen Raj, yder aarlig til Præsten: 8 Skp. Rug og 10 Skp. Byg, alt Strøgmaal, og 16 Skp. Havre, gammelt Maal, 12 ø Smør og et ydefærdigt Lam; alle tre Korntiender og Kvægtiender opbærge Præsten. — Bygningerne er i skikkelig Reparationsstand; — Udsæden er ungefær aarlig 3 Td. Rug, 5 Td. Byg og 12 Td. Havre, Strøgmaal.“ — —

Ovenstaaende betyder dog ikke, at Præsteembedet var alene om Ejendomsretten, men kun, at denne var delt mellem Herlighedsejeren og Godsejeren, i dette Tilfælde siden 1723 Kjellerup Gods og før denne Tid Mariager Kloster; de anførte Naturalier var altsaa Herlighedsydelsen, skyldsat til Htk. 0—3—0—1 $\frac{1}{2}$. Medens Herlighedsejeren havde Ret til at føre et vist Tilsyn, ses Fæstebrevet f. Eks. 1742 at være udstedt af Godsejeren.

Rajfamiliens Tilstedeværelse i Kjærby taber sig saa langt ud i den svundne Tid, at Kirkebøgerne ingen

Oplysninger kan give om dens Oprindelse, og dette er iøvrigt Tilfældet med de fleste gamle Kjærbyslægter. Hvor talrig den nu her saa omtrent uddøde Slægt engang har været i Kjærby, faar man en Forestilling om ved at kaste et Blik i Sognets Dødsliste, der i Tidsrummet 1698—1899 nævner henimod fyrretyve afdøde, som har baaret dette Navn; men idet vi søger til Stamfader Rajslægts ældste kendte Medlem, maa vi standse ved Anneksbonden, Anders Sørensen Raj, der begravedes 78 Aar gammel Dom. 4. Advent 1712 og i Henhold til denne Alder altsaa maa være født 1634.

Det er vel næppe gørligt ganske at udrede Rajfamiliens spedede Slægtstraade i Tiden forud for Kirkebøgernes Tilblivelse; men idet vi skrider fremad i vor Skildring, vil vi dog møde en fortsat Slægtsfølge lige op til vore Dage.

Det ses af den ældste Matrikel af 1664 og den gamle Matrikel af 1688, at Anders Sørensen Raj allerede da var Fæster af Anneksgaarden, og han maa have været gift mere end een Gang; thi Dom. Exandi 1710 begravedes hans Hustru, Maren Espensdatter, 61 Aar gammel, og hun, der saaledes var født 1649, kan altsaa ikke være Moder til Sønnen, Niels Andersen Raj, som var født 1659. Men foruden denne Niels nævner Kirkebogen endvidere en Peder Raj, født 1672, samt Anne Andersdatter Raj, født ca. 1676, og Espen Andersen Raj, født 1681, af hvilke i hvert Fald de to sidste, men rimeligvis ogsaa Peder, maa være den gamle Anders Sørensen Rajs Børn. De to ældste Sønner og Datteren maa saa have været af første Ægteskab og deres Moder kan maaske have heddet Sidsel, siden Anne 1695 og senere Niels 1697 lader deres første Døtre døbe med dette Navn. At derimod Es-

pen er Marens Søn og opkaldt efter hendes Fader, er der ingen Tvivl om.

Anne Andersdatter Raj synes i sine Kærlighedsforhold at have fristet en lidt tragisk Skæbne. Kr. Himmelfartsdag 1695 trolovedes hun med Christen Sørensen, og de blev viiede næstfølgende 2. Søndag efter Trin. Brylluppet kunde da heller ikke godt opsættes længere, siden hun allerede 1. Søndag i Advent faar døbt en lille Sidsel, som dog snart efter døde og begravedes i Juledagene. — I dette Ægteskab fødtes endnu et Par Børn, nemlig Søren 1697 og Sidsel 1699, men saa døde Christen Sørensen, „som var Husmand“, 38 Aar gammel, og begravedes Langfredag 1700.

Anne Andersdatter Raj sad altsaa hen som ung Enke; men 1704 er det galt fat med en Anne Andersdatter, som 2. Søndag i Fasten faar døbt en lille Anders, født udenfor Ægteskab. Vi har dog Lov at formode, at denne Anne Andersdatter ikke er Christen Sørensens Enke, da hun ikke er indført med Navnet Raj, og der kunde jo nok samtidig findes en anden Pigelil i Byen af dette Navn. Men selv om hun denne Gang maaske kan gaa fri, undgaar hun dog ikke sin tragiske Skæbne, idet „Enken, Anne Rajs Søren ved Søren Thorsen, nu i Enslev,“ blev døbt den 25. Marts 1706. Denne Gang kan man desværre ikke tage fejl, og det ses da ogsaa blandt absolverede, at „Dom. Exandi 1705 blev Anne Andersdatter Rajs pub. abs. for begangen Lejemaal og udlagde til Barnefader en ung Karl, navnlig Søren Thorsen, som da tjente i Kjærby.“ — Samme Aar Dom. 14. Trin. blev Søren Thorsen pub. abs. for begangen Lejemaal mod Anne Rajs.“

Først otte Aar senere mødes vi atter med hende

og denne Gang under mere fornøjelige Omstændigheder, idet hun 3. Søndag i Advent 1714 trolovedes med Peder Jakobsen, og deres Bryllup stod Skærtorsdag 1715. Der ses ikke at være født Børn i dette Ægteskab, og Peder Jakobsens Død synes ejheller at at være indført i Kjærby Kirkebog; men 1745 døde en Anne Rajs, 68 Aar gammel, og det er rimeligvis hans Hustru. At de har boet i Kjærby og været Husfolk, fremgaar af Kjellerup Fæsteprotokol, hvori det under 18. Januar 1728 hedder: „Søren Sørensen og Sidsel Christensdatter, begge af Kjærby, fæster et Gadehus med tilliggende Kaalhave, hver af dem den halve Del, som Peder Jakobsen sidst beboede og for bemeldte sine tvende Stedbørn opladt haver.“

Peder Raj var ogsaa gift og maa have boet et eller andet Sted i Byen, da hans Hustru døde i Kjærby 1735, og han selv 66 Aar gammel, 1738; men de synes ingen Børn at have efterladt sig. Endelig oplyser Kirkebogen, at Espen Andersen Raj og Lene Mickelsdatter blev viiede Dom. 23. Trin. 1706; de boede i Gaarden Mtr. Nr. 8.

Allerede adskillige Aar før sin Død synes Anders Sørensen Raj at have opladt Anneksgaarden for den ældste af Sønnerne, Niels Andersen Raj. Hvornaar dette er sket, ved vi ganske vist ikke, da Fæsteprotokollen først begynder sine Oplysninger fra ca. 1720; men i Kirkebogen finder vi, at „Niels Andersen Raj og Karen Suendsdatter viedes Dom. 2. Advent 1696.“ — I de følgende Aar indtil 1715 er Niels Raj i Kirkebogens Daabsliste anført som Barnefader 9 Gange; men 4 af Børnene døde i Barnealderen, og de øvrige 5 nævnes i Skriftet efter hans Død 1723.

Saa langt tilbage i Tiden rækker Folkeerindrin-

gen i Almindelighed ikke, især naar Talen er om en fattig Fæstebonde og hans Familie. De gamle Kirkebøgers afblegede Optegnelser ved Daab, Giftermaal og Begravelse vidner om Tilværelsen, og lidt om Livsforholdene gemmer nu og da Fæste- og Skifteprotokollernes gulnede Blade; men hvad Livet førte med sig af Glæde og Sorg, Haab og Trøst, Digten og Tragten, det er faret hen med den svundne Tid.

Niels Raj begravedes Onsdagen den 7. Juni, 64 Aar gammel, og en Maanedstid senere mødte Skifteretten i Stervboet for at gøre Deling mellem Kreditorerne, Enken og hendes Børn. Vi vil anføre Skifteforretningen i sin Helhed, da den giver udmærkede Oplysninger om Tilstanden i Anneksgaarden paa den Tid. Der tales om Restancer til Godsejeren, og dette vidner maaske om, at Niels Raj havde været syg i flere Aar. Slutresultatet af Opgørelsen bliver et Vidnesbyrd om den yderste Armod, selv om denne dog maaske ikke er saa virkelig, som den synes; men en Gennemlæsning af Skiftet er som at foretage en Vandring i den gamle Gaard gennem Stuer og Køkken, Stald og Lade:

„Anno 1723 dend 28. Juny som eragtes for trødeffte Dagen, indfandt sig paa sin Broder Seignieur Jens Brasch til Kiellerup hans Vegne Claus Brasch fra bemeldte Kiellerup med tiltagne tvende uvillige Vorderingsmænd, nemlig Michel Sørensen og Knud Pedersen af Kierbye, i bemeldte Kierbye der at holde rigtig Registering og Vordering, Schiffte og Deelling effter afdøde Niels Nielsen (skal være Andersen) Raj, som boede og døde i meerbemeldte Kierby imellom hans effterlatte Hustrue Karen Suendsdatter paa de eene, og begge deris Børn, nafnlig: Zitzel Nielsdat-

ter, 25 Aar. Niels Nielsen, 24 Aar. Svend Nielsen, 13 Aar. Dorette Nielsdatter, 10 Aar, og Søren Nielsen, 8 Aar.

Og var oververende paa Enchens Vegne den salig Mands Broder Esper Andersen som Lauvørge, og paa Børnenes Vegne Rasmus Winther, begge af Kierbye, og blev da forrettet som efterfølger:

Indboed.

Et gammelt Bord, 8 Sk. — 1 Eggekiiste med Laas, 1 Rd. 4 Mk. — 1 Furschrin, 1 Mk. — Tvende Benchfiel, 4 Sk. — Tvende Hyldefiel, 6 Sk. — Tvende gamle Panelhylder, 4 Sk. — 1 lidet Schab i Veggen, 1 Mk. — 1 Mangelfiel, 4 Sk. — 1 Terschel, 1 Sk. — 1 Gaarnvindel, 2 Sk. — 1 Spinderoch, 2 Mk. — 1 Dito, 3 Mk. — 2de liden Træstolle med Halmbondudi, 8 Sk. — 2de Heggel, 1 Mk. — 1 Par Karer, 1 Mk. — 1 Flødbøtte, 6 Sk. — 1 Øl-Halftønde, 1 Mk. — 1 Ølfiering, 6 Sk. — 1 Bagtrou, 1 Mk. 4 Sk. — 1 gl. Otting, 2 Sk. — 1 Handqvern med Behør, 3 Mk. — Tvende Kornsolde, 12 Sk. — Et Eggekar paa 1 Tønde, 3 Mk. 8 Sk. — 1 Dito, 1 Mk. 8 Sk. — 1 Eggeballie, 8 Sk. — Tou Strepper, 8 Sk. — 1 Maschtønde, 4 Sk. — 1 Staukar, 2 Sk. — Ti Bolgryder, 5 Sk. — 1 Trælysestagge med Jernpibe, 2 Sk. — Tvende Træmelchescholler, 4 Sk. — 1 Ølkande, 2 Sk. — 1 gl. Bønnebog, 8 Sk. — 1 liden Salmebog, 4 Sk. — En Flat, 8 Sk. — 1 Løb, 6 Sk. — 1 gl. Jern-Fyrfad, 1 Sk. — 1 Jernpande, 1 Mk. — 1 Rest, 6 Sk. — En Brandforch, 2 Sk. — 1 Kierne, 8 Sk. — 1 Smør-Trove, 2 Sk. — 1 Hørbrøde, 2 Sk. — Et Svinetrou, 2 Sk.

Sengeklæder.

1ste Seng:

1 Bolster Underdynne med brune Stribber, 2 Rd. — 1 graa Vadmel's Underdynne, 2 Rd. — 1 graa Vadmel's Hoveddynne, 3 Mk. — 1 Olmerdugs Pude, 2 Mk. — 1 Bolsterpude, 3 Mk. — 1 Olmerdugs Overdynne med blaa Striber tuertover, 1 Rd. 2 Mk. — 1 røt og gult Sengeklæde, 2 Mk. — 1 Par Blaagarns Lagen, 4 Mk. — 1 gl. blaa- og hvidstribbet Omhæng om samme Seng, 2 Mk.

2den Seng:

En graa Vadmel's Underdynne, 1 Rd. 2 Mk. — Tuende Olmerdugspudder, 5 Mk. — 1 Olmerdugs Overdynne, 2 Rd. 2 Mk. — 1 Par smaa Blaagarns Lagen, 5 Mk.

3die Seng:

1 graa Vadmel's Underdynne, 1 Rd. — 1 Olmerdugs Hoveddynne, 3 Mk. — 1 Olmerdugs Overdynne, 4 Mk. — 1 Par Hørgarns Pudevaar, 2 Mk. 8 Sk. — 1 Par Hørgarns Lagen, 1 Rd. 2 Mk. — Fire Kornsæcher, 1 Rd. 2 Mk.

Kobber og Messing:

1 Kobberbrøgerkædel, 4 Rd. 2 Mk. — 1 Messing Handkædel, 4 Mk.

Vogen- og Plouredschab.

1 Trævogen med behørende Redschab, 4 Rd. — 1 Dito Vogen, 3 Rd. 2 Mk. — Tuende gl. Harrer, 3 Mk. — 1 Par Kornleeder, 2 Mk. — Tuende Læstange, 1 Mk. — 1 Plou med Jern og vidre dertil

behørende Redschab, 1 Rd. — 1 Schierknif og Kiiste, 2 Mk. 8 Sk. — Tou Greeb og tou Schouel, 6 Sk. — 1 stoer og en liden Nauer, 1 Mk. 4 Sk. — Trei Spegeborder og en Schafft, 6 Sk. — 1 Handøxe, 1 Mk. 8 Sk. — 1 Hammer, 6 Sk. — Tvende Plejler, 6 Sk. — 1 Korn Forch, 6 Sk. — 1 Kasteschoul, 1 Sk. — 1 Slibesten, 8 Sk. — Tuende Møgfiel, 8 Sk. — En Bærborde, 2 Sk. — En Bondknif, 8 Sk. — Tou Baggereeb og it Forreeb, 2 Mk. — Tou Hiollier, 1 Rd. — 1 Løngle, 4 Sk. — Tou River, 4 Sk. — 1 Tørvespade, 1 Mk.

Bæster:

En skimlet Hest, 4 Aar, 10 Rd. 4 Mk. — 1 sort Mærplag, 1 Aar, 6 Rd. — 1 Dito sort, 1 Aar, 4 Rd. — En brunblessit Hoppe, 8 Aar, 6 Rd. 4 Mk. — En schimlet Hoppe, 10 Aar, 6 Rd. 4 Mk. — En bærbrun Dito, 2 Aar, 8 Rd. — 1 Føl, 1 Rd.

Fæmon:

1 blachbrogit Kou, 5 Rd. 2 Mk. — 1 kulsort Dito, 4 Rd. — 1 blachet Dito, 4 Rd. 4 Mk. — 1 blachet Qvie, 2 Rd. — Trei Kal, 1 Rd. 4 Mk.

Faar:

14 gl. Faar a 3 Mk. er 7 Rd. — Ti Lam a 1 Mk. er 1 Rd. 4 Mk. — Tuende gl. Veier, 1 Rd.

Swin:

Tuende Soetuin a 5 Mk. er 1 Rd. 4 Mk. — Tou Gris a 1 Mk. er 2 Mk.

Gies:

Trei gl. Gies a, 1 Mk. er 3 Mk. — 8te unge Gies a 10 Sk. er 5 Mk.

Blef Enchen saavelsom hendes Lauverge tilspurt, om de meere var vidende end som allerede angivet var, at de da ville det nu angive i huad Nafn det verre kunde, at det da kunde komme Boen tilgode. Suarede de gandsche inttet vidre var vidende, end som allerede angiven var, og beløber heelle Boens Midler sig indallis til Penge 116 Rd. 5 Mk. 6 Sk., siger Hundrede og sexten Rixdaller femb Mark sex Schilling.

Hvorfra først afgaaer Husbondens fordrende Restantee for effterfølgende Aaringer, nemblig: For Anno 1719 rester for Laanekorn, Biug: 3 Td. 3 Skp. a 1 Rd. 5 Mk. 8 Sk. er 6 Rd. 2 Mk. 13 Sk. — Haure: 2 Td. 2 Skp. a Tønden 1 Rd. er 2 Rd. 1 Mk. 8 Sk. — 1720 Landgilde: 1 Suin, 1 Rd. — Arbeidspenge, 3 Rd. 3 Mk. 2 Sk. — 1721 Arbeidspenge: 3 Rd. 3 Mk. 2 Sk. — 1722: 1 Svin, 1 Rd. — Giør Summa: 17 Rd. 4 Mk. 9 Sk.

Hvortil bliver udlagt: 1 sort Mærplag, 1 Aar, 6 Rd. — 1 sort Dito, 1 Aar, 4 Rd. — 1 blachet Kou, 4 Rd. 4 Mk. — 1 blachet Qvie, 2 Rd. — Tou gammel Veier. 1 Rd. — En Eggeballie, 8 Sk. — En Kasteschoul, 1 Sk. — Giør Summa skyldige Restantsens Udlæg: 17 Rd. 4 Mk. 9 Sk. som afgaaer fra Boens Summa, og blifuer saa Boens Summa ichuns: 99 Rd. 13 Sk.

Derfra afgaaer Gaardens Besetning effter Kongl. May^{ts} allernaadigste Forordning: Fiire gode døgtige Bæster a Stychet 10 Rd. er 40 Rd. — 1 Vogen med behørrige Redschab, 6 Rd. 4 Mk. — 1 Plou og Harre med Redschab, 2 Rd. 4 Mark.

Gaardens Brøstfeldighed, som blev sat i fald af fornefuende = (fornævnte) tvende uvillige Mend og dette i ringeste, som kunde forre repareris nemblig:

Elleve Binding Isterallinghuus med alt Tilbehør for 20 Rd. — It Støche Ladehuus 5 Binding 10 Rd. — 1 Lade- og Øxenhuus 13 Binding, dette fiortende er Port igiennem, allerringeste som kunde repareris 24 Rd.

Desforuden angaf Enchen at være bortschuldige til een og anden ialt 5 Rd. 2 Mk. — For Schifftebrevet at skrive med Reiser og videre Bekosning derpaa gjort er 2 Rd. 4 Mk. — Stemplit Papiier til Schifftebrevit 3 Mk. — Bliver saa Boens Gield og Udgift in allis Penge: 111 Rd. 5 Mk. — sigger Hundreder og elleve Rixdaller og femb Mark.

Fattis saa at Boens Midler er iche tilstræcheligh til Udgiften Penge: 12 Rd. 4 Mk. 3 Sk. —, og som fornemmis, at Boens Midler iche nær er tilstræcheligh til Gaardsens Besetning og Brøstfeldigheden paa Gaarden samt vidre Gield, da forat holde Gaarden udi goed Stand med Reparation og vidre Gaardsens Besetning, som Enchen fremdeeles vedbliver og saa suarer sin Husbonde effterdags, hvis hand med Rette tilkommer samt kongelige Schatter af bemeldte iboende Sted i Rette Tider og vidre hvad som af samme Sted bør med Rette at givis, og derforuden at holde enhuer schadislós i alle Maader — dette Enchen i hendes Lauverges Nerværelse lover at holde og effterkomme, hvorimod hun nyder og beholder dette øfrige Boens beholdene Midler in natura, som dette forhen indført findis, som bedrager sig til Penge: 99 Rd. 13 Sk. — sigger halvfemtesindstiuge og nie Rixdaller og tretten Skilling effter Vordingen.

Og som inttet blifuer til Deelling imellem Moderen og Børnene, saa lover Moderen alligevel til hendes mindste Børn, som iche er kommen saavit, at de sielf deris Føde og Klæde kand fortienne, at beholde dennem

hos sig til de bliver enhuer deris sextende Aar og dennem med Klæde og Føde og christellig Opdragelse effter Efne og Vilchor at forsiune, hvorimod de igen beviser hende ald Tienniste med huad de imidlertid for hende kand udrette.

Saaledis forrettit og passerit bekinder og tilstaaer vi underschrefne.

Datum Kierbye ut supra.

C. Brasch.

Vorderingsmænds Nafn:

Knud Pedersen og M: S: S:

Paa Børnenes Vegne:

Rasmus Wintev.

Enchens Lauverge:

E: A: S:“

Det fremgaar saaledes af Skriftet, at Karen Suendsdatter, som venteligt kunde være, blev ved Anneksgaarden og fortsatte dens Drift sammen med sine Børn, af hvilke de to ældste, Sidsel og Niels, der var fødte henholdsvis 1697 og 1699, altsaa ved Faderens Død allerede var voksne, medens Svend, Dorthea og Søren endnu var mindreaarige. Niels blev dog faa Aar senere gift og Gaardfæster i Sem, hvor han døde 1733, og Enken, Johanne Andersdatter (Moustens) kom nu til Kjærby Kirkehus med sine tre Smaapiger. — Sidsel fik Dom. 4. Advent 1735 døbt en lille Pige ved Navn Anne, hvis Fader var „gifte Thomas Larsen af Gjerlev“; men 1739 blev hun dog gift med en Mand fra Gjetterup, Vester Tørslev Sogn, og da Karen Suendsdatters Død ikke er indført i Kjærby Kirkebog, kunde det tænkes, at hun er fulgt med Datteren, hvis da ikke

Kirkebogens Tavshed beror paa Præstens Forglemelse, hvilket maaske er det sandsynligste. Endnu 1742 var hun i Live; thi dette Aar hedder det i Fæste-protokollen under 10. Januar: „Svend Nielsen, barnfødt i Kjærby, fæster en Halvgaard i Kjærby, som hans Fader, Niels Raj, sidst beboede og fradøde, og Enken hidindtil have beboet og nu for samme godvilligen oplader.“ — Dorthe, som var født 1718, blev 1742 gift med en Enkemand i Kjærby, nemlig Christen Ibsen i Mtr. Nr. 9, og 1745 den 30. Juni giftede Svend Nielsen Raj sig med Maren Christensdatter, en Pige, som da tjente hos hans ovennævnte Svoger.

Disse to beboede nu Anneksgaarden i over en Meneskealder; thi det er nemlig denne Svend Nielsen Raj, der i ovenanførte Præsteindberetning til Onsild Herredsbog nævnes som Anneksbonde 1772. Maren Christensdatter har næppe været her fra Sognet, skønt „Svend Nielsens Svigerfader, 74 Aar, døde i Kjærby 1748. Efter den ved hendes Død angivne Alder maa hun være født 1718; men Kirkebogen ved intet derom. Derimod oplyser den, at Niels Rajs Svend blev døbt Dom. 3. Epifanie 1711, og de har altsaa ved deres Giftermaal været henholdsvis 27 og 34 Aar gamle.

Iøvrigt vides intet om dem udover, at de af otte Børn beholdt i Live tre Døtre og to Sønner. Karen var den ældste og født 1746; hun blev den 27. Juni 1777 gift med en Enkemand, Jens Christensen Møller, i Havbækgaarden, Mtr. Nr. 13, hvor netop kort i Forvejen en ung Moder var død fra sin Mand og nogle Smaabørn. Anne, født 1748, ægtede den 9. August 1782 Peder Andersen Kour af Hem og fik saaledes sit Hjem i Nabsognet, medens Maren, den yngste af Pigerne, der var født 1750, blev Nabo til Søsteren

Karen, idet hun den 30. Juni 1786 giftede sig med Knud Jensen Smed i den nu nedlagte Gaard, Mtr. Nr. 2, men døde allerede to Aar senere i Barselseng efter et dødfødt Barn. Christen Svendsen, født 1759, hører hjemme under Skildringen af Sognets Skoleholdere og Degne, og endelig Niels Svendsen, som var døbt Michelsdag 1756, blev Faderens Eftermand i Anneksgaarden. Gamle Svend Nielsen Raj begravdes 82 Aar gammel Dom. 5. Fasten 1793, medens Maren allerede var død 64 Aar gammel 1782 og begravdes alm. Bededag.

Med Svend Raj forsvinder det gamle Familienavn fra denne Gren af Rajslægten, idet hverken hans Børn eller Børnebørn synes at have ladet sig kalde Raj. I hvert Fald finder man dem aldrig benævnet saaledes i Kirkebogen; men derfor forsvinder Navnet dog ikke af Byen; det lever endnu en Stund videre i en anden Rajfamilie, som vi siden skal se.

Niels Svendsen, den gamle Sognefoged, var gift to Gange, og hans første Hustru, som vist ikke var født i Kjærby, hed Anne Cathrine Nielsdatter. De blev viede den 14. Juli 1786; men hun døde imidlertid kun 25 Aar gammel, og efterlod sig to smaa Børn, nemlig den toaarige Svend, senere bekendt i Kjærby under Navnet „gammel Svend“, og en lille Pige, der den 26. Januar 1792, samme Dag som Moderen blev begravet, døbttes med Navnet Maren efter Farmoderen; men 1795 blev hun lagt ned ved Siden af sin Moder.

Lang Enke- eller Enkemandstand var som Regel ikke disse Tidens Sædvane, og Niels Svendsen betænkte sig da heller ikke ret længe paa at indgaa et nyt Ægteskab; thi allerede samme Aar den 6. Juli giftede han sig med Niels Jensen Skjødts Datter i

Kjærby Bondegaard, Kirsten Nielsdatter. Uvilkaarligt føler man Medlidenhed med det sekstenaarige Barn, som næppe af egne Kærlighedsgrunde faar overdraget den Opgave at være to Smaabørns Stifmoder og en tyve Aar ældre Mands Hustru; men Kirkebogen viser, at hun døbttes Trinatatis Søndag 1776, og netop samme Dag seksten Aar senere fejres hendes Trolovelse. Ved hendes Død den 5. December 1848 angives hun rigtignok at være 74 Aar, og efter denne Alder skulde hun være født 1774, hvilket ogsaa vilde passe bedre paa Giftermaalet; men dette synes altsaa ikke at stemme med Virkeligheden.

Kirsten Nielsdatter løste dog Opgaven over al Forventning; thi endnu ved man om hende, at hun var en god og kærlig Moder baade for Ane Cathrines og sine egne Børn og en meget dygtig Kone i sit Hus, saa hun altid havde noget at undvære til Fattigfolk.

Niels Svendsen var en fredelskende Mand og skal have egnet sig fortrinligt til sit Hverv som Sognefoged. Han forstod at fremstille mulige Stridigheder saaledes, at Parterne som Regel enedes i Mindelighed. Det var i hans Tid, at Spaniolerne 1808 kom til Byen, og naturligvis modtog man disse fremmede Gæster med bange Anelser, omend de kom som vore Venner; men Sognefogden, som skulde ordne Indkvarteringen, havde ogsaa ved denne Lejlighed et lyst og frejdigt Syn paa Sagen, og dette virkede beroligende paa de andre.

Da Spaniolerne havde været her en Maanedstid, var Byens Befolkning kommen til at holde af dem. Rigtignok forstod man kun lidt af, hvad de sagde; men de var saa venlige mod alle, og især Børnene flokkedes gerne om dem. De mindste smaa løftede de op paa deres Arme og lod dem kysse Krucifikset

eller Madonnabilledet, som de fleste Soldater bar i et Baand om Halsen og havde gemt paa Brystet, og saa sang de saa vemodige Toner, at Hjemveen tindrede i deres Øjne. Længe efter, at Spaniolerne var borte, huskede Børnene baade Ord og Toner, og om Jens Knudsens Enke i Gaarden Mtr. Nr. 2, den gamle Anne Nielsdatter, gaar der endnu i Familien det Sagn, at hun længtes saa meget især efter Josef, een af de indkvarterede i hendes Hjem, som havde været saa god ved den gamle Kone, at Længselen gjorde hende syg og voldte hendes Død to Maaneder efter Spaniolernes Bortgang. Kirkebogen udviser da ogsaa, at Anne Nielsdatter begravedes den 29. Oktober 1808.

Om Niels Svendsens Sognefogedvirksomhed lever endnu et Sagn, som ogsaa ved denne Lejlighed bør erindres. Engang havde de Kjærby Mænd været kørende til Falslev med Tørv, som de skulde levere til deres Sognepræst, Laurits Lassen, og da de paa Tilbagevejen kørte igennem Skoven, smed de nogle Stykker af det der skovede Brænde i Vognene og tog med hjem, fordi de mente, at det laa i Vejen for dem. Rimeligvis har de været lidt paavirkede af Præstens gode danske Brændevin; thi ellers maatte de have tænkt, at dette var en ulovlig Maade at gøre Vejen farbar paa. Det gik da ogsaa galt, og Sognefogden maatte desangaaende ned til Herredsfogden, Henrik Testens i Mariager (1789—1814) for om muligt at faa Sagen ordnet i Mindelighed; men det var Niels Svendsen ogsaa Mand for. Uvejret mildnedes betydeligt ved Hjælp af et Par fede Gæs, som i Forvejen var bleven indbragte paa rette Sted, og da Herredsfogden spurgte, om de havde brugt Økse og Sav, svarede Sognefogden beroligende: „Nej, nej!

bitte Bror! kun det, der var løs! kun det, der var løs!“ Saaledes fortalte han i hvert Fald selv Historien senere, og der kom da heller intet videre ud af Sagen, da man jo vel vidste, at ingen havde haft til Hensigt at begaa nogen Uærlighed.

Niels Svendsen og Kirsten Nielsdatter blev begge gamle Folk. De havde ingen Sønner, men derimod to Døtre, af hvilke Ane Cathrine var født 1802 og Maren 1804; en tredie Datter var død som Barn. Saa var der jo Svend af første Ægteskab; men han blev 1812 gift med Hans Andersens Enke, Anne Andersdatter i Mtr. Nr. 10, og da Ane Cathrine den 4. August 1820 ægtede Niels Pedersen Møller, Søn af Peder Villadsen i Kjærby Mølle, fik disse to Anneksgaarden, der saaledes gaar over til en anden Mandsslægt, medens de gamle blev Aftægtsfolk. Maren, den yngste af de to Søstre, giftede sig 1833 med Gaardmand Peder Mannike af Enslev.

Niels Pedersen Møller var ingen daarlig Mand til at passe sine Sager og holdt da ogsaa godt nok Hjulet i Furen i sin Tid, skønt Tidens Skødesynd, de stærke Drikke, maaske nok havde mere Tag i ham end heldigt var. Denne ulyksalige Lidenskab, der i Aarhundreder rugede som en Mare snart sagt over største Delen af det danske Folk og ødede mange af dets bedste Kræfter, har ogsaa svunget sin Svøbe over Kjærby Sogns Befolkning og skabt nogle af dens bedrøveligste Minder. Ogsaa i denne Henseende blev det af mangan en ægte Kjærbyer fremført som en Æressag „at have drukket af Kjærby Bæk“, skønt dette gamle Kjærbyudtryk ogsaa har en dybere og bedre Betydning, og det er kun glædeligt, at denne Bæk forlængst er udtørret.

Den gamle Sognefoged, Niels Svendsen, døde 84 Aar gammel den 1. April 1841, og Aaret efter, den 17. Februar, fulgte Svigersonnen efter, kun 43 Aar gammel. Der var dette Aar i Byen Tyfusepidemi, som foruden Niels Møller ogsaa bortrev hans Tjenes-tekarl, Christen Mikkelsen, samt en Husmandskone, Ane Kirstine Krogh, og mange var haardt angrebne af den farlige Sygdom.

Niels Møller havde ingen Døtre; men han efterlod sig ikke mindre end elleve Sønner, som alle opnaaede den voksne Alder, saa fire af dem deltog i Treaars-krigen, og to var med i 1864; men endda naaede Tyskernes Kugler ikke at skade nogen af dem.

Den ældste af Niels Møllers Sønner, Niels Chr. Nielsen, var ved Faderens Død allerede over de tyve og saaledes gammel nok til at kunne forestaa Gaar-dens Drift, og nu sad de to Enker, Moder og Datter, sammen nogle Aar, indtil først Kirsten Nielsdatter gik bort efter at have passeret Støvets Alder, og et Par Aar senere døde ogsaa Datteren, Ane Cathrine den 20. April 1851, kun 49 Aar gammel.

To Maaneder efter Moderens Død giftede Niels Chr. Nielsen sig med Mariane Nielsdatter, hvis For-ældre var Niels Christensen Johnsen og Ane Jens-datter i Gaarden Mtr. Nr. 7 —; men her, hvor vi nærmer os Mands Minde, vil vi tage Afsked med den gamle Anneksgaard. Allerede i Niels Chr. Nielsens Levetid blev den købt til Selvejendom af Mads Sø-rensen Qvortrup*); men da havde Mariane forlængst fundet Hvile oppe paa Kirkegaarden, idet hun døde 41 Aar gammel den 29. Oktober 1872 efter at være

*) Randers Aarvog 1922 — „Kjærbygaard“ Pag. 54.

bleven Moder til 10 Børn. Mariane har efterladt sig et ualmindelig smukt Eftermæle i Folkeerindringen som Hustru og Moder, og man syntes, det var saa sandt, hvad den gamle Pastor Landmark sagde ved hendes Grav: „Mange vandrer i denne Verden paa Roser; men hun vandrede paa Torne“. — Niels Chr. Nielsen begravedes ved Siden af sin Hustru den 17. Juni 1881.

II.

Rajgaarden.

Mtr. Nr. 5, gml. Nr. 8.

Fulgte man nu fra Anneksgaarden Gaden, som fører gennem Byen i Retningen Syd og Nord, vilde man i gamle Dage passere langs med samme ikke mindre end 10 Gaarde og et Hus, alle med Undtagelse af den nordligste beliggende paa Gadens Østside. Paa Vestsiden laa endvidere Kirkehuset, Hyrdehuset og Bysmedien. Af disse blev Styggegaarden, gml. Nr. 14, allerede udflyttet omkring ved Udskiftningstiden under Navnet Kjærbygaard; senere er andre fulgte efter og nogle af disse atter delt, hvorved er opstaaet mindre Ejendomme, til Dels beliggende paa de gamle Gaardspladser, medens een er sammenlagt med Nabogaarden.

Den første i Rækken ligger endnu paa sit oprindelige Stæde lige Nord for Anneksgaarden og kun adskilt fra denne ved en gammel Markvej. Rigtig nok vil Traditionen, at den engang skal have ligget i Byens Vestside ved Guldgaden, den gamle Ran-

ders—Mariager Landevej, paa det Sted, hvor nu Mtr. Nr. 24 findes; men det ligger i hvert Fald langt tilbage i Tiden, vel endog før Matriculen af 1664, hvis det overhovedet er mere end et Sagn. Een af de gamle Rajkoner skal engang have fortalt, at ved denne Flytning mistede Gaarden sin gode Toft. Lad os efter Slægten, som fra gamle Tider har beboet denne Gaard, kalde den Rajgaarden, skønt dette Navn nu ikke mere bruges i daglig Tale og maaske heller aldrig har haft Borgerret i Folkemunde.

I Dronningborg Amts Matriculsprotokol af 1664 ses Rajgaarden at være ansat i Htk. til 4 Td. 5 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., medens den i 1688 er bleven en Ubedydelighed mindre og kun staar for Htk. 4-4-2-1, og dens Fæster hed da Svend Pedersen. Om denne Mand vedkommer Rajfamilien, er det vel nu ikke muligt at afgøre. Hans Hustru nævnes ingen Steder; men gift maa han have været, da Kirkebogen anfører, at „Dom. 4. Epifanie 1698 begravedes Suend Pedersens Søn, 12 Aar, uden Ringen og Sang“, og der er vel heller ingen Tvivl om, at Karen Svendsdatter i Anneksgaarden var hans Datter. Endvidere ses det, at en Ungkarl, Peder Svendsen 1701 ægtede Enken Karen Christensdatter i Kjærby Bondegaard, og han var sagtens Karen Svendsdatter Broder. Svend Pedersen selv begravedes 71 Aar gammel den 24. Juni 1705; men allerede nogle Aar forinden synes han at have opladt Gaarden for Jens Christensen Raj, der i Kjærby Kirkebogs Daabsliste nævnes talrige Gange som Barnefader i Tidsrummet 1701—1719. Hvem dennes Hustru var, og hvad hnn hed, vides ikke, og hendes Død har derfor heller ikke været til at finde i Kirkebogen; men en Kone maa han have

haft, da han ligesom Niels Raj i Anneksgaarden havde ikke mindre end 9 Børn.

Rajnavnet vidner tydeligt nok om, at de to Nabo-familier var af samme Slægt; men vi formaar dog ikke at slynge Traadene sammen. Niels Andersen Raj og Jens Christensen Raj var omtrent lige gamle, fødte henholdsvis 1659 og 1664, men saa langt rækker Kjærby Kirkebøger ikke tilbage. Vi faar da nøjes med en Sandsynlighedsslutning og f. Eks. antage, at de var Søskendebørn; nærmere beslægtede har de i hvert Fald næppe været. Muligvis har de to Gaarde engang før 1664 været skyldsatte under eet, altsaa været en saakaldt Helgaard, eftersom de begge baade i Matriklen og Fæsteprotokollen lige til Udskiftningstiden stedse kaldes Halvgaarde. Det var i gamle Dage ret ofte Tilfældet; at to Familier af en større Gaard fæstede hver sin Halvdel, der senere blev til selvstændige Hjem med egne Bygninger, en Udvikling, som f. Eks. har fundet Sted i den gamle „Kjærby Bondegaard“. Halvgaard har saaledes ogsaa faaet Betydning af en mindre Gaard.

I et Landstingsskøde af 6. April 1723, udstedt i Anledning af, at Jens Mortensen Würf i Ørsted sælger til Jens Andersen Brasck paa Kjellerup hele Kjærby Sogn med Undtagelse af Styggegaarden, den senere Kjærbygaard, og Møllen, som nemlig ikke tilhørte ham, nævnes ogsaa blandt de andre Kjærby-mænd, Jens Christensen Raj som Fæster af Mtr. Nr. 5, og i Fæsteprotokollen ses det under 20. Januar 1742, at hans ældste Søn, Christen Jensen Raj, har fæstet den Halvgaard, som Faderen sidst beboede. Gamle Jens Raj var levende endnu, men Dom. 20. Trin. 1744 begravedes han, 80 Aar gammel. Chri-

sten Rajs Fæstetid blev dog ikke af lang Varighed, han nævnes i en Jordebog den 21. April 1745; men den 10. Februar 1748 hedder det atter i Fæsteprotokollen: „Peder Jensen Raj fæster en Halvgaard i Kjærby, som hans Broder, Christen Raj, for hannem formedelst Sygdom og Svaghed godvilligen opladt haver“. Han døde da ogsaa faa Aar efter og begravedes 52 Aar gammel 2. Juledag 1752.

Jens Rajs store Børneflokk skød ikke mange nye Skud, i hvert Fald ikke for Kjærby Sogns Vedkommende. Flere af Sønnerne henlevede deres Liv ugifte. Dette var saaledes Tilfældet med den ovennævnte Christen; men endnu to Brødre blev gaaende hjemme som Gammelkarle, nemlig Anders, død 71 Aar gammel 1781, og „den lille Peder Raj“, død 66 Aar gl. 1783. Fire Børn nævnes kun ved deres Daab og ses altsaa ejheller at være døde i Barnealderen; men det er rimeligvis Datteren, Anne, født 1705, om hvem Kirkebogen 1731 oplyser, at „Fredagen den 19. September blev Anne Rajsdatter pub. abs. og udlagde til Barnefader en Rytter, Niels Thyggesen“, ved hvem hun havde født en Søn, der blev døbt Dom. 8. Trin., og dermed taber vi ogsaa hende af Syne.

Peder Jensen Raj, som altsaa nu var Gaardens Fæster, betænkte sig meget længe, inden han vovede at indtræde i Ægttestanden; men omsider fandt han sig dog en Kone, idet han 49 Aar gammel holdt Bryllup med Kirsten Nielsdatter den 13. September 1757. Hvor denne Kirsten egentlig var fra, oplyser Kirkebogen intet om, og hun synes ikke at være født i Kjærby; men ved sit Giftermaal var hun en ældre Kvinde paa 35 Aar. Dom. 2. Epifanie 1759 fik de døbt deres første og eneste Barn, en Søn, som na-

turligvis blev kaldet Jens efter Farfaderen, den gamle Jens Raj.

Og atter ruller en Aarrække hen, uden at noget af Betydning erindres om de to i Rajgaarden. I en Jordebog af 1772 nævnes Peder Raj endnu blandt Byens øvrige Fæstere; men den 12. April 1779 overlod han det gamle Hjem til Sønnen, hvorom det hedder i Fæsteprotokollen: „Jens Pedersen Raj, barnfødt i Kjærby, der gaar som Soldat, fæster hans Livstid den Gaard i Kjærby, som hans Fader, Peder Jensen Raj, nu paabor og i Fæste haver“. — Hartkornet er ved denne Lejlighed opført med 5-4-0-2 og ikke som tidligere 4-4-2-1, fordi Godsejeren i Henhold til Forordningen af 8. Marts 1760 havde foretaget en Hartkornsudligning, saaledes at samtlige Byens Gaarde med Undtagelse af Anneksgaarden blev lige store*).

Kirsten Nielsdatter havde endnu en lang Levetid tilbage, idet hun blev 76 Aar gammel og først døde 1796; men da Peder Raj var død 78 Aar gammel og begravet Dom. 1. Paaske 1785, giftede Jens Pedersen Raj sig næstfølgende 30. September med Anders Espensens Datter (Mtr. Nr. 8) Anne, som da var en ung Pige paa 22 Aar. Hun blev Jens Raj en god Hustru, og de levede et meget lykkeligt Ægteskab med hinanden; Folkeerindringen ved endnu at fortælle om hende, at hun havde et lyst og venligt Smil tilovers for alle.

Anne havde en ældre Søster, Karen, som var gift med Rasmus Winther i Nabogaarden (Mtr. Nr. 6) umiddelbart ved Siden af, og disse to Søstre havde

*) „Kjærbygaard“, Pag. 49.

megen Glæde af hinanden. De kunde jo saa let smutte ind ad hinandens lave Døre, da Gaardenes Udhuse laa saa tæt sammen, at Tagskæggene mødtes over Slippen. Karen vilde gerne være hæget og helst sidde ved Væven eller Spinderokken, medens Anne havde mere Lyst og Anlæg for det mere „gaaendes“ Arbejde, og saa hjalp de gensidig hinanden, saa Anne mangen en Gang baade bryggede og bagede inde hos Søsteren. Hun fulgte endogsaa som oftest med og udrettede sin Del, naar de Kjærbybønder skulde gøre Havarbejde paa Kjellerup; men saa red hun derhen paa et gammelt Øg, der ligeledes i Middagsstunden bar hende et Vend hjem til Kjærby, for at den „lille“ kunde faa Brystet.

I Løbet af en Snes Aar blev Anne Moder til 10 Børn, og det sidste Barns Fødsel kostede hende Livet. Det synes at have været Mangel paa kyndig Fødsels-hjælp, som voldte hendes Død den 11. August 1807; i flere Døgn havde hun været syg, før man endelig besluttede sig til at hente Læge Pedersen fra Hobro, der straks forløste hende med en dødfødt Søn, men dernæst udtalte, at var han bare kommen 2 Dage før, skulde han nok have reddet hende. Straks efter Barnets Fødsel sov hun hen; — „44 Aar, 7 Maaneder, 1 Uge og 3 Dage“, siger den gamle Kirkebog med ligesom Vemod dvælende over hvert af Ordene —, og den „lille“ var lagt i Moderens Arm, da hun den 16. August ringedes op paa Kirkegaarden.

Jens Raj sad nu alene tilbage med sine mange Smaabørn, af hvilke det yngste ved Moderens Død var 3 Aar gammelt, og han giftede sig ikke mere, skønt han overlevede Anne i mange Aar og først døde den 29. Januar 1834, da han forlængst havde naaet

Støvets Alder. Et Minde om ham lever endnu, nemlig at han var meget ilde til Mode, naar det tordnede. Engang under et saadant Uvejr stod han netop i Porten og kiggede betænkelig ud efter en Lysning i Skyerne, mens Lynene knitrede og Regnen øste ned i stride Strømme, og saa kom tilfældigvis en af Byens Dreng, som havde været i Heden ved Faarene, løbende ind til ham for at søge Ly. „Uha endda, sikken et Vejr!“ sagde Drengen forpustet. „Ja, nu bliver det min Gud og Herre snart Dommedag!“ erklærede Jens lakonisk.

Efter Faderens Død blev Anders Raj, den ældste af Sønnerne, Fæster af Gaarden, og han tillige med Broderen, Peder, samt de to Søstre, Maren og Lene, forblev ugifte og levede hele deres Liv tilsammen i Barndomshjemmet. Der synes saaledes i Rajfamilien at have været noget i Retning af Enebotilbøjelighed, idet vi erindrer, at tre af Jens Rajs Farbrødre henlevede Livet paa samme Vis. Kirsten, den ældste af dem alle, blev 1812 gift med Enkemanden, Jens Nørager i Gaarden Mtr. Nr. 11, nordligst i Byen, og Broderen, Niels, boede i et lille Boelsted i Nærheden af Skrødstrup Mølle. De endnu uomtalte af Jens Rajs og Annes 10 Børn døde som smaa.

De fire sammenboende Søkende kom godt ud af det med hverandre, og det er maaske dem, der for denne Gaards Vedkommende har grundlagt Traditionerne om det gæstfrie Hjem, som har holdt sig lige ind i vore Dage. Ikke mindst Byens Børn holdt af at besøge Maren Raj; hun havde altid noget godt til dem, og især mindes det endnu, at naar Maren om Efteraaret saa de legende Børn paa Gaden, kom hun

ofte ud ad Bagdøren med Forklædet fuldt af dejlige røde Æbler, som hun delte imellem dem.

Undertiden kunde de nok gaa og „ævles“ lidt over ingenting og more sig lunt over at drille hverandre en Smule i al Godmodighed. Naar f. Eks. en af Søstrene kom trækkende med Kørne hjem fra Marken, kunde det hænde, at en Vognstang eller maaske endog en Plov eller anden Hindring var kommen til at ligge midt i Porten, siden hun sidst gik ud igennem den. — Anders var jo Manden og den styrende ude i broderlig Forening med Peder; men Maren, som den ældste af Pigerne, var den egentlige Husmoder, saa længe hun levede. Lene vilde gerne hjælpe til ude og gik allerhelst og stilledede med Kreaturerne, dog især med sine talrige Gæs, Ænder og Høns, og om Sommeren havde hun meget at gøre med Gæslinger, Ællinger og Kyllinger. Lene var i det hele en dygtig Pige og gjorde sit Arbejde med en god Villie; hun vilde gerne være pæn og „skred“ i Kød og Klæder; det havde hun lært af Mosteren, Karen, som blev hendes anden Moder, da hendes egen døde fra hende. Og hun var i sin Ungdom en køn Pige, saa Godsejer Juul, der døde paa Kjellerup 1848, sagde om hende, at Lene Raj fra Kjærby var den smukkeste Bondepige paa hele Hovmarken.

Saaledes svandt nogle Aar, indtil Maren pludselig døde den 20. Oktober 1849. De var netop i Færd med at bryde Hør uden for Porten, Maren var alene inde tillige med en lille to Aars Pige, Kirsten Marie, som var en Sønnedatter af deres Søster, Kirsten i Nøragergaarden. Saa kom to fattige Koner ind for at bede om lidt Uld, som Skik og Brug var i de Tider. Maren hentede en Almisse til hver af dem; men endnu

førend de fremmede Kvinder var gaaet, greb hun sig med Hænderne over Panden og udbrød: „Aah mit Hoved“, hvorefter hun sank sammen paa Gulvet og — var død. Kvinderne løb naturligtvis forfærdede ud, og kaldte de andre ind; men Maren var og blev borte, 59 Aar gammel.

Den næste af Firkløveret, som faldt fra, var Peder, der opnaaede en Alder af 57 Aar og døde den 3. August 1861. — Peder Raj er vel ikke Forfatteren af Kjærby Bys eneste Spøgelsehistorie, den er rimeligvis meget ældre; men i hvert Fald mente han at have set det rædselsfulde Monstrum af en hovedløs Hest med gloende Øjne saa store som „Kovstallerkener“, og under Indflydelse af en Kaffe-punch fortalte han gerne om „Synet“. „Den kommer fra Dyrbydal paa gloende Hjul“, sagde han, „gaar ned gennem Mølhohl (Møllehulen, hvorigennem i gamle Dage gik en Sti eller Markvej skraas ned over Vangene til Kjærby Mølle) opad Kirkegaardsgyden og ind i vor Storstue, hvor den hænger sit Bidsel, medens den fortsætter sin natlige Færd ud til „Troenkær“ for at drikke. Derefter vender den atter tilbage til Storstuen, henter Bidselet og forsvinder ad samme Vej, hvor den kom fra“.

Efter at have hørt en saa selsom Historie, kan det ingenlunde forundre nogen, at Peder Raj ogsaa en sildig Aftenstund, da han kom gaaende ud gennem Heden, saa „Studehøj“ rejst paa fire gloende Pæle, og indenfor dansede Nisserne nok saa lystige rundt med røde Tophuer paa deres Hoveder. Lyngklædt og uberørt af Kulturen ligger Studehøj endnu derude i Heden; men ved Dagens Lys ser den saa

uskyldig ud, at vel næppe andre end Peder Raj har anet, hvad der rører sig i dens Indre*).

Dernæst maatte ogsaa Anders af Sted; 90 Aar gammel og næsten blind døde han den 19. Februar 1880. Han var efter den Tids Forhold en ret solid Mand, overmaade fredelig og velvillig, saa Smaafolk kunde være sikre paa at blive hjulpede hos ham, saa-vidt hans egne Omstændigheder evnede det, skønt han aldrig selv havde Overflod. Som Olding saa man ham om Sommeren endnu ofte stavre omkring baade i Kæret og paa Marken støttende sig til sin Stok, hvormed han nu og da maalte, hvor langt Kornet var blevet, siden han sidst saa det.

Det morede de gamle Kjærbyere, naar de var sammen i festligt Lag, at drille hverandre i al Venskabelighed med en eller anden Krønike, som fortaltes om dem, og Anders Raj maatte tidt høre om den Gang, da han hjem fra Randers var saa uheldig at vælte ved „Febjerghøj“, og gamle Karen Høj, som boede i en Hytte der, kom ud og hjalp ham op; men da Vognen nu desværre ved Væltningen var kommen til at vende forkert, kørte han igen til Randers for, som man drillende sagde, at finde sin tabte Hat. — Med Anders Raj forsvinder den gamle Slægts Mandslinie af Rajgaarden.

Faa Aar efter Anders døde, omsider ogsaa Lene, 81 Aar gammel, den 10. December 1883; men adskillige Aar forinden var der alt kommen en ny ung Mand til Gaarden, nemlig Christen Møller Drachmann fra Gimming, beslægtet med Digteren, Holger Drachmann. Han blev 1870 gift med den ovennævnte lille

*) Se Ewald Tang Kristensen: „Danske Sagn I Nr. 710“.

Pige, Kirsten Marie, og det er deres Søn, opkaldt efter gamle Anders, som endnu ejer Rajgaarden.

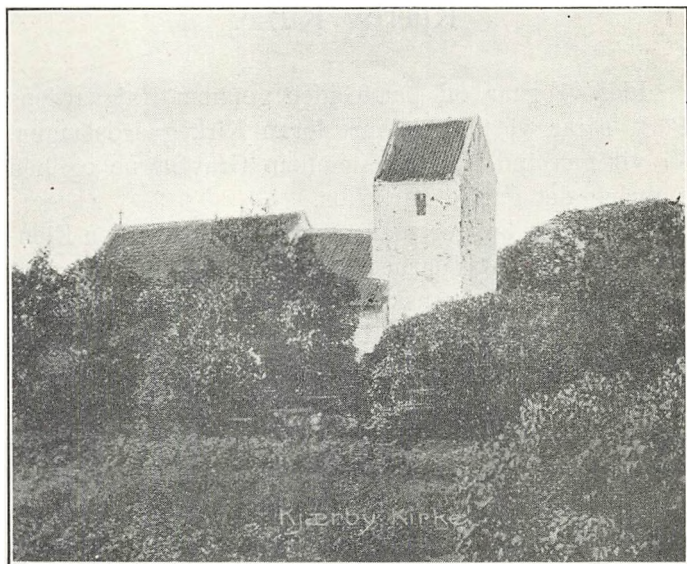
Som Længslerne fødes og farer hen
fra vemodsfuld ventende Sjæle;
Saa Minderne mødes om Eder igen
og hvisker et Eftermæle.

Kjærby Kirke.

Idet vi gaar ud paa Gaden gennem Rajgaardens Port, staar vi umiddelbart foran Kirkegaardslaagen. Vi vil gaa ind ad Stien mellem Gravtuerne og hen omkring det gamle Kirkehus.

Udvendig lægger man straks Mærke til den Ejendommelighed, at Taarnet (4,46 m langt, 4,57 m vidt og 10,20 m højt), ganske modsat Kirketaarnenes sædvanlige Beliggenhed mod Vest, her er anbragt ved Korets Østgavl, ligesom for Resten ogsaa Tilfældet er ved den nærliggende Gjerlev Kirke, samt Halk, Grarup, Hjerndrup, Stepping og Tyrstrup i Haderslevengen og af Købstadkirker f. Eks. „Vor Frue“ i Aarhus og Bogense. Ved omtrent et halvt Hundrede Landsbykirker i Danmark har Taarnene ganske vist afvigende Beliggenhed, men i Almindelighed tør man dog paa ukendte Egne gaa ud fra at være ret vendt, naar man indretter sig efter, at Kirken har Taarnet mod Vest. Forklaringen til Kjærby Kirketaarns Opførelse ved Korets Østgavl kan maaske søges i den Omstændighed, at et lille Kærdrag, som hedder Hølkebæk, stryger temmelig nær forbi Kirkeskibets Vestgavl, saa man ikke har anset Grunden for fast nok til at bære et Taarn; men uvilkaarligt falder det

dog ogsaa i Tankerne, at Kirken ved denne Bygningsmaade har faaet en vis Lighed med den Kirke, som engang var Egnens Hovedkirke, nemlig Mariager Klosterkirke før Restaurationen 1788. Der ligger Taarnet godt nok mod Vest; men som bekendt var der ved Birgittinernes Klosterkirker i Mariager, Maribo og Vadstena den Særegenhed, at Koret eller

Lavkirken laa i Vest og altsaa havde Plads mellem Taarnet og Højkirken.

Kjerby Kirkes Skib*) (13,31 m langt, 8,80 m vidt og 4,25 m højt) og Kor (6,05 m langt, 7,00 m vidt og 4,25 m højt) er fra romansk Tid, bygget af Granitkvadre og saaledes meget ældre end Mariager

*) Se Evald Tang Kristensen: „Danske Sagn III Nr. 430“.

Kirke, rimeligvis omtrent fra Valdemar den Stores Tid, men Taarnet er en langt senere Tilbyggelse her, som ved de fleste andre romanske Kirker, hvorom ogsaa dets Teglmur og længdestillede Sadeltag bærer Vidne.

Kirkeklokken er lille og ikke meget klangfuld; men den har dog nu i 300 Aar udsendt sine kaldende Toner, idet den i Følge Indskriften er støbt af Rolfv Borkts 1622. Paa Kirkeloftet henstaar en gammel Ligbaare, som med halvt udviskede Bogstaver fortæller: „Denne Liigbaarde Hafer Kiir Bye Sogns Indbyggere Ladet Male Paa Deres Egen Bekostning Anno 1710“. Dette maa altsaa i Menighedens Øjne have betydet ikke saa lidt, siden den har villet meddele denne Offervillighed for Efterslægten.

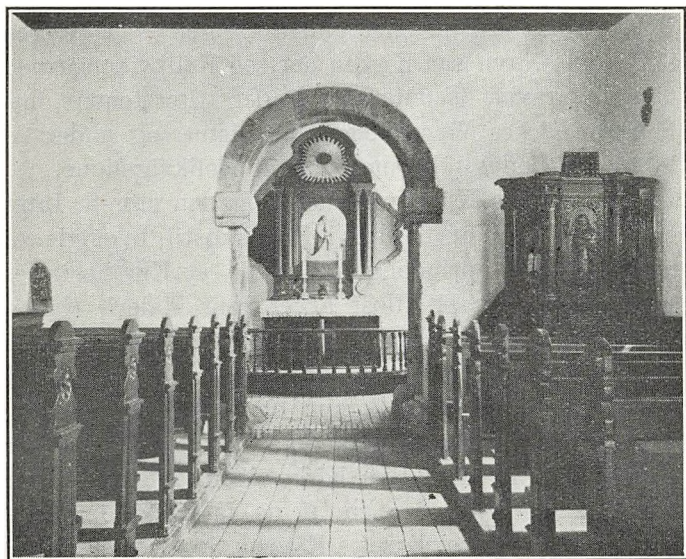
Naar vi nu fra Taarnet gaar ned langs Kirkens Syd- og Nordmur, ser vi, at medens Skibet har Sokkel med Skraakant, har Koret derimod en Dobbeltsokkel med Skraakant forneden og hulstavformet Kant foroven. Denne Forskel vidner om, at disse to Dele af Kirken næppe er bygget paa een Tid, rimeligvis Skibet først og senere Koret. Vaabenhuset (4,85 m langt, 4,65 m vidt og 4,15 m højt) ligger ved Kirkens Nordside og vender ned mod Byen; men den tilmurede Sydportal, fordum Mændenes Indgang, er bevaret og ret smuk. Sidestenenes Kant er formet som svagt fremspringende Halvsøjler med ensdannede Fodstykker og Kapitæler, og oven over ligger en Tympanon med et bredt, rundbuet Felt, hvori er anbragt det jerusalemske Kors. Til højre ses en Fremstilling af Lammets, „Agnus Dei“ stigende opad over Buen. En lignende Tympanon ligger over Nordportalen, men

her findes et latinsk Kors, Passionskorset. Hele Kirken er tækket med Tegl.

I „Danske Atlas“, Tome IV Pag. 411 anføres om Kjærby Kirke: „Prædikestolen og 2 Messing-Lysetager med Aarstal 1640 er komne fra Christianshavns Kirke. Udenpaa Kirken er nedentil en Sten indmuret med et stort Kors paa“. Denne Sten sidder endnu i Vaabenhusets Østmur og er formet som en lang, smal Ligsten forsynet med et græsk Kors, men uden Inskription.

Gennem det hvælvede Vaabenhus gaar vi ind i Kirken. Skibet har et smukt romansk Bjælkeloft, som før har været skjult under et Gipsdæk, og nu atter er kommet for Lyset. Koret har derimod en senere indbygget gotisk Hvælving, vistnok indsat samtidig med Taarnets Opførelse; men den smukke Korsdør har bevaret sin romanske Rundbue. Den romanske Granitdøbefont i Koret er uden nogen som helst Prydelse ud over en Rundstav omkring Kummens øverste og nederste Rand. — Prædikestolen i Renæssancestil trænger nu haardt til Istandsættelse, men er desuagtet baade smuk og interessant. Mellem korintiske Søjler med løvbladede Kapitæler findes udskaarne Figurer af St. Peter med Nøglen, Moses med Tavlerne, Kristus med Jordgloben og Paulus, vistnok oprindeligt med et Sværd i Haanden, og i Muren over Stolen sidder en Egeklods, hvori er udskaaren Christian den Fjerdes Navnetræk under en Kongekrone. Hvornaar Prædikestolen og Alterstagerne er kommen til Kjærby Kirke, vides ikke. Christianshavns Kirke grundlagdes just af Christian den Fjerde i det paa Alterstagerne anførte Aar; men i 1680erne afløstes denne Kirke af „Vor Frelsers Kirke“, som da fik et

nyt og pragtfuldere Inventar, og ved denne Lejlighed maa det sikkert være sket, skønt Brevskaber desangaaende ikke er fundne. Paa Muren over Døbefonten er fremdraget et latinsk Indskrift, som i Oversættelse lyder omtrent saaledes: „Paa dette Sted er Daaben Aar 1624 efter Christus, og Alteret og Prædike-

Kjærby Kirkes Indre med Dorthæ Pedersdatters Altertavle.

stolen er fornyede under Hr. Severin Fabricius 25. Oktober“ *). Døbefonten var i ældre Tid almindeligvis anbragt forneden i Skibet eller i Taarnrummet som et Tegn paa, at ved Daaben skete Optagelsen i

*) Oplysninger om Kjærby Kirke er mig velvilligst meddelt af Hr. Museumsdirektør, M. Mackeprang den 19/9 1917.

Om Inskriptionen, se ogsaa Evald Tang Christensen: „Danske Sagn“ III Nr. 560 a.

den kristne Kirke; men senere flyttedes Fonten op i Koret, og dette synes saaledes for Kjærbys Kirkes Vedkommende at være sket 1624. — Den antydede Fornyelse eller Istandsættelse maa altsaa sigte til en anden Prædikestol, som Kirken har haft før den nuværende, og hvem Mester Severin eller Søren var, kan næppe oplyses. — Kirkerne var i de katolske Tider indviet til en eller anden Helgen eller Helgeninde, hvis Navn saa Kirken bar, og Relikvier var nedlagte i Graven (sepulcrum) under Alterstenen; men Kjærby Kirkes Værnehelgen er glemt, og under Alterstenen findes ikke mere noget Relikvigemme.

For enhver Kjærbyer maa dog den største Interesse være knyttet til den i Rokokkostil byggede Alterstavle, der oprindelig indfattede et Korsfæstelsesbillede, som nu er afløst af et kønt Maleri, Kristus velsignende et Barn. Det nye Altersbillede er malet af Anker Lund 1892; men Alterstavlen bærer følgende Indskrift: „For Guds Forsyn og Goedhed mod mig, Dorthea Peders Datter i Randers Haer jeg givet Denne Alter-Tavle Til Kiir-Bye Kirke Anno 1788.“ — Dorthea Pedersdatter var en af de fattigste Børn, der nogensinde har set Lyset i Kjærby Sogn; men derved bliver hendes Gave ikke mindre interessant. Vi vil i det følgende forsøge at udrede hendes Slægtstraade, før Glemmelsens Vande ganske har lukket sig over hende.

Dom. 23 Trin. 1715 begravedes Christen Christensen i Kjærby, 62 Aar, og Dom. 18. Trin. 1719 begravedes hans Enke, 59 Aar gammel. I Matriculen af 1688 nævnes Christen Christensen imidlertid ikke hverken blandt Gaardfæstere eller Gadehusmænd, og da synes han altsaa endnu ikke at have været bosiddende

i Kjærby; men Dom. Trin. 1694 døbttes Christen Christensens Maren, Dom. Cantate 1698 døbttes Christen Christensens Jens, og Dom. 8. Trin. 1701 faar han døbt en Datter med Navnet Dorthé. Endnu et Par Gange findes hans Navn i Daabslisten; Dom. Septuagesima 1710 begravedes hans sidstfødte Barn, og Dom. 1. Advent 1699 begravedes „Margrethe Christensdatter, som var Christen Christensens Moder.“ Af ovenstaaende fremgaar det, at han har boet i Kjærby fra i det mindste 1694 til Død 1715, og da han ikke kan anbringes i nogen af Gaardene, maa han sagtens have været Husmand omme i Guldgaaden.

I Gaarden Nørager, nuværende Mtr. Nr. 11, boede paa den Tid Michel Sørensen, som blev Enkemand sidst paa Aaret 1715; men Fastelavnssøndag 1716 holdt han Bryllup med en ung Pige paa 24 Aar, Johanne Jensdatter, medens han selv var mere end dobbet saa gammel. Dette Ægteskab varede en halv Snes Aar og var barnløst; men efter Michel Sørensens Død 1726 giftede Enken, Johanne Jensdatter sig Dom. 24. Trin. 1727 med Dragon, Jens Christensen, som døde 76 Aar gammel 1773. Ved at regne tilbage med denne Alder faar man en stærk Formodning om, at Jens Christensen i Nørager uden Tvivl er identisk med ovennævnte Christen Christensens Jens, og det er der ogsaa lidt mere, der kunde tyde paa.

Christen Christensens to Døtre genfinder vi i Fæste-protokollen, hvor Godsejer Jens Andersen Brasch anfører under den 3. November 1724: „Maren Christensdatter og Dorthé Christensdatter af Kjærby, fæster et Gadehus, som jeg selv af nyt har ladet opbygge, beliggende Nord for det Hus, som Peder Madsen, Snedker ibor. Husleje penge 2 Rdl. 2 Mk.“ —

Aaret forud var den sølle Maren kommen galt af Sted ved Peder Andersen Skouboe, der siden Faderens Død 1720 havde haft „Skouboegaarden“, Mtr. Nr. 9 i Fæste eller maaske bestyret den for sin Moder. Maren havde vel drømt om at blive Kone i den gode Gaard; men nu sad hun altsaa sammen med Søsteren, Dorthe omme i Guldgaden og vuggede en lille Kirsten Pedersdatter Skouboe, som blev døbt Dom. 17. Trin. 1723. — Baade Maren Christensdatter og Peder Skouboe maatte i Efteraaret 1723 for deres Forseelse udstaa Kirkens Disciplin; men Ægteskab blev der ikke noget af, hvad enten det nu har været Marens Letsindigheds Skyld, eller hendes Barns Fader ikke har villet kendes ved hende. Peder Skouboe døde ugift og begravedes 35 Aar gammel Dom. 4. Epifanie 1729; men allerede Dom. 17. Trin. 1728 blev Maren Christensdatter for anden Gang „pub. abs.“ og udlagde til Barnefader „en Soldat, navnlig Niels Thygesen“. Samme Dag døbttes Barnet med Navnet, Niels, og siden hører vi intet om det. Marens andet Fejltrin fik Søsteren Dorthe dog ikke at se; hun døde 25 Aar gammel og begravedes Dom. 10. Trin. 1726. Gadehuset, som de to Søstre i Fællesskab beboede, frasagde Maren sig et halvt Aars Tid efter Dorthes Død, idet Gjertrud Jensdatter, senere gift med Anders Smed, fik Fæstebrev paa det den 18. Januar 1727. Hvor Maren senere har været til Huse i Byen, vides ikke; men vi tør maaske gætte paa, at Broderen, som jo samme Aar blev Gaardfæster, har taget sig af hende.

Men stakkels Marens sædelige Standhaftighed var nu engang kommen til at vakle, og 1731 maa Præsten Chr. Quist notere i Kirkebogens Absolutionsliste: „Dom. 21. Trin. blev Maren Christensdatter tredie Gang

„pub. abs.“ og udlagde til Barnefader en Soldat sønden Randers.“ — Hvad denne Soldat hed, oplyser Kirkebogen ikke; men samme Søndag fik Maren døbt en lille Pige, som hun lod opkalde efter sin afdøde Søster, og dette Barn var Dorthea Pedersdatter, som 1788 gav Alterstavlen til Kjærby Kirke. — Godt seks Aar senere læser vi i Kirkebogens Dødsliste: „Dom. 3. Epifanie begravedes Maren Christensdatter“. Andet og mere staar der ikke, ejheller hendes Alder anføres; men er det Dortheas Moder, hvorum vel næppe kan tvivles, blev hun henimod 44 Aar gammel.

Om Dorthea Pedersdatters Barndom og første Ungdom maa vi nøjes med, hvad Traditionen synes at erindre, og dennes Vidnesbyrd lader formode, at hun efter Moderens Død har fundet et Hjem hos Morbroderen, Jens Christensen i Nørager. Søsteren, Kirsten Pedersdatter Skouboe blev den 22. Februar 1760 gift med Jens Nielsen Stidsen, som stammede fra Sem. De var Husfolk og boede i Kjærby, hvor Kirsten døde 70 Aar gammel 1793 og Jens Stidsen 76 Aar gammel 1799. Han havde samtidig to Brødre boende i Kjærby, nemlig Poul Stidsen og Michel Stidsen.

Som voksen Pige tog Dorthea Pedersdatter Tjeneste i Randers, og derom fortæller de gamle som et nedarvet Minde, at da hun vandrede ud af Jens Christensens Gaard, bar hun alle sine Ejendele i en Bylt under Armen. — „Ude af Øje er ude af Sind“, siger det gamle Ord, og Dorthea var vel snart glemt af de fleste i Kjærby; men selv glemte hun aldrig sin fattige Fødeby, hvorum hendes Altertavle den Dag i Dag bærer Vidne.

I Randers blev hun gift med Glashandler, Anthoni Patzner, hvis Navn vidner om tysk Afstamning. Deres

Vielse er ikke funden i Randers Kirkebog; men det maa vel bero paa en Forglemmelse; thi de er heller ikke viede i Kjærby. Derimod nævnes følgende af Anthoni Patzners Børn: Else Cathrine, der maaske døde allerede i Barnealderen, skønt intet derom er fundet i Kirkebogen, blev døbt den 10. April 1768. Marie Elisabeth døbt den 24. Marts 1769, men begravedes den 17. Juni 1773, og ved denne Lejlighed kaldes hendes Fader Anthoni „Glasmand“. — Christopher, døbt den 25. November 1770, døde 17 Aar gammel og begravedes den 14. Januar 1788. Samme Aar gav Dorthea Pedersdatter Altertavlen til Kjærby Kirke, saa det ser ud til, at Beslutningen om denne Gave er modnet i Sorgen over Sønnens Død. — Han var vel den sidste, hun havde tilbage af sine kære; thi Anthoni Patzner maa være død 1776, skønt ej heller dette er fundet omtalt i Kirkebogen. Derimod ses det i Kirkeregnskabsbogen, at der den 20. April nævnte Aar er betalt for Anthoni „Galanterikræmmers“ Begravelse.

Hvornaar Anthoni Patzner har taget Borgerskab i Randers er ikke oplyst. I Randers Jordskyldsbog for 1766 staar Hattemager, Niels Jensen opført paa den Plads, hvor fra 1767—76 Anthoni Patzners Navn findes; men 1777 anføres Anthoni Patzners Enke.

Dorthea Pedersdatter var Enke i 30 Aar, idet hun døde i Randers den 2. September 1806, og samme Dag begyndtes Skiftet efter hende. Boets Indtægt var 539 Rdl. 1 Mk. 15 Sk., og dets Udgift 139 Rdl. 1 Mk. 15 Sk. Til Deling kom saaledes 400 Rdl., der tilfaldt den afdødes eneste Arvinger: Niels Jensen i Gassum, og Maren Jensdatter, gift med Anders Johansen i Dyrby, som var Børn af hendes eneste Sø-

ster, Kirsten i hendes Ægteskab med afdøde Jens Nielsen (Stidsen) i Kjærby. (Arvelegitimationstingsvidne af Dronningborg Birk 1806 den 9. Oktober).*)

Traditionen i Kjærby vil vide, at Dorthea Pedersdatter ingen Børn havde; men det kan jo ogsaa forklares derhen, at de alle var døde før hende. — „For Guds Forsyn og Godhed imod mig“, — skriver hun paa Alterstavlen. — Lykkeligt det Menneske, som gennem Livets Sorger og Saar bevarer Troen paa Guds Kærlighed. —

Til Slutning paa denne Skildring vil vi i alt væsentligt efter „Wiberg“ anføre Navnene paa de lutheriske Sognepræster ved Kjærby Kirke. — Kjærby var i ældre Tid Anneks til Gjerlev, og den første Præst efter Reformationen var i Følge „Wiberg“ og en Tavle i Gjerlev Kirke:

1. Eskild Høeg, død ca. 1601. Han havde Embedet i 53 Aar, altsaa fra ca. 1548, og hans Formand maa vel saa først have været katolsk Præst, men er gaaet over til Luthers Lære og derfor blevet siddende i Embedet.
2. Anders Pedersen, 1601—1626. I hans Tid gik Kjærby fra og blev den 6. Oktober 1626 forenet med Kapellaniet i Mariager; men allerede den 12. Marts 1630 blev Sognet Anneks til Falslev.

I Gjerlev Kirke fandt man for nogle Aar siden et Gravkammer under Skibets Gulv fra omkring ved Aar 1600. I Graven var hensmuldrede Rester af 3 Ligkister og paa Væggen et Billede af Døden med Leen i højre Haand. Paa en Ligsten,

*) Oplysninger om Anthoni Patzner er mig velvilligst meddelt af Hr. Arkivar, Saxild, Viborg.

som før har ligget i Korsdøren, er en Fremstilling af Jesus i Gethsemane med sine 3 Disciple, og oven over Ordene: „Fader, er det muligt, da tag denne Kalk fra mig; dog ikke som jeg vil“. — Stenen, som uden Tvivl hører sammen med den fundne Grav, fortæller, at herunder ligger begravet hæderlig Mand, Hr. Anders Pedersøn, Guds Ords Tjener til Gjerlev Sogne, med sine tvende Hustruer, Kirsten . . . datter og Maren Andersdatter. Indskriften slutter med den paa gamle Ligsten almindelige Bøn: „Gud give dem alle en glædelig og ærefuld Opstandelse!“ Efter „Wiberg“ døde Anders Pedersøn 1631.

3. Peder Gudum, 1626—1630 (Kapellan i Mariager).
4. Laurits Nielsen, 1630(?)—1661(?) (Falslev-Kjærby).
5. Peder Christensen Bjerregrav, 1661—1688, død 28. April; gift med Margrethe Hansdatter af Bjerregrav—Aalum—Taaning. 1683 brændte Falslev Præstegaard, og 1687 gav Christian den Femte Kjærby Kirketiende til Falslev Præsteembede. (Se „Kjærbygaard“ Pag. 38).
6. Hans Pedersen, 1688—1693, død 6. Januar, Søn af foregaaende; gift med Anna Nielsdatter Knabe af Bælum—Solbjerg.
7. Stephan Hansen Buxon, 1693—1714, død 4. April. Skibspræst paa den kongelige Flaade 1689, dernæst residerende Kapellan i Nysted. Han var i mange Aar svag og havde som Hjælpepræst Morten Nielsen Bang fra 1705—1714. Sognepræsten og Hjælpepræsten døde samme Aar.
8. Christen Quist, 1714—1748, død 29. Februar. Pestpræst i København 1711. (Se C. A. Thyregods Fortælling „Pestpræsten“).

9. Peder Jensen Schmidt, 1748—1775, død 2. Februar; gift med Formandens Datter; født 1715 i Mariager, hvor Faderen var Smed. Præstegaarden brændte 1751 den 4. Marts.
10. Laurits Lassen, 1775—1816, død i Oktober s. A.
Ved kgl. Reskr. af 16. Oktober 1816 blev Kjærby Sogn henlagt til Hald som Anneks.
11. Ejler Hagerup Smith, 1816—1822. Kom fra Helsing—Valdby, hvor han var Hjælpepræst; Sognepræst i Hald 1811, forflyttet til Bringstrup-Sigersted og døde den 14. December 1838. Gift med Anna Margrethe Hammer, død 1859.
12. Jens Christian Find, 1822—1840. Kom fra Randers, hvor han var Førstelærer ved Bayernes Bgsk. — Forflyttet til Helsing—Valdby 1840 og døde den 24. Juni 1847. Født paa Vibygaard 1790, hvor Faderen den Gang var Forvalter, men senere Forpagter paa Næsbyholm. Gift med Johanne Marie Margrethe Kretzner af Kiel. „Wiberg“ bemærker om ham: „Saare brav og agtet, ærlig, jævn og velvillig“.
Find var St. St. Blichers gode Ven og prædikede ofte for ham, hvorfor ogsaa Digteren adskillige Gange har prædikedet i Hald og Kjærby.
13. Niels Kirchmoe Bechmann, 1841—1853. Kom fra Fuur; forflyttet til Hundstrup—Østerild—Hjardemaal i Thy 1853, til Fuglse—Krønge 1858 og til Hunseby 1866. Gift første Gang med Juliane Bønnelykke, død 1839 — anden Gang med hendes Søster, Maren Bønnelykke, død 1845 — tredje Gang med Christine Louise Brorson.

Bechmann var ivrig for Skolevæsenet, og Traditionen tillægger ogsaa ham Skylden for, at

- Kroen blev flyttet ud af Hald By og ned over Gjerlev Sognegrænse.
14. Niels Landmark, 1853 til sin Død 1883. Kom fra Nautrup—Sæby—Vile i Salling. Født i Nyborg 1810. En særdeles god, velvillig og fredsomme- lig Mand.
 15. Johan Theodor Knuthsen, 1883—1894. Forflyttet til Vaalse og senere til Terslev—Ørslev.
 16. Rasmus Christian Madsen, 1894—1900. Provst. Forflyttet til Hasle—Skejby—Lisbjerg.
 17. Johan Christian Steffensen, 1900—1923. Forflyt- tet til Tryggelev—Fodslette.

„Lad rulle det svundne i Tidernes Elv,
det Liv, der ej bortfalder, er Sjælen dog selv“.
(Ingemann).

For de mundtlige Kilder til denne Skildring er jeg især Tak skyldig til gamle Ane Marie Jensen, Kjærby. De skriftlige Kilder er for største Delen hentede paa Landsarkivet for Nørrejylland, som jeg ogsaa beder modtage min Tak.

Chr. Wammen.

Den første Redaktør.

Historisk Skitse af *N. Nielsen Vad.*

I.

Paa Brusgaard.

landt de mange store Gaarde i Ølst og Haslund Sogne er *Brusgaard* den største og mærkeligste. Den har gennem Tiderne skiftet mellem adelige og borgerlige Besiddere og har som adskillige andre Herresæder i nogen Grad været Kulturcentrum. Det var i det lærde Tidsrum, fra Frederik den Andens Tid og nedefter, da en stor Del af Adelen satte en Ære i at udmærke sig i Lærdom. I saa Henseende rager Holger Rosenkrantz paa Rosenholm op over dem alle, men i den lange Række af lærde Adelsmænd nævner Historien ogsaa Hr. Kjeld Krabbe paa Brusgaard.

Den historiske Tradition kaster en egen Glans over den gamle Gaard og dens smukke Omgivelser, den bliver Skueplads for Barnefantasiens, der altid stedfæster sine Forestillinger. Ved dens Indkørsel var det, Blichers Stærke-Sejer paa Herremandens Bud spændte sig for Vognen med Egekævlen og trak den alene; i denne Granskov var det H. C. Andersens Grantræ stod

og drømte og længtes, i det hvide Hus paa Møllebakken boede de rare, gamle Møllerfolk i Ingemanns „Landsbybørnene“, og ved Aaen i Skoven laa Kaalunds dræbte And med Ællingerne omkring sig.

I disse Naturomgivelser færdedes for henved 300 Aar siden en Digter. Det var *Anders Bording*.

Han var født i Kristian den Fjerdes Tid, 1618, i Ribe, hvor Faderen var Læge. Anders Bording kom til København som Student, men havde ikke Lyst til Embedsstudium. Det, der optog ham, var frie Studier paa Digtekunstens Omraade. I hvor høj Grad dette havde hans Interesse, ser vi deraf, at han kunde udenad latinske Digtere fra den klassiske Oldtid. Han har nok ikke haft mange Ligemænd i saa Henseende. Saa fordybede han sig i den nye Digtning, der var brudt frem i Frankrig, en lyrisk Digtning, Hyrdedigtning, hvor ideelle Hyrder og Hyrdinder udsang deres Følelser. Anders Bording gik med Liv og Lyst op i dette og digtede selv i Hyrdetiden. Han var bleven skudt i en Ungmø i Aarhus, og hun, med det temmelig upoetiske Navn Maren Jacobsen, blev hans Hyrdinde:

Maatte jeg af Hippoeren
faa den rette Saft,
som kan gøre Stemmen ren
med forborgens Kraft:
idelig min Tunge
til din Pris at sjunge
sig skal røre da,
o, ædle Sylvia!

Paa Digtningens Omraade hørte han hjemme, han følte Digterkaldet i sig. Men han skulde jo ogsaa have noget at leve af. Hans Broder var Præst i Ulfborg i Jylland, og dette har formodentlig givet An-

ledning til, at Bording Tid efter anden var Huslærer paa flere jydsk Herregaarde, og som saadan træffer vi ham da paa Brusgaard, hvor Enkefru Juel havde antaget ham til Lærer for sine fire Smaapiger.

Hvordan var han saa, denne unge Kavaller, der skulde undervise de mindreaarige, adelige Jomfruer paa Brusgaard? Ja, hans Billede giver netop Indtryk af, at han var Kavaller fra Top til Taa: omhyggelig Paaklædning, et i det hele soigneret Ydre, Paryk med langt, mørkt Haar efter Tidens Skik, og et smukt, regelmæssigt Ansigt, der udtrykker Intelligens, ikke et funklende Geni, men et roligt, ligevægtigt, harmonisk Talent. Og det var det, Anders Bording var

Vi kan ikke tænke os andet, end at han har glædet sig ved at gaa i det smukke Landskab og betragte Naturen, og at dette har givet ham Impuls til mangt et Digt. Glæde over Naturen maa Folk have følt alle Dage, Fortællingen om Paradis har fra umindelige Tider levet i Bevidstheden, og i Middelalderen vidste Munkene at finde de smukkeste Steder til at lægge deres Klostre. Men i det syttende Aarhundrede laa Natursansen mer end halvt i Dvale, den var sig ikke bevidst. Endda to Menneskealdre efter Bordings Tid kan Holberg paa sine Rejser i Frankrig og Italien ikke gribes af den Naturskønhed, han ser, men skynder sig at komme fra Bjergene ned i Byerne med de lige Gader, medens dog lidt senere Brorson ser med undrende Øjne paa Nældebladet og Græsset i Skove og Dale. Synet af Naturen afhænger af Livsbelysningen, den ses igennem. G. Brandes har paavist, hvorledes Natursansen og Udtrykket for den har udviklet sig eller afviklet sig af sit Svøb, til den hos

Chr. Winther har faaet sin fuldkomne Frigørelse og sit fuldttonende Udtryk.

Paa Bordings Tid, den rene Læres, Ortodoksiens Tid var der ret snævre Grænser for, hvad man maatte se og tænke, og han har set paa Naturen som paa alt gennem den Opfattelse, der var Tidens. Saa meget mærkeligere er det, at han bryder igennem som Digter. Thomas Kingo fremstod i denne Tid som vor første store Salmedigter. Uden for det kirkelige havde vi ingen Digtning siden Folkeviserne. Anders Bording bliver den første Digter paa det verdslige Omraade, dette der hidtil ikke var dyrket, i alt Fald saare ubehjælpsomt. Naar man ser, at Kingo, der kunde stige saa højt i sin Salmedigtning, bliver gyseligt trivial, naar han vil behandle verdslige Emner paa Vers, saa bliver det klart, at Bording betegner et Gennembrud for den verdslig-lyriske Digtning. Hans eneste digteriske Form er Verset, men dette var han ogsaa Mester i. Han kunde, som det ses af efterladt Haandskrift, vælge en Verseform, betegne dens Jamber eller Trokæer med de behørigte Betoningstegn og saa fylde Formen med Vers. Medens i det hele den Tids for søgende Lyrikere asede anstrengt for at finde Rim og passende Ord, flød Verset hos Bording saa let som et Kildevæld og i naturlige Udtryk og Billeder — vel at mærke forholdsvis, set paa Baggrunden af den literært skruede, snørklede Tid, hvor Kristian den Fjerdes Breve og Leonore Kristines Jammersminde hæver sig som Prosa over alt andet, den Tid, hvis Barn ogsaa Bording var.

Derfor kan han ogsaa begaa slemme Smagløsheder, som i Sørgedigtet over Joachim Gersdorf, hvor han taler til Storebælt:

Du først ej søge fremmed Strand,
dig selv vi bruge ville.
Saa mangen Flod til Havet du
ret aldrig kan udrede,
os jo behøves flere nu
tit modelig at græde.

Dette finder vi uhyrligt, men i Nutiden har man ogsaa kunnet „brav svælge Ord ned“. Hvad siger man om Udbrudet i Vilh. Birkedals Digt ved Frederik den Syvendes Død:

Et Hav af Graad er Folkehjerte-Farvellet.

Det gled godt ned i 1863, og det giver dog ikke Bordings meget efter. Forskellen er egentlig kun, at Bording tager mere haandfast paa Billedet end Birkedal.

Bording har sikkert befundet sig godt paa Brusgaard, hvad der fremgaar af et Par af hans Digte. Det kvindelige Herskab paa Gaarden kunde han tale med og dele Interesser med. Brusgaard var atter bleven Sæde for Lærdom og Dannelse. Fru Juel og hendes Søster var intelligente Kvinder med megen Kundskab, hvilket var ualmindeligt for Kvinder og er vel ogsaa bleven betragtet som noget unødvendigt, for Bording finder Anledning til at skrive et Digt, han kalder „Lærde Kvinders Forsvar“. Dette Digt var da en Hyldest til de to betydelige Kvinder og var tilegnet Fru Juels Søster, Margrethe Juel til Aabjerg, der siden blev gift med den danske Gesandt i Stockholm, Peder Juel. Mod sine Elever, Pigebørnene, viste Bording ogsaa Opmærksomhed. Til dem skrev han et Juledigt. Udgangspunktet var Salomons Ord om Skibets Gang gennem Bølgerne, Slangens Vej gennem Bjergene og Mandens Vej til Kvindehertet, der alle

er usporlige. Bording udvikler dette og fortsætter saa om Frelserens Undfangelse:

Men den Stærkes Sti og Veje -
 i en Jomfru ren og klar
 den kan Ingen overveje,
 Ingen sig derpaa forstaar.
 Englene, som kunde melde
 Himlens Højd' og Stjerner tælle,
 de dog ej den Kundskab naar,
 hvor slig Hemlighed tilgaar.

Efter at have skiftet Opholdssted adskillige Gange, og af og til opholdt sig i Broderens Præstegaard, blev han efter en Tid lang Gæst hos Tage Thott til Eriks-holm i Skaane. Det var hans lyriske Aare, uden Tvivl i Forbindelse med selskabelige Evner og en dannet, korrekt Optræden, der aabnede ham de fornemme Huse. Gæstevenskabet paa Eriksholm blev imidlertid afbrudt ved Tage Thotts Død og den samtidig udbrydende Krig med Karl Gustav.

II.

I København.

Anders Bording maatte tilbage til København, hvilket i og for sig heller ikke var ham ukært. Hovedstaden var i det hele hans Standkvarter, som han stadig søgte til for sine æstetiske Interessers Skyld. Foreløbig havde man nu i København andet at tænke paa. Under den treaarige Krig er alle optaget deraf, og i Krigens sidste Afsnit drejer alting sig om Stadens Forsvar. Bording menes temmelig sikkert at

have været med paa Voldene blandt de andre Studenter.

Efter Fredsslutningen, da der igen er bleven rolige Forhold, kom Bording paany ind i mange Kredse og blev yndet som Lejlighedsdigter. De fleste af hans Digte er skrevne til forefaldende Lejligheder. De blev ikke trykte, der var ingen Blade til at offentliggøre dem i, de gik fra den ene til den anden i Afskrifter, yndede som de var. Og selv tænkte han ikke paa at samle dem og faa dem udgivet. Han var i den Henseende lige saa sorgløs som sin et Aarhundrede senere Kunstbroder Ambrosius Stub og den endnu senere Wessel, lod sin Digterkilde sprudle uden at bekymre sig om hvorhen. Først længe efter Bordings Død blev hans Digte samlede og udgivne af den bekendte Fr. Rostgaard, der begyndte som Holbergs Modstander, men snart blev hans Ven og Beskytter.

Men at være Lejlighedsdigter kunde Bording ikke leve af, og Finansloven kunde han ikke komme paa, for der var ingen. Han maatte have en Stilling, der gav en Indtægt. Han ser sig da om efter en Livsstilling og bliver udnævnt til Rektor ved Skolen i Slangstrup. Han kunde imidlertid ikke stille sig tilfreds der og vendte snart tilbage til København. Han beklager sig — selvfølgelig i Vers — over den vegeterende Tilværelse, han fører, ikke dog saadan at forstaa, at han regnede sig selv ringe, fordi han *kun* var Digter, nej, om Forladelse! han respekterede sit Digterkald, og vilde nogen kalde ham en Nar, fordi han ikke var andet, saa viste det bare, at de selv var Narre:

Vel maa Poeten kaldes Gæk,
 for han sig vil forlyste,
 for han og tidt af samme Sæk
 kan Skæmt og Alvor ryste;
 men jeg blandt Gækker regner den,
 der mig for Gæk vil tage,
 fordi jeg slaar min Sorrig hen
 og altid ej kan klage.

Men han maa have en Livsstilling og fortæller samme Steds som anført, at han har henvendt sig til den mægtige Mand, Rentemester Gabel, om i denne Henseende at gøre sin Indflydelse hos Kongen gældende og

— sige til Hans Majestæt
 at jeg er intet andet
 end en saa lystig dansk Poet,
 som findes kan i Landet.

Henvendelsen havde nok ogsaa hjulpet, saa der var bleven stillet ham i Udsigt fra højeste Steder, at hans Ønske skulde blive opfyldt, men Løftet var bleven glemt, og Digtet, der fortæller det og hed „Forhaabnings- og Forhalings-Griller“, skulde bringe det i Erindring. Hjælpen kom ogsaa, han blev beskikket til Lektor i Ribe, kom derover og saa Barndommens gamle kendte Steder, men der var meget forandret, saa Gensynet blev vemodigt, og han giver sin Følelse Udtryk paa en naturlig og smuk Maade:

Vel mangan Plads staar overgroet
 med Nælde, Græs og Skræppe,
 hvor før vor Ungdoms Troja stod,
 og Sorrig hørtes næppe.

Han blev heller ikke i Ribe ret længe; vendte snart tilbage til Hovedstaden. Rektor og Lektor —

man skulde synes, det var respektable Stillinger, men de passede bare ikke for Bording, for ham passede det i Længden kun at bo i København.

Saa lysner det for ham. Kong Frederik den Tredje var i 1660 bleven Enevoldskonge og bestemmer nu i kongelig Magtfuldkommenhed, at Danmark skal have en Avis. Den lærde Konge, der talte Latin med Sjællands Biskop, var tillige en klog Mand. Han, der viste, at han havde Skøn over Peter Schumachers Evner og Anlæg og forstod at tage dem i Tjeneste, kunde ogsaa se, hvad Anders Bording egnede sig for i offentligt Hverv, og overdrager ham nu i 1666 at redigere Bladet, der skulde stiftes, og fastsætter en aarlig Løn for Arbejdet.

III.

Den danske Mercurius.

Den første danske Avis kom til at udgaa under meget beskedne Former, kun et Numer om Maanedens, og samme Numer var halvanden Kvarter høj, Bredde i Forhold, fire Sider. Først skulde Bladet have et Navn. Bording satte da paa Bladets Hoved: „Den danske Mercurius“. Det var et stort Navn til et lille Blad, men ikke for stort, Bladforetagendet var i sig selv stort nok, det hævede sig jo af Intets Skød. Det var altsaa kaldt op efter den budbringende Gud. Der skulde være æstetisk Sving paa det, for Bording leverede alle Nyhederne og Betragtningerne derover paa Vers. Versene var Aleksandriner, det var den almindeligste Form dengang, naar man

fortalte paa Vers. Aleksandrinerne er nu gaaet af Brug, fordi vi i Nutiden ikke vilde kunne døje dem og kun kan more os over dem i Peder Paars, hvor de er brugt med Holbergs kostelige Ironi, saa det klukker af Latter igennem dem. Paa Bordings Tid blev de taget højtideligt. Men da de ikke egner sig som Form for en virkelig poetisk Stemning, saa skal man ikke bedømme Bordings poetiske Talent efter „Den danske Mercurius“. Han havde i Forvejen gydt sin poetiske Vin i bedre Bægre. Men „Mercurius“ viser Bording som den dygtige, smidige Journalist, der kunde servere Nyt fra Ind- og Udland paa den Maade, der var finest dengang, og som laa brillant for ham — altid paa Vers. I de 11 Aar, han redigerede Bladet — og hans Redaktion ophørte først ved hans Død — skrev han 11,000 Verslinjer.

Hvor fik han saa Stoffet, Nyhederne og Efterretningerne fra? Der var ingen Telegraf og derfor heller ingen Ritzau. Blandt det indenlandske Nyt har det københavnske spillet Hovedrollen, saa det var saa nemt, og det øvrige har han faaet gennem Datidens sparsomme Postvæsen. Det udenlandske Nyt menes der, han har faaet af Hamborgbladene, og det er højst sandsynligt. Hamborg var den europæiske Storstad, der var nærmest, den laa umiddelbart op ad det danske Riges Grænse, derfor har Kommunikationen fra den været forholdsvis let.

Bording holdt da, altsaa en Gang om Maaneden Revy over Tildragelserne hjemme og ude. Det vil paa Forhaand forstaas, at i den hyper-loyale Tid, der var indtraadt med Enevælden og skyldtes Paavirkning fra Ludvig den 14.s Regering og Hof, maatte Begivenhederne i Kongehuset indtage en fremtræ-

dende Plads i det indenlandske Nyt, selv om det kun var en kongelig Jagt. Dengang sagde man ikke *kun* om en kongelig Jagt, der betød nok saa meget for „Mercurius“ som Væddeløbene for Nutidens Presse, og kunde optage en god Del af et Numer af Bladet.

Referatet af en Jagt, Kristian den 5. lod afholde, begynder saaledes:

En artig Hjortejagt i denne Maaned skeete,
 som Majestæten selv har været paa tilstede
 med begge Dronninger og deres Jomfruflok,
 som alle Tidsfordriv og Hu-Ro finge nok.
 Thi Kongen selv til Hest med Jægerspyd og Lanse
 vel mangan ædel Hjort fra Livet tvang at danse.
 For Fruentimret han dernæst med zirlig Skik
 stak Lansen ned i Jord, at den istykket gik.

I Meddelelsen om en anden Kongejagt siges om Kongen, Kr. d. 5.:

— hvor han færdes om, og hvorsomhelst han drager,
 der spørger han sig for om Landsens Tarv og Sager:
 ja selv tidt Bonden hør, endog foruden Tolk,
 hvormed han lader se, hvor kær han har sit Folk.

Ja, tænk engang, vil man sige. Kongen nedlader sig til personlig at tale Dansk med sjællandske Bønder! Men saadan skal Bording ikke forstaas her, efter hvad vi kender til ham. Han ringeagtede ikke det Danske, tvertimod, og det er aabenbart hans Mening at prise Kongen, fordi han kunde og vilde tale Dansk til sit Folk.

Han meddeler i Januar 1675, at der Nytaarsaften er kommen en svensk Gesandt til København. En Journalist i Nutiden vilde formodentlig have anbragt et „Forlydende“ om, hvad Ærinde Gesandten havde,

men Bording siger ganske ligefrem, at han ved det ikke:

En kongelig Gesandt til København ret lige
paa Nytaarsaften kom udaf det svenske Rige.
Med Æreskud han blev undfangen prægtelig,
men hvad hans Hverv er om, kan Ingen sige mig.

Nu bag efter skønner vi straks, at Gesandts Hverv har angaaet den Uenighed mellem Danmark og Sverrig, der førte til den skaanske Krig samme Aar. Men det er jo let at være bagklog.

Bording fortæller ogsaa om et mærkeligt Nydelsesmiddel, der er kommen til Evropa men endnu ikke kommen herind, en Drik, der kaldes Caffee. Og fra et af de tyske Fyrstehoffer meddeler han paa fornøjelig, usnerpet Maade følgende, som skal hid-sættes med hans egen tidsmæssige Retskrivning, der viser, at han har ikke skrevet Navneord med stort, undtagen ved høje og værdige Ting, der skulde frem-hæves. De mange Tilhængere af de smaa Bogstaver kan godt paaberaabe sig Bording:

Chur Saxens ædle Prinds har læst for sin Printzcesse
Saa lykkelig en text og fyndig Senge-messe,
At nu med anden Søn paa gulfvet vugen gaar:
Hvor om mand nyeligen til Kongen breve baar.
O at och Himmelen gaf lykke til, at sige
Saa glad en tiding her i voris Cimber-Rige.
O at en Fredrich her opnæfnes maatte snart,
Som kunde slecte paa sin Stammes Dyd oc Art.

I det hele gaar der en elskværdig Tone gennem Bordings rimede Fremstilling af, hvad der er nyt og aktuelt. Han fortæller og giver med det samme

Kommentar. Det er sagt*), at Bording er den første danske Føljetonist. Denne Bestemmelse af Journalistikken i „Mercurius“ er træffende. Hele Maaden og Humøret er Føljetonartiklens, og Datidens Publikum har sikkert haft samme Fornøjelse af det, som vi i Nutiden har af det lette, aandrige Causeri.

Den danske Journalistik er saaledes i sin beskedne og tarvelige Fremtræden — begyndt i en af sine mest fuldkomne Arter — begyndt under Stregen i en af de fornemste Etager i Nutidens Presse, Føljetonens, Kronikens.

Anders Bording brød da Vej baade som dansk Forfatter og som Bladmand. Han fremhævede det Danske i en Tid, da ellers Latinen ansaas for det eneste værdige Organ for Tankeflugt. Naar Kingo siger: „De Danskes Aand er dog ikke saa fattig og forknyt, at den jo kan stige lige saa højt mod Himlen som andres, alligevel at den ikke bliver ført paa fremmede og udlændiske Vinger“, saa siger Bording paa *sin* Maade det samme. Hans Lyrik rummede en ægte Følelse, som han kunde give et efter Datidens Stade naturligt Udtryk, og hans journalistiske Pen var letløbende. I begge Retninger har han gjort sit Navn uforgængeligt.

*) af P. Hansen, hvis Literaturhistorie sammen med N. M. Petersen er Kilden til de historiske Oplysninger i nærværende Fremstilling.

Felballe-Nødager Pastorat.

Ved *P. M. Pedersen.*

Taastrup.

Taastrup (Jarstorp) ligger Nordvest for Felballe og bestaar af 10 Gaarde, 6 Huse med Jord og 4 jordløse Huse. 2 Gaarde og 3 Huse ere udflyttede. Indbyggernes Antal ved sidste Folketælling var 154 Personer, fordelt paa 31 Familier. Byen har kun én egentlig Gade, men nogle Gaarde og Steder vender ud til 2 Veje, som gaar forbi Byen. De to udflyttede Gaarde ligger sønden for Byen hen imod Møllerup, den ene af dem tæt op til Møllerup Skov og kaldes *Eriksminde*, den er noget større end de øvrige og er en ret smuk Gaard. Den var oprindelig bygget af Møllerups Ejer, Kaptejn Müller, paa Hovmarken, men blev 1828 udflyttet til Stedet, hvor den nu ligger paa to halve Gaardes Lodder af Taastrup, som Kaptejnen havde forbeholdt sig ved Salget af Godset. Den anden Gaard er udflyttet 1854.

Taastrup Bys Mark er paa den søndre Side af Byen gode Jorder, men Nord for Byen lette og længst ude mod Nordvest er Sandflugt, som dog nu er dæmpet og tilplantet med Naaleskov, som fredes og er i god 'Opgrøde. Denne Plantage af Naaletræer har

Sandflugtskommissær Martens¹⁾ i „Hedegaard“ anlagt, og han har forsøgt der at danne en yndig Lystskov. Anlægget er virkelig storslaaet med brede Alleer og allehaande lige og snoede Gange. Allevegne er anlagt de mest forskelligartede Grotter, Terrasser og Bænke, altsammen opsat af Kampesten, ja, der findes større brolagte Pladser foran Bænkene, men alt er nu forfaldent; Træerne vokser ud over alt dette i vild Uorden, og det hele gør et Indtryk som af en undergaaet Stad, naar en sagte Luftning hemmelighedsfuldt suser gennem Naaletræernes Toppe og den dybe Stilhed allevegne omgiver den ensomme Vandrør; thi her kommer ellers hverken Mennesker eller Dyr. I den ene Udkant af Plantagen knejser et mægtigt Stenalter fra Hedenold, og forhøjer endmere det højtidelige Indtryk.

Taastrup har en Del Engjord omkring Korupsø²⁾, som er nogenlunde god. Byens Hartkorn udgør 47 Td. „ Skp. 2 Fjdk. 1 Alb.

-
- 1) Om Sandflugtskommissær Martens erfarer man nærmere under „Hedegaarde“, som følger senere. Iøvrigt finder jeg det fornødent at meddele, at „Taastrup Granskov“ er tilplantet af Staten omkring Aar 1800 paa det tidligere Sandflugtsareal, som vistnok er dæmpet med Klittag og Marehalm af Hr. Martens, der ogsaa ledede Dæmpning og Tilplantning af det ved Skramsømølle og Hedegaard beliggende Sandflugtsareal. „Taastrup Granskov“ tilhører Taastrup By som Fællesejendom. P. M. P.
- 2) Korupsø, hvis Areal er ca. 93 Tdr. Ld., blev udtørret Aar 1872. Jorden bestaar af fed Sødynd, som hver Sommer bærer et frodigt Græsdække. Et smukt Syn er det ved Sommertide at se de mange Hundreder af Høstakke rejse sig paa den flade, frugtbare, forhenværende Søbund — her, hvor ældre nulevende Folk adskillige Gange har færdedes i Baade. Nord for Korupsø findes mægtige Skalaflejringer af Muslinger, og meget kunde tyde paa, at Stenalderfolket her har haft en Del af sit Udkomme for denne Egnsvedkommende. Ikke saa underligt derfor, at man her paa disse Enemærker finder saa smukt et Gravmæle bevaret. Syd for Korupsø findes endnu et Gravmæle, som i 1922 blev afdækket af Ejeren.

Essig.

Denne By ligger vesten for Felballe og Taastrup og bestaar kun af 4 Gaarde med 31 Indbyggere. Dens Marker er nogle af de bedste i Felballe Sogn, men er for en Del meget bakkede og fordrer ved den stærke Bund meget Arbejde. Eng har Byen kun lidt af. Mod Vest findes paa Marken nogle Skovhoveder. Byens Hartkorn er 19 Td. 6 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.

Møllerup.

Sydvest for Felballe ligger Hovedgaarden Møllerup omgivet af Skoven. Hovedbygningen er omgivet af Grave, gennem hvilke en Aa snor sit Løb. Denne gjorde i tidligere Tider Skel mellem Sønder og Mols Herreder, saaledes at Borgen laa i Sønder-Herred og Ladegaarden i Mols Herred. Den nuværende Hovedbygning bestaar af én Længde paa 2 Etager og 2 Fløje paa én Etage. I disse Fløje er alle til Økonomien henhørende Lokaler, saa at Hovedbygningen ene indeholder Beboelsesværelser. Denne er opført 1681 af Bindingsværk, men omklædt med en Grundmur; om dette er sket straks eller ved den Hovedreparation, som foretoges 1751, er ubekendt. I dette sidste Aar har Kammerherre Trolle ombygget noget ved Gaarden og satte da en Sten over Porten med sit og sin Frues Navn og Vaaben og den Indskrift: „Pax intrantibus, salus exeuntibus“. Porten var den Gang mere Øst i Bygningen end nu, og en Pælebro førte over Gravene til Gaarden; men Kaptejn Müller flyttede Porten derhen, hvor den nu er, midt paa Bygningen. Ved denne Lejlighed blev ovennævnte Sten nedtaget og opsat inde i Gaarden over Porten. Pælebroen blev ombyttet med den murede Bro, som nu findes. Fløjene er begge Bindingsværk og opførte, den ene 1722, den anden 1743. Ladegaarden bestaar af to Længder og den store Lade, som ligger paa en Banke lige for Hovedbygningen. Ladegaarden afbrændte 1709 ved Mordbrænderhaand, men blev straks efter igen opført. Imellem de to Længder af Lade-

gaarden og Laden var forhen høje Porthuse, gennem hvilke Adgangen til Gaarden var, men disse lod Kaptejn Müller nedtage. Den mindre Lade vesten for den store er bygget i Aaret 1854.

Haven ved Møllerup udgør nu kun Køkkenhave, men tidligere har der været mangehaande Anlæg omkring Gaarden i de tilgrænsende Skovpartier. Her findes endnu Spor af Grotter, Springvand, Lysthuse osv., men saaledes, at det næppe kan kendes, hvorledes det har været.

Øst for Gaarden ved Aaen, som løber gennem Graven, ligger en lille Vandmølle, som blot maler til Gaardens eget Brug. Vesten for Gaarden, oppe i Marken, er anlagt en Ladegaard af 3 Længder og et Hus til Bolig for en Røgter; denne kaldes almindeligvis blot Parcellen, og her holdes Gaardens Studebesætning.

Den nordvestlige Del af Møllerup Mark, *Gaasekjær* kaldet, er afhændet til nogle Parcellister; ogsaa Nymølle, som ligger vesten for Gaarden og staar for 3 Td. 4 Skp. Hartkorn, er solgt fra Møllerup. I Markens sydvestlige Hjørne er et Skovfogedhus, som efter Vangen, hvor det ligger, kaldes Torlykke (maaske Tjulykke) og allerede 1734 var til. Den nuværende Bygning er opført 1855¹⁾.

Møllerup staar for 34 Td. 2 Skp. 1³/₄ Alb. Hartkorn. Den ligger ikke samlet, men adskilles af Skovene og Engene, og er for en Del bakket. Langs med Aaen, som fra Gaarden løber mod Vest og Syd, er gode Enge, ligesom der ogsaa i den nordlige Del af Marken findes nogle Engstrækninger.

Sydvest for Gaarden, nær ved Vejen til Egens, ligger et stort Stenalter fra Hedenold, som kaldes Troldhøjen. Et andet mægtigt Alter og flere Stensætninger findes nordvest for Troldhøjen, omgivet af Krat og enkelte Trær.

1) Det nuværende Skovfogedhus ligger ca. 100 Favne øst for Hovedbygningen og ligger lige i Udkanten af Skoven.

Møllerup (Mølnetorph) efter de Møller, der laa deromkring, *Rødemølle*, *Nymølle*, *Skovmølle* og *Tjue-mølle*, menes at være bygget af *Marsk Stig Andersen Hvide* til *Bjørnholm* (det nuværende *Høgholm*), som var en af Rigets anseteste og rigeste Magnater. Hans Fædrenegods var *Tygestrup* i Sjælland, *Eskebjerg* og *Hindsholm* i Fyn, og her i Jylland ejede han foruden *Høgholm* og *Møllerup* endnu *Helgenæs* og „Hjelmen“. Efter Hoffmanns Journal IV 762 skal han have udvirket, at *Møllerup* var et Barfred eller Fristed.

Det var i hine urolige Tider, da Kong Erik Glipping ikke formaaede at holde de selvraadige Magnater i Tømme. Marsken bar gammelt Nag til ham, der skal have haft en Kærlighedsforstaaelse med Stigs Kone, og havde allerede 1276, da Kongen lod sin Søn Erik hylde paa Danehof, rentud nægtet at være med hertil. Senere forbandt han sig med flere Misfor-nøjede, og der indlededes en Sammensværgelse mod Kongens Liv, som kom til Udbrud i 1286, da de Sammensvorne den 21. November kort før Midnat dræbte Kongen i Finderup Kirkelade. Ukendte drog Morderne tilbage, og Marsk Stig havde endog den Dristighed at vise sig for Dronning Agnes' Hof paa Skanderborg; men Rygtet betegnede ham dog allerede som en af Ophavsmændene til Mordet, og da Dronningen ligefrem sigtede ham for Misgerninger, trak han sig tilbage og flygtede sammen med de øvrige Medsvorne til Norge, medens Rigets Raad erklærede dem for fredløse og deres Gods forbrudt. Men denne Dom kunde formedelst Kongemagtens Svækkelse ikke tilstrækkeligt exequeres. Kongen i Norge understøttede de Fredløse, og de begyndte at røve og plyndre paa Danmarks Kyster og mødte kun liden Modstand, fordi en stor Del af Adelen var dem af Hjertet hengivne. Marsk Stig besatte 1290 „Hjelmen“ og Helgenæs, byggede der Borge og Befæstninger og fortsatte derfra sine Røvertog omkring paa Rigets Kyster, indtil han omsider 1293 døde paa „Hjelmen“; men de andre Fredløse fortsatte Krigen ved Norges Konges Hjælp, og først 1309 kom det til en Fred mellem

Danmark og Norge, hvori ogsaa de Fredløse eller deres Børn var indbefattede. Nogle af dem benaadedes af Erik Menved, og blandt disse var Marsk Stigs Søn, Hr. *Anders Stigsøn*, der fik Kongens Ven-skab og alt sit fædrene Gods tilbage, saaledes ogsaa Møllerup. Han blev endog udnævnt til Marsk; men han med de andre kunde ikke holde sig rolige, de konspirerede mod Kongen, og da 1313 det store Bondeoprør udbrød i Jylland, blev de ansete for Ophavs-mændene dertil og Aaret derpaa dømte, nogle fra Livet, andre fra Ejendommen. Blandt de sidste var Hr. *Anders Stigsøn* (Hvtf. 376). Han drog til Sver-rig, og hans Gods blev atter inddraget under Kronen.

Under de paafølgende Uroligheder, medens Chri-stoffer II. laa i Strid med Adelen og omsider blev fordrevet fra Riget, havde Hr. *Anders Stigsøns Søn*, Hr. *Stig Andersen* den Yngre, sluttet sig til hans Mod-standere og var traadt i Hertug Valdemars Tjeneste, medens han spillede Konge i Danmark, og rimeligvis af ham igen faaet sit Fædrenegods. Da siden 1330 Christoffer II kom tilbage og atter blev antaget for Konge, vidste Hr. Stig at indsmigre sig hos ham, saaledes at Christoffer 1331 tog ham i Beskyttelse og lovede at være ham en mild og god Herre, ja, skænkede ham kort derpaa en Del Gods, som var forbrudt for Oprørs Skyld (Hvtf. 453—54). Da Kon-gen var død 1332 vidste Hr. Stig ligeledes at gøre sig yndet hos Grev Gert, der tog ham i sin Beskyt-telse og gav hans Godser fri for Skat og Tynge samt skænkede ham alle 40 Marks Sager af sine Under-givne. Dette Ven-skab blev fordærligt for Greven; thi Hr. Stig Andersen var kommen i Trætte med Niels Ebbesen til Nørreris, og da Greven nu holdt med Hr. Stig og tildømte ham dette Gods, som de var uenige om, fortørnedes Niels Ebbesen end mere paa Greven, hvem han allerede længe havde hadet som Fædrelandets Undertrykker, og da denne nu i Randers brugte Trusler mod Niels og de andre jydske Adelsmænd, saa undsagde Niels Ebbesen ham og dræbte ham kort derpaa 1340.

Nu vidste Stig Andersen at gøre sig gældende hos den udvalgte Konge, Valdemar, og fik af ham 1343 Tilladelse til at indløse Kalø fra Hr. Niels Lunbeck (Hvtf. 485) hvorved hans Magt og Anseelse forøgedes. 1344 sendte Kongen ham til Estland at være Hovedsmand der og gav ham Myndighed i Landets Styrelse. Men da Valdemar siden begyndte at inddrage en hel Del Godser, som Adelen ingen Hjemmel havde til, saa blev Venskabet mellem ham og Stig Andersen betydelig afkølet. Kongen kom 1355 efter, at Hr. Stig i over 20 Aar havde været i ulovlig Besiddelse af 5 Sogne i Galthen Herred, og disse blev ham straks fratagne og tildømte Kongen. Hr. Stig trak sig tilbage og holdt sig til sine Gaarde; men Jyderne gjorde aabenbart Oprør mod Kongen, hvori han maaske ikke har været udelagtig. Kongen maatte da begynde Krig mod egne Undersaatter, der blev understøttede af Holstenerne. Men Valdemar angreb disse i deres eget Land og de Egne, som de endnu havde i Pant her i Riget, og nødte dem til at slutte Fred, ifølge hvilken Jyderne skulde sende Underhandlere til Kongen, iblandt disse var Hr. Stig Andersens Søn, *Ove Stigsøn*. Disse kunde ikke komme til noget endeligt Forlig med Kongen; men da de drog tilbage ved Juletid 1358, blev de snigmyrdede ved Snoghøj, og dette beskyldte man Kongen for at have anstiftet, uagtet han ved Tylter Ed frigjorde sig for Sigtelsen; men Hr. Stig Andersen troede ikke hans Ord og slog sig nu aabenbart til hans Fjender, hvorfor Kongen fradømte ham hans Gods. Men Hr. Stig satte sig i aaben Fejdestand med Kongen, og da denne vendte tilbage fra et Tog, han havde gjort til Jylland, paa hvilken han plyndrede og indtog flere Borge (Kattebjerg, Estrup, Klausholm) og i Kattegat blev overfalden af en Storm, saa at et af hans Skibe, som førte Mandskab og Bytte, strandede herude ved Havmøller, saa var Hr. Stigs Folk fra Bjørnsholm og Møllerup paa Strandvagt, bemægtigede sig Byttet og gjorde Folkene til Fanger (Hvtf. 520).

Aaret derpaa (1360) blev imidlertid Kongen og

Jyderne forligte, og Hr. Stig har paategnet det derom affattede Dokument. Kort derpaa kom Valdemar i Krig med Hansestæderne, og Jyderne kunde nu raade sig selv; men da Freden atter var sluttet 1364 og Kongen igen begyndte at inddrage Adelen's Gods, naar der var den mindste Tanke om, at dets Besiddelse ikke var fuldkommen hjemlet, og at plage Almuen med Hoveri, saa var Misfornøjelsen atter almindelig og førte igen i 1368 til Oprør. Adelen i Jylland, med Hr. Stig Andersen i Spidsen, forbandt sig med Kongen i Sverrig, de holstenske Grever og Hansestæderne og nødte Kongen til at forlade Riget og siden indgaa en højst vanærende Fred.

Hr. Stig Andersen var imidlertid død 1369 og blev begravet i Essenbæk Klosterkirke, hvorfra hans Lig senere førtes til Ørsted Kirke.

Hans Sønesønner, *Jens* og *Anders Ovesen*, var allerede 1362 komne overens om at dele mellem sig alt det Gods, som tilfaldt dem i Jylland efter Faderens Død, hvilket efter den Tids Skik vel er sket ved, at de begge har været Medejere i alle Gaardene. *Jens Ovesen* har 1377 været til Danehof i Nyborg og paategnet det Brev om Lovens Haandhævelse, som der udsendtes af Kong Oluf og Adelen (Hvtf. 563). *Anders Ovesen* har 1401 paategnet Dronning Margrethes Gavebrev til Kirken og Klostrene (N. D. Mag. V 7), *Anders Ovesen* var gift med *Else*, en Datter af Hr. *Holger Gregersen Krognoes*, og han havde en Søn, *Stig Andersen* (Udv. af Dipl. og Breve 272) og en Datter. Da han døde 1418, tilfaldt *Møllerup* denne Datter, *Inger*, der var gift med Hr. *Joakim Flenning* til *Knudstrup* (nu *Mullerup* i *Fyen*) og tilbragte ham *Møllerup*. Denne var Rigens Raad og har som saadan i *Stockholm* paategnet det Forlig, som *Erik af Pomern* 1435 oprettede med de Svenske. Senere (1439) var han med at opsigte Kong *Erik af Pomern* Huldskab og Troskab og har paategnet Brevet, som Rigens Raad udstedte fra *Lybeck* den 23. Juni, ligesom og den 2. Juli Forleningsbrevet til Hertug *Adolf* paa *Haderslev* og *Ærø*. Han døde i Slutningen af Aaret

1457. Torsdagen efter Paaske (1458) holdt hans Børn Skifte efter ham i Graabrødre Kloster i Horsens. (Geneal. biogr. Aarhus I 1—10). Der forekommer 3 Børn: *Anders Flemming*, *Inger*, som var gift med Hr. *Holger Munk*, Ridder, og *Anna*, som var gift med *Anders Ebbesen*, Væbner. Disse to Svigersønner fik ved Skiftet Gods i Glatved, Lyngby, Saltrup, Krarup, Stabrand, Kjelstrup, Skovgaarde, Basballe og Grønfeld. (Registr. over Skøder i Geheim. Ark.).

Sønnen *Anders Flemming* arvede Møllerup og fik Gjelskov i Fyn, maaske med sin Kone, Magdalene Rantzau. Han efterlod sig foruden en Søn, Hermand, der var Domprovst i Aarhus, to Døtre, *Inger*, som arvede Møllerup og *Thole*, som var gift med *Erik Eriksen* eller *Hartrigsen* til Branduhre i det nordlige Sønderjylland. Ved Arvedelingen efter Forældrene fik *Thole* Femtedelen af Gjelskov og ventelig ogsaa af Møllerup.

Inger var gift med *Valf Skovgaard*, men han synes at være død tidligt. I Aaret 1513 vigilia pentecostes har Fru *Inger Flemmingsdatter* af Møllerup udstedt Skøde til Øm Kloster paa 2 Gaarde i Glatved (Suhms ug. Saml. III 334) 1519 6te feria ante Dom: In vocavt fik Fru *Inger Flemming* Quittanz, at *Mester Stygge Krumpen* havde paa hendes Vegne for Kong *Kristian d. II* 700 Mark Penge, som hun var *Niels Klemmesen* skyldig (han havde fra 1510—1514 været Lensmand paa Kalø) og havde hun for samme Penge pantsat ham 3 Gaarde, een i Lund skylder 15 Ørter Korn, den anden, som kaldes Øvlstrup, skylder 9 Ørtug Korn, og den tredje skylder 6 Ørtug Korn efter det Pantebrev, som hun samme *Niels Klemmesen* derpaa givet haver, hvilket samme Brev Kongen nu død og magtesløs gør, ikke at komme hende eller hendes Arvinger til Skade efter denne Dag (af *St. I* 347). 1525 stillede Fru *Inger* af Møllerup en Skytte af sit Gods (N. D. Mag. V 52). Fru *Inger* har formodentlig ingen Børn haft; thi Møllerup kom til hendes Søsterdatter *Magdalene Eriksen*, der var gift med *Albert Maltesen Viffert*. Denne har 1536 d.

15. Okt. paa Rigsdagen i København underskrevet den Reces, hvorved Katolicismen blev afskaffet og den evangeliske Lære vedtaget som Statsreligion samt Kristian d. III.s Søn Frederik antaget til Efterfølger. Albert Maltesen har og ejet i det mindste en Part af Gjelskov. Han og hans Svoger, Erik Kaas, gift med Anna Eriksen, trættedes 1544 med Holger Rosenkrands om Gjelskov; thi Holgers Fader havde købt den Femtedel deraf, som var tilfalden Erik Eriksen og Fru Thole Flemming; men Svogeren synes at have villet erklære denne Handel for ugyldig. 1552 har Albert Maltesen med den øvrige Adel i Nørrejylland vedtaget hvert Aar at møde i Viborg til Raadslagning om fælles Anliggender (Krag: Chr. III 3. Del 113). Endnu den 27. Februar 1574 har han været med at afsige en Dom paa Viborg Landsting. Han har ladet opsætte de to øverste Stole i Felballe Kirke, som endnu¹⁾ er betegnede med hans og hans Kones fædrene og mødrene Vaabener.

Hans Søn, *Christen Maltesen Viffert*, arvede Møllerup, han var gift med Anna Tidemann, efter Sagnet en Datter af den Hr. Tidemann, som efter Kæmpevisen blev ihjelslagen af Bønderne paa Sønderherreds Ting, fordi han paalagde dem for store Skatter. Christen Maltesen deltog i den svenske Syvaarskrig og erobrede i Slaget ved Svarteraa en Fane (1565) fra de svenske, hvilken han ophængte i Felballe Kirke. Den skal efter Klarenfelds Beretning have været af gul og rød Taft. Han har givet en sølvforgylt Kalk og Disk til Felballe Kirke, hvorpaa hans og Kones Vaaben staar paa hver sin Side af et Krucifiks. Christen Maltesen døde 1592 og blev den 15. Juni begravet i Felballe Kirke. Hans Kone overlevede ham. De efterlod sig ingen Børn, og med en Brodersøn, som blev ihjelstukken i Dresden, var Slægten uddød; derfor kom Møllerup til den ovennævnte Erik

1) Stolene er dog nu 1923, da dette skrives — ja, har i mange Aar — været overmalede og har samme Udseende som de øvrige Stole i Kirken.

Kaas' Sønner, *Hermann* og *Hartvig Kaas* af Muur-Kaaserne. De delte Gaarden saaledes, at 14 Tdr. Hartkorn tilfaldt *Hermann* og Resten, omtrent lige saa meget, *Hartvig*. *Hermann* synes ikke at have boet paa *Møllerup* — han skrev sig til *Skærsgaard*. Derimod boede *Hartvig* paa *Møllerup* og ejede desuden *Horupgaard* i *Fyn* og *Hessel* ved *Grenaa*, hvilken sidste han dog solgte 1623 til Hr. *Albert Skeel* til *Fusingø* og *Katholm*. *Hartvig Kaas* var gift med *Anna Akselsdatter Juul* af *Lillie-Juulerne*. De have 1623 givet *Felballe Kirkes* *Altertavle* og *Prædikestol* og 1612 den store *Malmlysestage*, som staar paa *Alteret*. De efterlod sig ingen *Børn*, og *Hartvig Kaas'* *Part* af *Møllerup* tilfaldt hans *Brodersøn Iver Kaas* til *Ulstrup* og hans *Broderdatter, Anna Nielsdatter Kaas* til *Damsgaard*, som var gift med *Hartvig Bille* til *Lilleskov* i *Fyn*. *Hartvig Kaas* døde d. 16. Septbr. 1625. Fru *Anna Juul* levede til 2. Decbr. 1633. Allerede den 23. Jan. 1626 solgte *Ivar Kaas* sin *Part* af *Møllerup* til *Hartvig Bille*, og denne bestod af:

1. Fjerdeparten af *Thue Mølle* og *Røde Mølle*.
2. Fjerdeparten af *Møllerup Hovedgaard* af dens *Bygning* og *Have* samt *Enemærker, Skove, Agre* og *Enge*.
3. Fjerdeparten i efterskrevne *Tjue Lykke, Gaasekjær, Hestehaven* samt ligeledes en *Fjerdepart* af nogle *Byggsteder* paa *Hovedgaardens Mark*, tilsammen takseret til 2 Td. *Hartkorn* og 1 *Otting Smør*.
4. Efterskrevne *Jordegods* i *Mols Herred, Felballe Sogn*:

Tholstrup: en *Gaard Rasmus Jensen* paaboer, skylder aarlig 1 Ørtug *Rug*, 27 *Skp. Byg*, 10 *Skp. Havre*, $\frac{1}{2}$ *Stol Smør*, $\frac{1}{2}$ *Boelgalt* (?), $\frac{1}{2}$ *Faar*, 1 *Lam*, $\frac{1}{2}$ *Gaas*, 1 *Fodernød*, $3\frac{1}{2}$ β *Nødskat*.

Kjedelstrup: *Knui Lauritsen*, skylder aarlig 1 Ørtug *Rug*, $1\frac{1}{2}$ Ørtug *Havre*, 1 *Fjerding Smør*, 1 *Svin*, 1 *Faar* og 1 *Gaas*.

I Thorsager Sogn: Rostved (Bye), Peder Rasmussen, skylder $2\frac{1}{2}$ Ørtug Rug, 2 Ørter og 2 Skp. Malt, 1 Faar, 1 Lam, 1 Levesvin, 2 Mark Gæsteripenge, 1 Gaas, 1 Skp. Gaasehavre, 2 sk. Tærskpenge og Skov til 6 Svins Olden.

Laurits Jørgensen sammesteds skylder 1 Ørte, 3 Skp. Malt, $\frac{1}{2}$ Faar, $\frac{1}{2}$ Lam, $\frac{1}{2}$ Svin, 1 Mark Gæsteripenge, $\frac{1}{2}$ Gaas, 1 Mark Gaasehavre, 1 Høne, 6 Sk. Tærskpenge og Skov til 6 Svins Olden.

Hermann Kaas' Part af Møllerup havde hans Søn Eggert Kaas arvet, og denne solgte den til Ivar Lykke til Restrup, der atter solgte den til Hartvig Bille. Skødet herpaa lyder saaledes:

„Jeg Ivar Lykke til Restrup kjendes og gjøre vitterligt for Alle udi dette mit aabne Brev for mig og mine Arvinger, at jeg med min frie Villie og velberaadt Hu haver solgt skiødet og aldeles afhænder fra mig og mine Arvinger og til Erlige og Velbyrdige Mand Hartvig Bille til Damsgaard og hans Arvinger dette mit efterskrevne Jordegods liggende udi Kalø Lehn, som jeg af Er. og Velb. Mand Eggert Kaas kjøbt haver og ham arvelig efter hans Fader er tilfalden, som er fast al min Anpart i Mjølerup Hovedgaard, som beløber sig til 14 Td. Hartkorn, saa og alle de Skove og Skovskifter, Abildhave, Ager og Eng og Mose, Fiskevand med al Huse og Bygning, som derpaa kan findes med Enemærker endeel (?)¹⁾ saa vidt og bredt som salige Hermand Kaas har mig tilforn udi forn. Mjøllerup Gaard, Grund og rette Tiliggelse tilhørte, intet undtagen i nogen Maade; udi lige Maade afhændir og dette efterskrevne Jordegods fra mig og mine Arvinger og til forn. Hartvig Bille og hans Arvinger 1 Gaard og Ejendom, beliggende i Grønfeld, som Skrædder Jonas iboer, skylder aarlig Rug 2 Ørte, Byg 2 Ørte, Havre 12 Skp., Smør 1 Fjerdings, Svin 1, Lam 1, Gaas 1 med 2 Skp. Havre, Høns 2, Fødenød 1. Item 1 Boel i Egens, som Ras-

1) Pastor Hansen har ikke her kunnet faa fat i de rigtige Ord — sikkert fordi de har været ulæselige.

mus Mikkelsen iboer, skylder aarlig Byg 1 Pund. Item 1 Boel i Essig, som Mads Rasmussen iboer, skylder aarlig Rug 1 Ørte, Byg 1 Ørte, Smør 1 Otting. Item udi Thorlykke, som Jens Johnsen iboer, skylder aarlig 14 $\frac{1}{2}$ Skp. „haard Korn“. Item udi Røde Mølle, som Søren Møller paaboer, Meel 5 Ørter. Item et Gadehuus i Gaasekjær, som Mikkel Tække-
mand iboer. Hvilken forn. min Anpart i forn. Mjølle-
rup Hovedgaard og Grund med al Bygning og Gods
jeg hermed skjøder og kjendes der for at
have oppebaaret Fyldest med Nøje.

Adtum Rebstrup 1. November 1621.“

Til Vitterlighed have underskrevet Just Høg til
Bjørnholm og Verner Parsberg til Sødahl.

Saaledes blev *Hartvig Bille* alene Ejer af Mølle-
rup. Han var 1604 bleven forlenet med Nordlan-
dene i Norge, og havde dette Len til St. Hansdag
1618. Han var 1610 bleven gift med Anna Kaas og
arvede med hende Damsgaard paa Mors. I en af
Kong Kristian d. IV.s Skrivekalendere findes følgende
Notits: 1619 annammede jeg af *Hartvig Bille* 1000
Rigsdaler af den Sum, han skulde give til Straf efter
hans derpaa udgivne Brev (Nyt hist. Tidsskr. IV 321).
Hvad Forseelse *Hartvig Bille* havde begaaet er ikke
bekendt. 1643 fik han i Mageskifte med Kongen 3
Gaarde i Kejlstrup og bortbyttede derfor 1 Gaard i
Horstved, 1 Gaard i Tholstrup og en Bolig i Egens.
Samme Aar fik Ivar Lykke og Kristopher Friis Krognos
Brev om at overlevere til ham, hvad Brevne der
findes paa afgangne Johan Anrejs' Gaard Grønkjær-
gaard, som der blev indsatte efter afgangne *Hartvig*
Kaas, saa mange som vedkom Møllerup Gaard, dens
Gods og Ejendom (Kall Rasmussen af Geheimarkiv-
vet). Hvad Aar han er død har jeg ikke fundet. I
August 1649 var Fru Anna Kaas Enke og begærede
da noget af Horsens Hospitalsgoods i Kejlstrup til
Magelæg (K. Rasmussen). Hun synes at være død i
Aarhus; i det mindste holdt Biskop Jakob Mathias-
sen Ligprædiken over hende i Aarhus Domkirke d.
26. Juli 1650 og fik derfor af hendes Børn to for-

gyldte Pokaler paa 60 Lod (D. Mag. I 221). Hartvig Bille og Anna Kaas havde en Søn, Niels Bille, som døde ugift i Rom, og 2 Døtre; *Helleborg*, som blev gift med Preben Gyldenstjerne til Skovsbo i Fyn, og *Karen*, som blev gift med Henrik Friis til Ørbæk-lunde i Fyn.

Preben Gyldenstjerne arvede efter sin Svigerfader Møllerup og Damsgaard, senere tilbyttede han sig Bognsholm paa Mols. Det derved udstedte Skøde indeholder, at Preben Gyldenstjerne til Møllerup gør vitterligt, at hans kære Fætter, ærlig og velbyrdig Mand, Knud Bille til Skjernildgaard, haver til Skifte og Magelæg og til evindelig Ejendom udlagt til ham og hans Arvinger en Del af hans Jordegods, liggende i Kalø Len, Mols Herred, Vistoft Sogn, nemlig Bognsholm, som Johan Friis nu paaboer, skylder aarlig til Landgilde 2 Ørter Rug, 2 Ørter Byg, 1 Fjerding Smør, 1 Brændsvin, 12 Skp. Malt, en veldragen Jord over al Togerbo Mark, skylder aarlig 1 Td. Rug, 1 $\frac{1}{2}$ Smør, Skov til Bognsholm til 20 Svins Olden. I Bogns 5 Bøndergaarde, for hvilket alt Gods han igen udlægger en Del i Bjerreholm Len, Bjerge Herred, Ørum Sogn og By.

1672 har Preben Gyldenstjerne ladet hænge 2 Plader med sit og sin Kones Navnetræk og Vaaben paa den store Malmlysestage, der staar paa Alteret i Felballe Kirke og som Hartvig Kaas har foræret 1612. Han havde med sin Kone 2 Sønner, Hartvig og Knud; om de havde flere Børn, har jeg ikke fundet. Preben Gyldenstjernes Dødsaar er ikke bekendt. Han er imidlertid død før 1680. Hans Kone overlevede ham. Den ældste Søn døde ugift før Faderen og Gaarden tilfaldt saaledes den yngre.

Knud Gyldenstjerne. Han var født den 12. Juli 1652. I hans Ungdom holdt Forældrene Lærer til deres 2 Sønner hjemme; men 1671 sendtes de paa Rejse for at fortsætte deres Studeringer. Efter at have rejst gennem det meste af Tyskland og besøgt de forskellige Hoffer dersteds, gik Turen til Italien. I Venedig dvælede de i 3 Uger, her blev den ældre

Broder Hartvig' syg og døde. Dette forhindrede dog ikke Knud i at deltage i Karnevallet i Venedig. Knud rejste nu til Rom, „hvor han for Sprogets og Oldsagernes Skyld dvælede i nogen Tid“. Derpaa gjorde han en Rejse til Neapel. Da han atter vendte tilbage til Rom fik han Paamindelse fra sine Forældre om at komme hjem. Der er formodentlig gaaet vel meget til paa den Rejse. Dog forhastede han sig ikke, men tog nu en Tur gennem Frankrig til Paris, hvor han ofte kom ved Hoffet og synes at have opholdt sig i nogen Tid. Herfra gjorde han Udflugter i Omegnen. Medens han opholdt sig her, fik han stadig Paamindelse fra Forældrene om at komme hjem; men han kunde ikke sige Farvel til Rejselivet, før han havde været i England og Holland en lille Tur. (Hans Rejse er skildret udførligt). Man ser, at han har gjort Rejsen saa lang som muligt for vel at se sig om i Verden. Han synes overhovedet ikke at have haft synderlig Ro paa sig; thi allerede en Maaned efter Hjemkomsten drog han til København for at tilbyde Kongen sin Tjeneste. Men da han ikke straks fik Ansættelse ved Hove, som han vel havde ventet, og Faderen var svag, saa forlangte denne, at han skulde komme hjem. Efter nogle Aar døde Faderen, og han overtog Gaardens Bestyrelse. 1680 forlovede han sig med Elisabet Rosenkrands af Rosenholm og opbyggede 1681 den nuværende Hovedbygning af Møllerup, hvorpaa han havde Bryllup den 21. Juni 1682. Han beskrives da som en smuk og statelig Mand, „han var i Skikkelse sit Hoved højere end Folket“; men hans Helbred var i den senere Tid maadeligt. Han led af heftig Hovedpine, som især tog til i Slutningen af September og voldte, at han maatte gaa til Sengs. Der blev hentet Læge fra Aarhus, men han følte, at hans Endeligt nærmede sig; han trøstede sin Moder og sin unge Kone, forordnede, at der ikke skulde anvendes for stor Stads paa hans Ligbegængelse, og at alle Restancer skulde eftergives hans Bønder, hvorpaa han den 6. Oktober Kl. 10 om Formiddagen hensov.

Hans Enke, Elisabet Rosenkrands, var en Datter af Hr. Erik Rosenkrands til Rosenholm og Frue Mette Rosenkrands, og født den 2. Decbr. 1657. Hendes Moder døde, da hun var 7 Aar gammel, og hun opfostredes hos en Moster, Birgitte, der var gift med Hr. Christen Scheel til Estrup. Da Mosteren døde efter 10 Aars Forløb, kom hun til Rosenholm 1674, hvor hun forblev, til hun blev gift med Knud Gyldenstjerne 1682. Aaret efter fødte hun en Datter, som efter Bedstemoderen blev kaldt Hilleborg. Denne var nu Arving til alle 3 Gaarde, og Moderen bestyrede derfor hele Arven. Under sin Enkestand faldt hun engang og brød sit ene Ben, hvilket foraarsagede hende et langt og smertefuldt Sygeleje. Efter henvend 14 Aars Enkestand blev hun atter 1695 gift med Hr. Joachim Schach til Sneumgaard, Branslykke og Kjerstrup, Generalmajor og Amtmand i Skanderborg, som imidlertid døde den 21. Aug. 1700. Hun levede derpaa i 17 Aar endnu paa Møllerup, hvor hun tilbragte sin Tid med Velgerninger og Andagtsøvelser. Hun var en flittig Kirkegænger og opmuntrede andre til det samme, og naar Folk ikke kom i Kirke kunde de ikke vente at faa Del i hendes Velgerninger. Hun holdt hver Helligdag og Aften Sang i sin Huskirke (antagelig har der været et Kapel paa Gaarden) og underviste sine Husfæller om aandelige Ting, og alle skulde under Straf være til Stede. Hun anordnede, at der fra Møllerup hver Juleaften skulde uddeles 6 Rd. og 2 Td. Rug bagt i Brød til de Fattige. Hun byggede Skolen i Felballe og sørgede for, at Lærerne der og i Nødager nøde fast Løn. 1721 i November blev hun efter en Rejse til Katholm angreben af Gigtsmerter, og efter nogen Tids Forløb blev hendes venstre Side lammet. „Den ædle og kunsterfarne Hans Schmidt i Perstrup, kongelig konstitueret Stifts Chirug i Aarhus Stift“, blev hentet og aabnede en Aare, men intet nyttede, og om Natten til den 9. November døde hun, 64 Aar gammel, og blev begravet den 21. Januar 1722.

Datteren, Hilleborg Gyldenstjerne, blev formodent-

lig 1699 gift med Christian Trolle til Rygaard i Sjælland, Major ved det vestre sjællandske nationale Regiment Infanteri. 1709 var han Oberstløjtnant og Adjudant hos Kongen i den da begyndende Krig. De opholdt sig dels paa Møllerup og dels i Sjælland. Af deres Børn er Knud og Elisabet født paa Sjælland, men Holger, Ingeborg og Holle Palene paa Møllerup. 1709 stak en Mordbrænder Ild paa Ladegaarden, som nedbrændte til Grunden. Hovedbygningen blev kun med største Anstrengelse frelst, og Folk var slette nok til at benytte den Forvirring, som derved herskede, til at stjæle paa Gaarden. I Kirkebogen findes anført: „1710 som Indica absolveret Væverens Moder i Kejlstrup, som tog de Penge ved Møllerups Ildebrand“. Mod Slutningen af Aaret blev Fru Hilleborg paa fremmed Sted angrebet af Børnekopper, og hendes Mand ilede til hende. Hun blev frelst, men han blev smittet og døde. Fru Hilleborg synes efter den Tid ikke stadigt at have opholdt sig paa Møllerup, men paa Rygaard, medens hendes Moder boede paa Møllerup. Hun døde 1736.

Sønnen, *Knud Trolle*, arvede Møllerup og Bogsholm, medens Holger arvede Rygaard. Søsteren, Elisabet, blev den 19. December 1724 paa Møllerup gift med Kammerjunker Christian Siegfred von Pleszen til Næsbyholm og Bavelse. Knud Trolle ejede ogsaa Holmegaard og Broksø paa Sjælland, hvilke han antagelig har faaet med sin Kone, Birgitte Rezsdorff, en Datter af Oberst Rezsdorff og Margrete Elisabet Krabbe. Han var 1741 Hofjunker, 1749 Kammerherre og Jægermester. 1751 har han foretaget en Hovedreparation paa Møllerup; thi Stene over Porten med hans og Frues Vaaben har dette Aarstal. Den gamle Alterbog, som tilhører Felballe Kirke, har han skænket, den er indbundet i rødt Fløjl og prydet med Evangelisternes Billeder og Knud Trolles og Frues Vaaben i Sølv. Svigermoderen, Marie Elisabet Krabbe, opholdt sig hos dem og døde paa Møllerup den 23. Oktober 1758. De synes ingen Børn at have haft. Kammerherre Trolle døde den 29. August 1760 og

blev begravet den 10. Juni. Hans Enke vedblev at bo paa Møllerup, hvor hun døde den 26. Juni 1790.

Knud Trolle og Frue fik under 29. August 1738 facultas testanti i Kraft, af hvilken de ved Testamentet af 18. November 1755 bestemte bl. a., at naar den længstlevende af dem var død uden at efterlade sig Livsarvinger, skulde Hovedgaarden Møllerup og Bognsholm samt underliggende Bøndergaarde m. m. tilfalde Stamherren til Rosenholm, daværende Kammerherre, siden Geheimeraad Frederik Christian Rosenkrands, og Rosenholms Stamhusarvinger efter ham paa de Vilkaar, at de lade bemeldte Møllerup med Tilbehør incorporere og henligge under forannævnte Stamhus, saaledes at dermed skulde forholdes efter den over dette Stamhus forfattede Erektion, og at det til evig Tid dertil skulde forblive uden at noget derfra maatte sælges, afhændes eller pantsættes i nogen Maade, hvorhos det forbydes Stamherren at lade Skovene forhugge eller sælge af dem, ligesom der ogsaa foreskrives ham nogle Forpligtelser, hvorefter følgende Klausul tilføjes: „Skulde itzige eller efterkommende Stamhusherrer af Rosenholm mod Forhaabning ej ville efterleve vores sidste Vilie, saaledes som foran er meldet, da skal det være vore Arvinger tilladt at fratage Stamhusherrerne af Rosenholm bemeldte Møllerup og Bognsholm Gaard og Gods samt hvad dertil hører, og da at skifte og dele det mellem sig efter Loven“.

Efter at den længstlevende af Testatorerne, Kammerherreinde Trolle den 26. Juni 1790 var afgaaet ved Døden, erklærede Geheimeraad Rosenkrands til Major Peder Lassen v. Post, der paa sin Hustrus Vegne var næste Arving paa Kammerherreinde Trolles Side, at han ej vilde antage Møllerup og Bognsholm med Tilliggende under Stamhuset Rosenholm, men lade indgaa i Boets Masse med Forbeholdenhed, deri at tage Arv paa egen og Hustrus Vegne som nærmeste Arvinger efter Kammerherreinde Trolle. Siden transigerede han (Geheimeraad Rosenkrands)

med Major Post om dennes Andel i bemeldte Gaarde med Tilliggende og fik af ham Skøde paa den.

Saaledes blev *Frederik Christian Rosenkrands* til Rosenholm, Geheimeraad, Ejer af Møllerup. Han beboede den dog ikke, den var bortforpagtet til en *Esmach*, og allerede under 13. Juli 1796 solgte han Møllerup for 70,000 Rigsdaler og Bognsholm for 10,000 Rigsdaler, efter at han, som Sagnet gaar, skal have temmelig forhugget Skovene. Efter hans Død opstod der Proces mellem Kammerjunker, Baron Rosenkrands, som eventuel Arving til Rosenholm, og Kammerherre, Ridder Niels Rosenkrands, dansk Minister ved det russiske Hof (Geheimeraadens Universalarving) angaaende den afdødes formentlige Uberettigelse til den foretagne Remimtion og Transaktion; men Københavns Hof- og Stadsret fandt ved Dom af 16. Maj 1803, at Geheimeraaden havde været berettiget til at forskyde Legatet, og at Godserne desaaarsag tilfaldt Testatoreernes Arvinger.

Ved Auktionen over Møllerup den 13. Juli 1796 købtes den af et Interessentskab, nemlig Landvæsenskommissær *Erik Kristian Müller* og Birkedommer Leemejer, daværende Ejer af Kalø, men endnu samme Aar udløste Müller Leemejer, saa at han den 31. December 1796 fik ene Skøde paa Gaarden med Tilliggende.

Müller var Eksaminatus juris og var 13. Jan. 1792 blevet beskikket til Prokurator ved Over- og Underretten i Jylland. Han var en Søn af Rasmus Eriksen Müller, Raadmand og Viceborgmester i Aarhus. 1798 solgte han Nødager Sogns Konge- og Kirketiende til 5 Mand i Sagnet. Den 16. Decbr. 1802 blev han ægteviet til Jomfru Bendine Stenild fra Voergaard i Vendsyssel, men der kom Uenighed imellem dem og Ægteskabet opløstes. Anden Gang blev han gift med Elisa Enebon. Dog var dette Ægteskab ikke lykkeligere. 1849 forlod Konen Møllerup og rejste til sin Svoger, Pastor Lauritsen i Snerup i Hads Herred. Herover klagede Müller til Forligelseskommissionen, men Konen indgav Kontraklage, og Parterne mødtes

for Kommissionen, hvor man omsider enedes om følgende Punkter:

1. Konen frasiger sig Ret til det fælles Bo imod at erholde en Del Sengeklæder, Lagener, Linned, 1 Mahognisekretær, 2 Hjørneskabe, 6 Stole, en Servante, en Kommode, adskillige Borde, et The-service med forgyldte Zirelser, et Fortepiano m. m.
2. Efter 8 Dages Forløb skal hende udbetales 1000 Rd., desuden skal hun have paa Livstid eller til hun gifter sig igen Renten af 12,000 Rd., som skulle betales i hver Juni og December Termin, hver Gang med 240 Rd. Til Sikkerhed for Kapitalem deponeres Statspapirer..
3. Hun er berettiget til ved Testamente at disponere over 1000 Rd. Skulde hun blive langvarig syg eller svækket eller opleve 50 Aar i Enkestand, skal hun have Ret til at erholde Ejendom og Disposition over 2000 Rd., som da afgaar i den rentebærende Kapital, saa at hun da kun faar 400 Rd. aarlig. Men hvis det sker, bortfalder hendes Ret til testamentarisk at disponere over ovennævnte 1000 Rd. Datum 9. Septbr. 1819.

Derpaa blev de separerede ved Aarhus Amts Bevilling af 14. Jan. 1820. Endelig blev Ægteskabet aldeles ophævet ved kongelig Bevilling af 17. Novbr. 1826.

Det fremgaar af det foregaaende, at Müller var en meget formuende Mand. Han ejede foruden Møllerup endnu Taarupgaard i Viborg Stift, Frederikslund i Koed Sogn, Mariager Kloster, og var en Tid Med-ejer af Kalø.

Den 23. Decbr. 1813 tilsendte han Direktionen for Søndagsskolerne i København 2000 Rd. i kongelige Obligationer, som under Navn af „Kaptejn Erik Christian Müllers Legat“ bestemtes for den i Forbedringshuset oprettede Søndagsskole, hvoraf den aarlige Rente skulde tilfalde dels Undervisningsanstalten, dels visse fra Straffeanstalten udgaaede Fanger. Direktionens Fundats er fra 1814 den 14. December.

I Krigens Tid havde Müller tjent i Landeværnet og gik af som Kaptejn. Statsbankerotten 1813 berørte ham ogsaa og berøvede ham en Del af hans Rigdom. Dog var han som ovenfor berørt 1819 en meget holden Mand. Men senere gik det tilbage for ham. Han var idelig paa Rejser mellem sine Gaarde og døde heller ikke hjemme, men i Viborg den 10. Februar 1827. Liget blev ført hertil og begravet den 21. Februar. Hans sidste Kone døde samme Efteraar i København. Begge hans Ægteskaber var barnløse.

Efter Kaptejn Müllers Død solgtes hans Gaarde ved Auktion. Møllerup købte Rasmus Schmidt, Skjæringgaard, som havde været Kaptejnens Kaution, og senere havde haft Gaarden i Forpagtning. Han fik Skøde paa Gaarden 20. August 1830. Han var gift med Johanne Kirstine Lund af Randers, der fødte ham 1 Søn og 7 Døtre, hvoraf 2 døde som smaa. Madame Schmidt døde, begrædt og savnet den 29. December 1851 efter en Barselfærd.

Dagbog fra Krigen 1864.

Ført af *J. P. Madsen*, Hvilsager.
Uddragsvis meddelt ved *Hans Birkelund*.

Hn lille Lommebog, velbevaret, indbundet i Læder og med Guldsnit paa Ryggen indeholder: „Dagbog for Underkorporal J. P. Madsen ved 8. Regiment, 6. Kompagni Nr. 237“. P. Madsen, som han almindelig kaldtes, var ved Krigens Udbrud hjemmehørende i Hvilsager, ejede i Aarenes Løb flere Ejendomme paa Egnen, den sidste Snes Aar „Tjærild Mosegaard“ ved Thorsager, hvor han døde.

Dagbogen, som nu tilhører hans Svoger, Købmand N. Stæhr, Nimtofte, er ført med største Omhu fra 1. November 1863 til 22. August 1864. Skriften er smuk og tydelig (Gothisk) og Forfatteren har øjensynlig været en god Iagttager af Begivenhederne, men beskriver dem ganske jævnt og nøgternt. Optegnelserne er sket hver eneste Dag i ovennævnte Tid, for en stor Del Dage er der dog kun meddelt, at Kompagniet modtog Lønning, „stillede“ til en eller anden „Parade“. Saadanne betydningsløse Ting er ikke gengivne her. Foruden Dagbogsoptegnelserne findes bag i Bogen Kong Chr. d. 9.s „Kundgørelser til Armeen“ ved Krigens Slutning samt „Fortegnelse over Begivenhederne i den 2. slesvigske Krig, der indledes

med General Wrangels „Ultimatum af 30. Januar til General de Meza, og afsluttedes med Fredspræliminærerne i Wien den 1. August“.

1863.

Sidst i Oktober Maaned 1863 modtog jeg Ordre til at møde i Kiel den 1. November, for anden Gang at blive indkaldt som Soldat. Den 31., en Lørdag Morgen, kørte Jens Boien¹⁾, S. N. Stæhr²⁾, Jonas³⁾ og mig til Aarhus, hvor vi kom i samme Øjeblik, som Dampskibet var klar til at afgaa til Korsør, og i en Fart maatte vi ombord, tog knap Afsked med vore Venner, da Skibet snart var i fuld Gang. Det var den Dag en saa mageløs Storm, at der ikke var mindste Udsigt til mere at naa Landjorden, dog efter ofte at være ramt af de voldsomme Bølger, der tit skyllede over Dækket, naaede vi endelig Korsør ved Aftningen. Begrundet paa den gruelige Storm, gik ingen Dampskib før om anden Dags Morgenen den 1. November, da gik der to, og om Aftningen et, som jeg kom med; det var en kostbar Dag at ligge i dette Hul (!) Jeg tog Kahytsplads og kom til at ligge i en god Seng, saa jeg ikke mærkede synderligt til det haarde Vejr, som hele Natten vedvarede. Den 2. var vi i Kiel, hvor vi straks meldte os. C. Knudsen og mig traf at blive Sloffer igen. Vi blev indkvarteret hos Madam Jæger i Fuglsstrase. Den 3. modtog vi Mondering og Vaaben med Undtagelse af Lædertøj, som vi nylig fik den 8., min Gebortsdag, som ikke svandt saa stille hen. Den 9. begyndte vi at gøre Tjeneste, udførte nogle enkelte Vagter. Saaledes gik November og December rask nok, og vi havde det udmærket, der udtoges flere til Underkorporaler, og Juleaften tilbragte jeg med 4 Kammerater ret gemytlig tilsammen ved et dejlig tildækket lille Bord med god Mad. De følgende Dage og Afte-

1) Senere Gaardejer i Hvilsager. 2) Sognefoged og Gaardejer, do., begge døde. 3) Lever endnu 1923 i Bendstrup ved Mørke.

ner gik ogsaa ganske fortræffeligt; men den 29. kom Dagen, vi skulde forlade Kiel. Om Morgenen Kl. 7 stillede 6. Kompagni paa Hjørnet af Grose Kuberg og stod under Gevær med hele Kramkisten paa Nakken til Kl. 12¹/₂; da nærmede de fremmede Tropper sig Byen, saa rykkede vi ud af Gaderne og opstilledes paa den lille Eksercerplads; knap var vi der, inden der hørtes skingrende Hurraraab, som naturligvis hilste de ny Gæster velkommen, og to svære holstenske Faner stikkes ud fra det høje Nicolaj Kirketaarn, og i et nu vajede der overalt i tusindvis af tyske Faner. Jenserne drog da bort op ad Ekernførde til, hvor vi kom om Aftenen Kl. 9. Det var den Dag en drøj Tur, f. Eks. var Vejen voldsom glat, hvorved mange døde meget. Vi blev indkvarterede i Byen, jeg, tilligemed Madsen, logerede nede ved Havnen hos en Fisker; den Nat hvilede vi godt. Den 30. stillede vi om Morgenen Kl. 9 for at marchere til Slesvig, hvor vi kom Kl. 3¹/₂ om Eftermiddagen og blev indkvarteret i Frederiksberg hos en Bager. Jeg og Madsen kom til at ligge i en god Seng, derimod maatte 12 Kammerater til ligge paa Loftet i en Smule Halm. Den 31. om Morgenen rykkede vi længere ind i Byen og blev indkvarteret i Laalfus Nr. 27 2. Qvarter hos en Snedker tilligemed 5 Mand. Det var Nytaarsaften, og min hele Nadver bestod af en Kop The og et Par Stykker Smørrebrød.

1864.

1. Januar, fra den Dag af fik vi Naturalforplejning og altsaa kun halv Lønning daglig, 1 Mark. Kompagniet stillede Nytaarsmorgen Kl. 6 til Skansearbejde og sløjfe Gjerder og slige Ting ved Dannevirkestillingen. Jeg var fri, men huskede knap paa, at det var Nytaarsdag. Denne Dags Eftermiddag Kl. 2 ankom Hs. Majestæt Kongen med Banetoget til Slesvig.

Den 3. var hele Styrken af Armeen, som laa i Slesvig, opstillet til Præsentation for Kongen med sit Følge. Vi var opstillet forskellige Steder i Afdelinger

(Brigader), mest ved Skansen østen for store Dannevirke; der var Kongen med sit Følge ved hver Afdeling, og der blev oplæst en Proklamation. Derefter talte Hs. Majestæt et Par Ord til os, og til Slutning skænkede han os dobbelt Lønning for denne Dag.

Den 4. rejste vi (2. Bataillon) til en Landsby Ellingsted, 2 Mil vesten for Slesvig. Alle var daarlige Kvarterer for Mandskabet; 5 Mand og jeg logerede hos Peder Rosün. Min Slof og jeg fik opredt en Seng paa Gulvet i Stuen, de andre i Halm.

Den 6. Kl. 9 stillede vi i marchfærdig Stand. Vi kom ned til Skanse Nr. 21 og indtog der en Stilling paa Skansen og ud til Siderne. Derefter kom vi hen til Skanse Nr. 20, og jevnlig holdt vi stille, medens Løjtnant Eising holdt et lille Foredrag for os. Kl. 2 var vi hjemme, og Folkene havde lavet god Mad til os.

Den 7. passerede vi Frederiksfeldt næsten til Husby, strengt at gaa.

Den 10. var min Slof og jeg i Slesvig, hvor jeg traf min Svoger Anders. Det var første Gang, vi var aldeles fri for Tjenesten, og det var vi ogsaa d. 11., 12. og 13. Disse Dage, vi var fri, sad vi hjemme og spillede Kort samt spiste og drak og spadserede.

Den 14. flyttede vi (6. Komp.) fra Ellingsted til Schuby, $\frac{3}{4}$ Mil fra Slesvig. Vi stillede til Afmarch Kl. 1; men just i dette Øjeblik kom vor Bataillonskommandør, Kapt. Møller, og holdt Renlighedsparade med os. Kl. 5 blev vi indkvarteret i Schuby hos en Husmand Johan Ulrich (3 Mand); der fik hele Kompagniet gode Kvarterer; men hvor vi kom fra var Nattelejet hos de fleste i Svinefjedrene og Feltkapperne Dynere; her kom de alle i Seng.

Den 16. passerede vi paa March Arenkoldt.

Den 28. stillede Kompagniet Kl. 10 for at de Soldater, som var af Randers Amt, kunne modtage Uldtøj, som var skænket fra Damekomiteen der i Randers.

Den 1. Februar Kl. 1 lød Generalmarchen, og jeg og hele Regimentet stillede og afmarcherede til Sles-

vig, hvor vi blev indkvarteret i Lolfus. Jeg, tilligemed 5 Mand, kom i 2 Gaarde, Nr. 28 hos Madam W. Wegner, og fik gode Senge at ligge i og plejet godt.

Den 2. Kl. 6 $\frac{1}{2}$ marcherede vi til Kloster Kro; der blev Geværerne sat sammen i Pyramider, og vi kom med Banetoget næsten 1 Mil syd paa for at opbrække Jernbaneskinner, som med Banetoget blev transporteret ned forbi Dannevirke. Prøjserne og Østerigerne gik over Ejderen den 1., og dermed var Krigen udbrudt i vort lille Danmark.

Den 3. stillede vi om Morgenen Kl. 3 og marcherede Kl. 4 ud til Pølergehege, kom hjem Kl. 1, men stillede igen Kl. 4, 6 og 9, da der hver Gang blev blæst Alarm, da Fjenden var urolig.

Kl. 10 marcherede vi ud til samme Stilling i Pølergehege og forblev der om Natten. Vi kom først hjem næste Dag den 4. Kl. 1. Denne Dag var Slaget især haard; der kom flere Læs saarede og døde kørende ned til Slesvig. Da stillede vi igen om Aftenen, men kom dog hjem og fik Lov til at sove det meste af Natten.

Den 5. stillede vi Kl. 3 om Morgenen i vor gamle Stilling som Reserve til om Eftermiddagen Kl. 4, da vi kom hjem, men stillede igen Kl. 7, og hen paa Aftenen afmarcherede jo hele Armeen ad Flensborg til, og vi var jo allesammen forbitret over paa saadan en Maade at skulle forlade Dannevirke, eller ogsaa, som den tidligere har hedt, Thyras Vold. Vi kom til Flensborg den 6. Kl. 8. Efter 2 Timers Hvil kom vi ud til den lille bekendte Landsby Bou, 1 $\frac{1}{2}$ Mil fra Flensborg, hvor 4. og 6. Kompagni indkvarteredes paa en lille Herregaard. Om Eftermiddagen blev vi tvende Gange alarmeret, begrundet paa Fægtningen ved Oversø. Da det blev Aften, maatte vi tilbage paa den anden Side af Flensborg for at dække Retræten, hvor vi saa rekoniserede den hele Nat.

Den 7. om Morgenen i Daggry drog vi tilbage, dækkede af andre Regimenter. Da mærkede vi først,

hvad det var at være Soldat. Vejret var haardt og det knygede svært med Sne hele denne Dag, saa Marchen til Sønderborg blev drøj for os efter flere Dages Anstrengelser. Endelig naaede vi sent paa Aftenen dertil, der var næsten ikke til at tænke sig at faa Tag over Hovedet. Jeg fik Husly i Dampkøkkenet og laa paa Gulvet ved Siden af Komfuret og sov trygt.

Den 8. (Fastelavnsmandag) Kl. 11 kom vi (8. Regiment) fra Sønderborg ud paa Landet til Ulkebøl Vestermark; vi var 3 Kompagnier paa en Gaard. Den Dag traf jeg min Svoger Anders og Carl i Sønderborg. Om Aftenen stegte og kogte vi for Alvor af vort Flæsk ude paa Marken i omtrent 1 Alen Sne.

Den 9. marcherede vi til Lambjergskov, hvor jeg og min Slof og begge Skomagerne (?) blev indkvarterede hos Jørgen Ingemann nede ved Stranden, som var flinke Folk.

Den 13. stillede hele Regimentet Kl. 4 om Morgenen og afmarcherede til Dybbel By, hvor vi (6. Kompagni) kom til at ligge i en Bondegaard som Reserve for Forpostkæden. Alle Folkene havde rømt Byen, og der var dygtig med Kartofler, saa vi rigtig spækkede os.

Den 14. Kl. 10 blev vi afløst og kom til Stenderup Skov, og det halve Kompagni stod som Piket bag Skoven, de øvrige som Feltvagt foran Skoven og i Kæde. Der viste sig en fjendtlig Patrolje, hvor en blev skudt af en fra 7. Kompagni.

Den 15. Kl. 10 blev vi afløst af 15. Regiment og marcherede til Dybbel Mølle; en Del kom om Eftermiddagen paa Skansearbejde, men om Natten blev hele Kompagniet indlagt i en Bondegaard bag Skansen Nr. 3.

Den 16. marcherede vi tilbage igennem Sønderborg. Lidt udenfor Byen gjordes Hvil, og der kom Forstærkningsmandskab, som blev fordelt til Regimentet. Vi (6. Komp.) fik 26 Mand; der talte jeg igen med Anders Madsen. Derefter marcherede vi til Lambjergskov, hvor jeg og min Slof og nok 4

Mand kom i vort gamle Kvarter hos Jørgen Inge-
mann, hvor vi blev godt plejet.

Den 19. marcherede vi 2 Mil øster paa til Lys-
abelskov, hvor jeg tilligemed 19 Mand kom til at ligge
hos en Gaardmand Hans Møller, de fleste i Senge.
Løjtnant Lyneborg og Eising logerede samme Steds.

Den 22. kom vi igen til Sønderborg, og der blev
vi 5 Kompagnier indkvarterede i Kirken.

Den 24. blev vi indlagt i Blokhuset ved Skansen
Nr. 8, og jeg talte med N. Nielsen, Jacob fra Kaa-
løe og S. Møller.

Den 26. om Aftenen rykkede Fjenden frem med
store Patroljer fra Stenderup. Løjtnant Eising var
snild til at opdage hans Manøvre, og gik frem med
en Patrolje paa 12 Mand mod en af dem paa 70
Mand, slog den paa Flugt og tog en til Fange. Det
var første Gang Kuglerne peb om Ørerne af os.
Det var smukt at se, da alt stod i slagfærdig Orden.
Om Natten herskede stor Opmærksomhed.

Den 27. om Morgenen lod der sig atter Patroljer
se, ja, ogsaa høre. En Del Skud blev vekslet, men
ingen saaret eller skudt af vore.

Den 28 kom 3. Regiment og skulde paa Forpost,
hvor jeg traf A. N. Stæhr og flere Bekendte. Saa
trak vi os tilbage til Sønderborg, hvor jeg traf min
Fætter Carl af 22. Regiment, og vi fik os et Glas
sammen. Derefter gik det videre gennem Wollerup,
Hørup, Maibøl, Tangslet til en Landsby Ørdeberg,
hvor vi naaede til Kl. 9 om Aftenen og blev ind-
kvarterede hos en Gaardmand Christen Smidt, 2 Løjtn-
anter, Lyneborg og Eising, samt 20 Mand. Madsen
og jeg fik en god Seng.

Den 4. Marts hørte jeg første Gang Lærken synge,
som allerede gjorde os let om Hjertet.

Den 17. Kl. 6 drog vi gennem Sønderborg hen-
imod Dybbel By i Stormkæde fra Landevejen og til
Wemmingbund. Det varede ikke længe, inden vi blev
slaaet tilbage, skøndt de to Gange i Byen gik kækt
frem og slog Fjenden tilbage; men han kom dog igen,
og vi mistede dog kun 10 Mand af 6. Komp., skøndt

der var en Kugleregn som i det stærkeste Haglevejr; hele 8. Regiment mistede 300 Mand. Vores Regiments Kommandør, Oberst Hvidberg, blev truffet af 3 Kugler, faldt af Hesten og bragtes død ind til Stengaaarden. Fægtningen varede fra Kl. 2 til lidt ud paa Aftenen; det var en meget haard Tur.

Den 18. kom Regimentet ned til Barakkerne, hvor vi blev den Dag og Nat. Der blev Vaabenhvile i nogle Timer for at opsamle saarede og døde. Om Aftenen blev vi afløst af 3. Regiment, hvor jeg talte et Par Ord med A. N. Stæhr og Jacob. Derefter kom vi ned til Sønderborg, hvor vi blev indkvarteret paa Slottet Kl. 9.

Den 21. var vi paa Slottet til Kl. 6 Aften. Den Dag blev jeg inviteret til at spise Bøf og Kartofler hos Artilleristerne. Jeg var ogsaa til Ligparade, der jordedes over 30 Soldater. Saa Kl. 6 marcherede vi ud og 6. Komp. besatte Løugravene mellem Skanserne Nr. 4 og 5. Den Aften kom to fjendtlige Overløbere.

Den 22. var vi der til Aften Kl. 8, da marcherede vi tilbage til Sønderborg. Paa Vejen kom vi forbi Hs. Majestæt, som vilde ud at bese Stillingen i den maanelyse Nat.

Den 23. om Eftermiddagen marcherede vi til Augustenborg, hvor det halve Kompagni kom til at ligge paa en Herregaard kaldet Ladegaarden, den anden Del i en Landsby Bro, $\frac{1}{4}$ Mil øst derfor. Korporal Bøilund, Jørgensen, Madsen og jeg blev indkvarterede hos Husmand Peder Albrecht, som var meget galante Folk.

Den 24. (Skærtorsdag) var jeg i Kirke paa Augustenborg, hvor vor gamle brave Feltpræst Hertz prædikede.

Den 26. marcherede vi til Sønderborg, hvor jeg paa Gaden traf min Fætter Rasmus, som var paa Vagt ved Vognparken bag Byen; men da der ikke gaves Hvil, maatte vi snart skilles, og vi kom ind til Skansen Nr. 8.

Den 27. (Paaskemorgen) lavede jeg en dejlig Ægge-kage til 3 andre foruden mig; vi maatte jo se at faa

en god Frokost til at modstaa (!) Granaterne, der spillede om os.

Den 28. (2. Paaskedag) Kl. 3 om Morgenen blev vi raabt til Gevær, og vi maatte ud i en Fart og kom op bag Skanse Nr. 2 som Reserve; thi Fjenden begyndte at løbe Storm paa vor Stilling og var næsten helt inde paa vore Skanser og raabte Hurra af fuld Hals; men foruden Geværilden fra vore var ogsaa Kanonerne voldsomt i Gang med Granater, som gjorde stor Virkning. Efter flere Timers Kamp maatte Fjenden trække sig tilbage, og tillige kom Panserbatteriet „Rolf Krage“ til Hjælp, idet den løb op mellem Broager og Dybbel og brændte voldsomt paa med Kardæsker iblandt deres Kolonner. Kl. 9 blev det stille; vi var slet ikke i Ilden, men blev staaende som Reserve og kom ned til Barakkerne igen. Om Eftermiddagen tog Premierløjtnant Eising Afsked med os, hvorved han fremsagde et Par Ord, hvori han takkede og roste 6. Kompagni, som vi gensvarede med et længe leve! Derfra rejste han til 17. Regiment 5. Komp., hvor han var udnævnt til Kompagnikommandør. Om Aftenen kom vi ud at besætte Løugravene mellem Skanse Nr. 2 og 3, hvor Granaterne rigtig spillede som Keglekugler.

Den 1. April var vi paa Arbejde for at lave 500 Pæle spidse i begge Ender til at slaa i Jorden foran Skanserne for at hindre Fjenden i et pludseligt Angreb. Det regnede meget stærkt, saa Mandskabet blev gennemvaade. Da Afløsningen kom, traf jeg A. Rasmussen og R. Nielsen.

Den 2. om Aftenen var det, at der blev skudt Ild i Sønderborg, og fra den Dag var det, at Skydningen blev langt heftigere Dag for Dag fra deres Batterier.

Den 4. Kl. 3 stillede vi til Afmarch. Denne Eftermiddag saa jeg første Gang Storken (!) Om Aftenen kom 6. Komp. ud og besatte Løugravene ved Skanserne Nr. 1 og 2.

Den 5. bombarderedes stærkt baade fra Broager og Avnbjerg. Vi var ogsaa knap kommet ind i Teltene, førend vi maatte ud igen, og maatte staa den

hele Nat bag Skanserne; thi Fjenden var meget urolig. Det var en meget haard Frost den Nat. Baade Dag og Nat stod Sønderborg i Brand.

Den 8., Kongens Fødselsdag, brændte et Hus ved Møllen og af og til lød: Broager dæk!

Den 9. fløj Granaterne som Fluor ned over os, men vi fik dejlig Mad fra Dampkøkkenet.

Den 10. Kl. 2 fik Fjenden endelig Bugt med Dybbel Mølle. Granaterne fløj overalt, ogsaa ned til os ved Barakkerne. Kl. 4 afmarcherede vi til Ulkebølle Nørremark, hvor jeg kom til at ligge hos Jørgen Hansen i Armstoft.

Den 13. drog vi igen ud i Skyttegravene da det blev mørkt, og vi laa den Nat i Kæde lige mellem Fjendens Batterier og vore. Det var mageløst at se, hvordan Granaterne krydsede hinanden hele Natten, at se som det sværeste Fyrværkeri.

Den 17. var Søndag, da gik min Slof og jeg til Augustenborg for at høre et Guds Ord. Præsten for Ketting prædikede. Derefter gik vi omkring paa Slottet og saa til de syge og saarede.

Den 18. gik det voldsomt med Kanonade hele Formiddagen, og saaledes var det gaaet ogsaa om Natten. Omtrent Kl. 10 stormede Fjenden, men vi blev først blæst ud Kl. 2 om Eftermiddagen og marcherede til Sønderborg. Da vi kom der var Fægtningen til Ende og Dybbelstillingen taget, og Fjendens Faner vajede paa alle Skanserne. Der led vi et stort Nederlag. Det var dog rædsomt, som det gik til og saa mange vi mistede. Nogle af de Regimenter, som var med, blev næsten ødelagte, og det var derfor en Lykke, at vi ikke var med der, som egentlig var vor Tur.

Den 19. Kl. 2 om Morgenen stille vi og laa udenfor Sønderborg til Kl. 2 Eftermiddag. Der talte jeg med Jacob, N. Nielsen og Jens Christian. Saa marcherede vi ud til Rønhavegaarden.

Den 22., almindelig Bededag, var vi paa Strandvagt. Da kunde vi se Fjendens Bevægelser paa den

anden Side og hvorledes de arbejdede med vore Dybelskanser. Om Aftenen kom vi til Tornbølgaard.

Den 30. kom to bekendte, Frands fra Peerstrup og Søren Andersen fra Omestrup, og vi maatte jo have os det lidt gemytligt.

Den 2. Maj kom Trænkuskene Frands Peder og P. Søby, og det var jo en Selvfølge, at der maatte et Par Kaffeknægte til.

Den 3. marcherede vi til Høruphav, hvor vort Regiment samt 8. og 15. kom ombord paa 3 Dampskibe og Vogne og Heste i Transportbaade. Om Natten sejlede vi saa over til Faaborg, hvor Madsen og jeg kom til at ligge hos Feldbereder Rasmussen og fik det meget brilliant. Kl. 8 Aften Appel. Derefter blev vi af Værten inviterede til at gaa med paa Klubben, og der var Tottier.

Den 8. afmarcherede vi (6. Kompagni) til Trolleborg. Nogle af Kompagniet kom til at ligge i en lille By, kaldet Mellemlaugen, Madsen og jeg kom til at ligge hos en Husmand og Murermester Peder Laursen; det var de flinkeste Folk, jeg nogensinde har været hos. En lignende Gæstfrihed, som vi der nød, kunde man ikke vente af sine nærmeste.

Den 17. afmarcherede vi længere ad Svendborg til og vort Kompagni blev indkvarteret i Steenstrup, Løjtnant Lyneborg og 9 Mand hos Fru Langkilde paa Kroghenlund.

Den 20. kørte Christian, Kusken for Ole Gravesen, Madsen og mig over Hundtofte, Espe, Nybølgaard, Hillerslev, Gjelskov og til Brobygaard, hvor vi satte Køretøjet ind og blev pænt modtaget der, og vi var tillige henne i Broby, hvor det ogsaa gik fornøjeligt til. Efter et Par Timer tog vi hjem til Kroghenlund. Jeg tænker ofte paa den Køretur, navnlig paa Espe.

Den 26. Kl. 6 sluttede Kompagniet paa Leutved til Afmarch, og da vi kom til den anden Side af Egeskov havde vi Hvil, og saa forbi Ørbækklunde til Ørbæk, hvor vi blev indkvarteret 24 Mand hos en Skræder Peder Nielsen, som var meget flinke Folk.

Den 27. naaede vi til Bovense mellem Kerteminde og Nyborg. Vi var 21 Mand, som kom til at ligge hos Proprietær Møller paa Lysmose tæt ved Stranden.

Den 28. Juni marcherede vi ud paa Nyborg Eksercerplads, hvor der skulde være Præsentation for Brigadekommandøren, Oberst Max Møller, og Staben; de kom Kl. 9 og Kl. 12¹/₂ var vi færdige med Kommedien.

Den 29. fik vi Efterretning om, at Fjenden havde taget Als, og vi marcherede om Eftermiddagen til Odense, hvor vi kom om Aftenen Kl. 10. Vi havde altsaa marcheret 7 a 8 Mil den Dag og hele Brigaden var samlet der. Geværerne blev sat i Pyramide og vi traadte af 1 Time, hvorefter vi alle blev saa særdeles godt beværtede af de gode Borgere, som gik omkring der paa Gaden og uddelte tillavet Mad, Hvedebrød, Kaffe, Øl og Brændevin, ja, mange Flasker Vin. Enhver fik saa meget, den ønskede, af alle Slags.

Den 30. Kl. 9 blev vi kørte til en Mil fra Middelfart og blev indkvarteret i Nørre-Aaby. Vi blev 60 Mand stoppet ind i et lille Hul (?) Det var tydeligt at forstaa, at Feltlivet begyndte.

Den 2. Juli fik vi vore Bajonetter slebne af Bøssemageren.

Den 3., Søndag Morgen, afmarcherede vi til Vejlbysogn tæt ved Røile, hvor 6. Komp. kom til at ligge i 3 Gaarde, kaldet Brogaarde.

Den 4. marcherede vi til Strib paa en Fjerdingsvej nær, her stod 6. Komp. som Piket ved et Smedehus i Dalen. 1. Deling kom til Rubæk Mølle.

Den 5. kom vi op paa Herregaarden Billeshave.

Den 6. kom vi tilbage til Brogaardene og siden til Baaring. Der foretoges nu i de følgende Uger Øvelser der paa Egnen, og den 6. August marcheredes til Odense. 7 Mand og jeg kom til at ligge hos en Værtshusholder i Overgade paa en Købmands Bekostning. Den Dag saa jeg det første Rug høstet i denne Sommer.

Den 7. marcherede vi til Nyborg.

Den 8. blev vi indskibet og kom til Korsør, hvor Madsen og jeg indkvarteredes hos en Søkaptejn paa Halskov, et nydeligt Kvarter.

Den 9. om Morgenen Kl. 4¹/₄ stillede vi og kom med Banetoget til Roskilde, hvor vi havde 1 Times Hvil. Der var jeg inde at bese den pragtfulde berømte Kirke, hvor hele den kongelige Begravelse er. Kl. 10 afmarcherede vi fra Roskilde og kom til Slagslunde, hvor vi blev indkvarteret 10 Mand, og jeg kom til at ligge i en Udflyttergaard hos Jørgen Sørensen, hvor vi blev taget godt imod, og Manden kørte os næste Dag uden Betaling til Gjerløse, hvor vi skulde stille. Derfra marcherede vi til Frederiksborg, hvor vi kom kønt tilrakkert; thi det var et svært Regnvejr. Jeg og min Slof blev indkvarteret hos en Høker Olsen. Om Eftermiddagen Kl. 4³/₄ stillede vi, og der blev oplæst en Proklamation fra Hs. Majestæt Kongen angaaende Freden var sluttet, og hvori han takkede og bød os Farvel. Den Dag var jeg nede at bese Slottet og Kirken, som er umaadelig smuk.

Den 15. stillede det Mandskab, som skulde permitteres, og min Slof til København.

Den 16., Formiddag Kl. 8, fik vi vor Afregning og derefter ned paa Slottet for at aflevere vort Militærtøj med Undtagelse af det, vi gik i, Frakke, Bukser og Felthue. Kl. 11¹/₂ blev Mandskabet fremstillet for Regiments-Kommandøren, Major Bauditz; saa var de fleste færdige til Hjemrejsen med Banetoget Kl. 12¹/₂. Jeg maatte blive tilbage, begrundet paa, at mit ventede Tøj ikke var kommen.

Den 17. gik bort uden at faa hverken det ene eller det andet, altsaa med forgæves venten. Det var mageløs kedeligt at gaa og drive der.

Den 18. om Formiddagen fik jeg civilt Tøj, som var sendt til en anden, der var afrejst. Vi var da nogle Stykker, som Kl. 4¹/₂ rejste med Banetoget til København, hvor min Slof modtog mig og ledsagede mig hen, hvor han logerede og hvor jeg blev om Natten.

Den 19. spadserede vi om i Hovedstaden og saa dens Herligheder.

Den 20. ligeledes; men da tog jeg om Aftenen med Dampskibet „Ydun“ til Randers, hvor vi kom Søndag Formiddag d. 21., og d'Herrer Prøjsere modtog os dersteds. Der blev jeg den Dag, begrundet paa, at der fra Sognet var Vogne, som holdt til Prøjsernes Ekspedition, og som næste Dag skulde afløses. Om Mandagen den 22. kørte jeg da med Niels Boien til Hvilsager. Og for den Gang var saa Historien endt med baade Feltlivet og det hele Soldaterlevnet.

Den 22. August 1864.

J. P. Madsen, Hvilsager.

En Bandsættelse i Hald i Aaret 1701.

Ved *Bolette Sørensen*, Hald.

et synes maaske underligt for mange at høre om en Bandsættelse saa langt hen i Tiden som i Aaret 1701, altsaa længe efter Reformationens Indførelse, da man mener, at Band er noget, som kun hører den katolske Tid til. Men de katolske Traditioner blev ved i lang Tid at sidde fast, og Bandet blev brugt som en Slags Kirketugt. Det blev ogsaa fastslaaet i Danske Lov, hvorledes det skulde bruges. Naar en aabenbar Synder ikke vilde omvende sig og staa aabenbar Skrifte, skulde han højtidelig fra Prædikestolen bandsættes, og det skulde siden 2 Gange aarlig paa Palmesøndag og 4. Søndag i Advent bekendtgøres, hvem der saaledes var bandsat. Disse 2 Søndage kaldtes derfor Bandsøndage. Det var dog Meningen, at det kun var det saakaldte „lille Band“, der skulde bevares. I den Troesbekendelse, som blev affattet til Herredagen i København 1530, siges det udtrykkelig, at „vet Band er ikke den evige Formaledidelse, men det er en Adskilning fra det menige Kirkesamfund

og Sacramenternes Forvaltning“. Der findes dog mange Eksempler paa, at Bandet er blevet brugt i sin strengeste Form, det saakaldte „store Band“. Ogsaa over ukendte Folk kunde der lyses Band, f. Eks. over uopdagede Tyve og over én, som hemmelig havde flyttet en Skelsten.

Jens Jensen Bach, om hvis Bandsættelse der her skal fortælles, blev dømt, fordi han i længere Tid ikke var mødt til Altergang.

Det følgende er afskrevet efter et gammelt Værk Clio, som findes paa det kgl. Bibliotek:

Jens Jensen Bach af Stoubye — hans Bandsættelse Palmesøndag 1701 — og Afløsning anden Advents Søndag 1702, med en kort Fortælling af Sagens Beskaffenhed, saasom den i Hald Kirke er forrettet af Hr. C. Lindenfeld.

Jens Jensen Bach, en middelaldrende Karl, omtrent 45 Aar gammel, af Stoubye i mit annekterede Hald Sogn i Nørhald Herred udi Aarhus Stift, forholdt sig fra det høiværdige Alterens Sacramentes Brug, siden Aar 1698 den 4. December, som var Dom. 2. Adventus hen paa Aaret 1700, hvilket som han, alle Paamindelser og Formaninger uagtet, ej vilde bedre med en mild Deprecation, blev han indstævnet for Provsten, af hvilken tillige med tvende Herredspræster han blev tilkiendt Kirkens offentlige Disciplin at udstaa efter Lovens B. II Cap. V Art. 27, og det af Dato: Gassum Kirke den 16. Juni 1700. Men som han samme Dom ei vilde efterleve, og i sin Egen-sindighed fremturede, blev samme Provstedom af mig til Confirmation og Skærpelse indstævnet for næstfølgende Landemode i Aarhus Conventhuus holdet den 13. Octbr. 1700, da Provstens Dom blev confir-

meret med denne Skærpelse: „og haver Jens Bach sig derefter at holde, og sig til aabenbare Skriftemaal at indstille inden 8 Ugers Forløb fra Dommens Forkyndelse for hannem, og, dersom han ikke sig strax godvilligen indfinder, haver Sognepræsten efter Loven lib II Cap. IX Art. II, at gøre Bøn for samme Person af Prædikestolen hver Søndag, indtil de foresatte 8 Uger er forløbne, og derefter af Anledning af Ritualet 3 Søndage efter hverandre lyse til Bands, og hvis Jens Bach da bliver fremturendes udi sin Synd og Haardnakkenhed, udelukke hannem af Guds Menighed og Samqvem.

Efter at denne Dom næste 21. October hannem er vorden forkyndet, men af hannem intet agted, begyndte jeg i Hald Kirke den i Dommen bemeldte Forbøn og Formaning Dom. p. Trin. 1700 og endte den Dom. 3. Adventus, da jeg brugte ungefærs denne Formular, undertiden lidt forandret:

„Saasom (det Gud bedre) i denne vores Menighed er en Person, endnu af mig paa dette Sted ubenævnt, dog Menigheden altfor meget bekendt af hans Haardnakkenhed mod Gud, hans Ord, og hans Ords Tjeneres velmenende Formaninger og Forargelighed i Menigheden ved Guds Ord og det høiværdige Jesu C. Legems og Blods Sacramentes Foragt, hvori han endnu forargeligen fremturer, saa ville denne Christen Menighed føie deres audægtige Forbøn med min til al Naadens Gud, Barmhertighedens Fader, at han, som har Menneskenes Hierter i sine Hænder, som Vandbækker, vilde bryde samme Persons haarde Stenhierte, og forandre det til et Kiødhierte, at han maa kiende sin Skyld, betænke sine Veie, og blive ædru igien af Satans Snarer, i hvilke han er fangen. Gud

vær ham naadig, og giv ham aldrig hen i et uprøvet Sind, omvend ham, saa han bliver omvendt — — at det helligste Navn kan æres, Synderes Salighed befordres, og denne din Menighed fra denne forargelige Surdeig renses! Men Gud, som agtede mig tro at være, og satte mig i Embedet, hjælp mig til at lære Overtrædere din Vei, at Synderen kan omvendes til dig — Formaningen er til Synderen, hvilken, hvad heller han den hører eller spørger, jeg vil ønske, at han maatte føle og følge, at han endnu bruger Naadens Tid, og ei strider mod Gud; thi hvo forhærdede sig imod ham og havde Lykke? Jeg ved ikke hierteligere at formane hannem til Omvendelse, end Paulus formanede sine Phillipenser til Kierlighed og Enighed. — Er der nogen Formaning i Christo (at de Formaninger, som ere givne og endnu gives til dig i Christi Sted — kan gielde noget hos dig. Er der nogen Kierligheds Trøst, at Du agter engang inden du dør af Verden at faa nogen Trøst af den Kierlighed, med hvilken Gud har elsket dig i Christo Jesu. Er der nogen Aandens Samfund, at Du endnu har Lyst at være med os i den Samfund, som vi har med Gud og hans Gode i Christo. Er der nogen hiertelig Kierlighed og Barmhiertighed imod dig selv og din arme Siæl til Frelse, da opfyld ei allene min, men og al denne Menigheds Glæde . . . hvortil og Gud give Dig sin hellig Aand for Jesu Chr. Skyld, som Dig saa dyrt med sit Blod haver Dig igienløst, Amen — siger alle med mig af Hiertet: Amen!“

Da der imidlertid ingen Bedring var at spore hos Synderen, blev han lyst i Band 3 Søndage efter hinanden. (Paa Grund af Julen blev det udsat til 9., 16. og 23. Januar 1701).

1. Dom. 1 p. Epiph. 9. Januari 1701.

Præsten taler om det unyttige Træ i Guds Vinggaard og slutter: „Øksen er faaet mig i Haanden, at jeg skal det afhugge, men jeg vil lade Øksen se alleeneste, og lægge den kun ved Roden af Træet — giøde det i Dag første Gang inden jeg knyger til.“

2. Dom. 2 p. Ep. den 16. Jan. 1701.

Træet falder ikke for det første Hug, Steenen huules ikke ved første Draabe. Saa vindes en Siæl ikke ved første Formaning

Christus lod Hanen gale to Gange for Peter; jeg maa lade Hanen gale 2 Gange i Dag (Ritualet).

3. Dom. Sept. 23. Januari 1701.

Guds Langmodighed er langvarende, men ikke evig varende, jeg kommer den 3die Gang at lyse efter mit fortabte Faar, min forlorne Søn, at alle gode Ting kan blive 3. Skulde Naaden endnu tredie Gang tages forgiæves, frygter jeg, at jeg maa kalde Synderen Bands Menneske.

Jens Bach opnaaede imidlertid Udsættelse med Bandsættelsen til Palmesøndag, for at han kunde faa Tid til at tænke sig om. Samme Søndag mødte Hr. Amtsforvalter Sr. Keyl i Randers, paa hvis Gods Jens Bach havde opholdt sig i næsten 11 Aar, ved Hald Kirke og lod hannem kalde for sig i min og nogle af de bedste Sognemænds Nærværelse for at disponere ham endnu fra hans Haardnakkenhed, og at forekomme Excommunicationen, hvilken jeg endda tilbød at ville indeholde, dersom han med tvende Mænd vilde forsikre mig, at han til næste Altergang i Hald Kirke sig en lømfældig offentlig Absolution

vilde undergive, hvilket der han ei vilde modtage, men sig mere derimod opiniatrerede, maatte jeg, hvor nødig jeg vilde, forrette denne mig ubehagelige Function, som skete paa denne følgende Maade:

1. Blev sunget i Prædikestolen før Prædiken de to første Vers: O, vi arme Synder — — —
2. Loco exordii intimerede jeg for den Act, som paa den Dag skulde forrettes, saasom den var usædvanlig — — — (Her følger saa en længere Prædiken).
3. Excommunicationen.

(En længere Torden-Prædiken, som slutter saaledes): I den Herres Jesu Christi Navn, med vor Herres Jesu Christi Kraft paa mit Embeds Vegne, og efter den Magt og Myndighed som mig i Embedet er betroet, og af Menighedens Forstandere og Øvrighed mig er befaleet at bruge, saa og paa den Christne Kirkes Vegne, vil jeg hermed kundgiøre og aabenbarlig forkynde, at bemeldte Jens Jensen Bach af Stoubye for denne hans egen Frafald fra Herrens Nadveres Delagtighed, hans Modvillighed mod alle Formaninger, Opsætsighed mod Kirkens Disciplin og ubodfærdige Hierte er et Bands Menneske, og udelukt fra den Christne Menigheds Samfund, og Sacramenters Delagtighed, og agtes som en Hedning under saadan sine Synders Beholdning og Band, og under Guds Vrede, som han med sin Ubodfærdighed sig har samlet, og hermed overantvorder jeg hannem i Satans Hænder til Kiødets Fordærvelse, at hans Siæl efter en sand Omvendelse maa blive fri og salig paa vor Herres Jesu Christi Dag. Amen, og alt Folket sige: Amen!

Efter Exc., „som Synderen ei lod sig indfinde i Kirken, at han af Degnen kunde offentlig udbedes“, blev der igen holdt en længere Prædiken.

Exc. jog imidlertid ingen Skræk i Jens Bach, han gik endog saa vidt i sin Ondskab, at han ved en Supplique i Hs. Kgl. M. Cancellie beskyldte mig for at have begaaet Uret imod ham, som dog var usandfærdigt. Straks efter lod han Landemodets Dom og min Forretning indstævne for Høiesteret, hvorimod jeg strax tog Contra-Stævning. Vi mødte begge i Kiøbenhavn, men før Retssagen begyndte, blev jeg fra adskillige Sider annodet om at lade Sagen komme til Forlig.

Forliget blev sluttet.

Jens Bach maatte love strax at reise hjem til Hald og for Fremtiden føre et skikkeligt Liv, gaa flittigere i Kirke og gjøre ideligen og andægtigen Brug af Sacramentet.

De Beskyldninger han havde rettet mod Præsten gjøres døde og magtesløse. De Udgifter han ved sin Stævning havde paadraget Præsten, 16 Rdr., maatte han love at betale. Præsten eftergav ham dog Giælden.

Forliget blev underskrevet.

Kiøbenhavn, den 9. Mai Anno 1702.

Jens J. J. S. B. Jensen.

Præstens Forsvarer: *Brostorph Albertin.*

Jens Bachs Forsvarer: *Mathias Daugaard.*

Derpaa rejste vi begge hjem, men jeg mærkede snart, at Jens Bach ganske havde glemt sin Forpligtelse. Han blev saa atter indstævnet for Provstemodet i Aarhus den 11. October, hvor han igien fik sin Dom.

Der bemærkes videre: — — Saa vidste vi ikke

rettere at kiende end ved denne Dom at overlevere ham sit Herskab efter Lovens anden Bogs niende Capitels 15. Art., at med hannem videre efter Kgl. Maists. Lov kan forttfares. Til Processens Omkostninger betaler Jens Bach udi alt til Hr. Caspar Lindenfeld 30 Rdr.

Aarhus Conventhuus 11. Octbr. 1702.

C. L. v. Plessen.

J. Braëm.

Jens Bach var lige stædig, han vilde ikke omvende sig. Iflg. Provsterettens Dom blev han saa overgivet til sit Herskab Sr. Keyl. Denne lod Karlen indstævne for Herredstinget den 21. November for den 28. at lide sin Dom, der lød paa Udvisning af Kongens Lande og Riger og under Lovens Straf ikke at vise sig her mere.

Da Jens Bach mærkede, at den verdslige Magt vilde tage Haand i med den geistlige, begyndte han strax at krybe til Korset, og den 25. lod han to Mænd fra Randers bede mig tage ham til Absolution af hans Band i Hald Kirke.

Jeg frygtede imidlertid, at hans pludselige Underkastelse kun var giort for at undgaa Stævningen, men vilde dog ikke ganske nægte Tilbudet, og bød, at Karlen i egen Person skulde komme for at tale med mig 2 Dage efter og Dagen derpaa gientage sit Ønske for Provsten, Hans Brøchner, og en anden Præst, Eske Sørensen i Kousted.

Da han nogenlunde gav til Kiende, at det var hans Alvor, skrev jeg til Biskoppen og fik strax Svar, at jeg næste Søndag kunde begynde Lysning for den Bandsatte.

Imidlertid lod Hr. Keyl ske Opsættelse i sin Sag med Bach, indtil det kunde ses, om Karlen mente,

hvad han gjorde. Dom. 2. Adventus 1702 blev da omsider Jens Bach igien afløst af sin Band og offentlig indlyst i Herrens Menighed i Hald Kirke den samme Søndag, paa hvilken han for 4 Aar siden sidste Gang i Hald Menighed havde søgt Alterens Sacramente og derpaa var bleven udelukt. Samme Dag indfandt Hr. Amtsforvalter Sr. Keyl sig i Hald Kirke, og havde taget med sig Etatsraad, Amtmand over Dronningborg og Mariager Kloster Holger Reedtz til Palsgaard og Sr. Johan Peiter Pipper, Hospitalsforstander i Randers med hans Kiereste med nogle flere, foruden andre Geistlige og Verdslige.

— — — Men om Jens Bach siden den Tid i Sind og Hjerter havde omvendt sig, derom tier Historien.

Danske Lov: B. II Cap. 5. Art. 27.

Entholder sig nogen over et heelt Aar fra Nadverens Sacramente, da skal hand udstaa Kirkens Disciplin, og hvis hand, alle Advarsler uagtede, bliver i saadan Fraholdelse fremturoendis, da skal saa med hannem handlis, som herefter i det niende Capitel meldis.

Lovens II B. 9. Cap. 11. Art.

Dersom endda al saadan Paamindelse og Refselse intet vil frugte, men meere foragtes, da skal Sognepræsten, efter at hand sig med Provsten og Superintendenten derom raadført haver, trende Søndage lyse til Band, og ellers tit og ofte tilforn af Prædikestolen gøre Bøn og Formaning for samme Person. Men om dismidlertid ingen kiendelig Forbedring bevises, da skal Præsten siden ved Navn udelukke samme Person af Guds Meenighed og Samqvem, og bruge den Maade, som i Retualen findes.

Loven II B. 9. Cap. 15. Art.

Men dersom hand inden Aar og Dag sig ikke ved aabenbarlig Bekiendelse og Afbøn i Guds Meenighed igien indlemmes, da skal hand for Provstemodet indstævnis, og da ved Dom sit Herskab overantvordis, og siden af Kongens Riger og Lande forvisis.

Lærere i Tved Sogn paa Mols.

Af Kommunalærer *N. Nielsen*, Hillerød.

fterfølgende Oplysninger tør ikke stemples som udtømmende, men maa staa som det, de er: et Forsøg paa at skaffe Klarhed til Veje paa det Omraade, Overskriften antyder.

Lærere i Tved.

1. *Anders Sørensen* er den første, som træder frem af Dunkelheden; men forøvrigt vides intet om Manden. Han efterfulgtes (?) af

2. *Jens Hansen*, som skal have haft Embedet i 56 Aar og døde 1739.

Jens Hansen havde mindst 2 Sønner og en Datter, af hvilke Hans (født 1696) forpagtede Løvenholm, og Jakob (født 1702) blev Sognepræst i Halsted paa Lolland.

Datteren, Ingeborg Marie, blev 1720 gift med Forvalteren paa Isgaard, Mads Vognsen Hvas, siden Ejer af Tustrup i Frær Sogn ved Skørping. Af Ægteparrets 8 Børn tilgiftede Jørgen († 1782) sig Herregaarden Tirsbæk ved Vejle, hvor han for et Beløb af 4000 Rigsdaler købte Adelspatent og lod sig kalde „de Lindenpalm“.

Lindenpalms eneste Datter, Christine, ægtede 1774 (15 Aar gl.) den berygtede Brigadér W. Halling, siden Herre til Dronninglund og Dronninggaard i Vendsyssel, en Præstesøn fra

Haarslev-Tingjellinge (Sorø Amt) og kendt som en af Datidens værste Bondeplagere*).

3. *Chr. Pedersen Lihme*, Søn af Lærer Peder Kjeldsen Lihme i Kuebel og født 1713, blev Lærer i Tved 1739 († 1771) Eftermanden

4. *Niels Friis* døde 1809 (78 Aar gl.), hans Enke, Ane Pedersdatter, 1812 (omtr. 84 Aar gl.)

En Søn var Lærer i Tøstrup, en Sønnesøn, Niels Friis, først Lærer i Strands og siden Faderens Eftermand i Tøstrup (Anneks til Nimtofte).

5. *Peder Legaard*, gift med Formandens Datter, Kirstine Friis, blev 1809 af Kammerraad Ole Marcussen kaldet fra Tillerup til Tved. Han roses for Duelighed og værdig Optræden, og gjorde sig desuden fortjent ved (1817) at oprette et Enkesæde med Jordlod — „Legaards Minde“ — i Tved for Sognets Lærerenker. Legaard døde 1831 (79 Aar gl.)

6. *Jens Schmidt Kolding*, Søn af Købmand Jørgen Kolding i Ebeltoft, og født 1801, havde været Lærer i Romalt ved Randers og Boeslum ved Ebeltoft inden han 1831 efterfulgte Legaard i Tved. Efter at have taget Afsked (1860) boede han paa Gaarden Lammehøj ved Torup. Død 1872.

Af hans Børn var Jørgen Købmand og havde Forretning paa Vestergade i Aarhus.

7. *Jens Nielsen*, født 1827 i Ondrup ved Odder, havde været Hjælpelærer hos Kolding inden han 1860 blev dennes Eftermand. Efter at have faaet Afsked 1882 flyttede han til København.

Nielsen var en mindre fremragende Lærer, der, trods Stræng-
hed i Væsen og Virke, ikke formaaned at holde Børnene i Ave. Betegnende i saa Henseende er, at Drengene f. Eks. satte Knappenaale i Hynden paa Kathederstolen. Han var derhos en højst maadelig Kirkesanger.

Lærere i Tillerup.

1. *Peder Nielsen Skaarup*, „den første privilegerede Skoleholder paa Landet i Mols Herred“, skal have været Lærer i Tillerup i 58 Aar og døde 1782. Han var første Gang gift

*) Om Brigadér Halling (se Forfatterens Artikel i „Sorø Amtstidende“s Søndagslæsning for 17. September 1916.

med Mette Jensen fra Dejret († 1760) og berømmes for Due-
lighed m. m. Eftermanden

2. *Peder Legaard* var Lærer i Tillerup fra 1779 til han
1809 blev kaldet til Tved (se foran!)

3. *Peter Boserup*, en Præstesøn fra Helgenæs og født 1780,
havde været Lærer i Stødov 1804–09 inden han kom til Tille-
rup, hvor han døde 1841.

Af hans 3 Sønner drog den ene til Utah, da Mormongal-
skaben i Tredserne af forrige Aarhundrede hærgede Tved Sogn
og Omegn, forøvrigt vel nok det gauske Land. En anden,

4. *Jakob Boserup*, født 1815, dimitteret 1836 fra Lyngby
Seminarium, fulgte Faderen i Embedet, tog Afsked fra 1. Ja-
nuar 1870 og døde 1883 i Bjødstrup. Han levede i barnløst
Ægteskab med Ane Silberg fra Ringkøbing (f. 1803, † 1887).

5. *Klausen*, udgaaet fra Lyngby Seminarium 1868, efter-
fulgte Bønsdorf i Elsegaard-Skovgaard (Ebeltoft Landsogn)
og kom siden til Flakkebjerg Opdragelsesanstalt ved Slagelse,
hvor han afløste Svigerfaderen, Anstaltens Grundlægger, den
højt fortjente C. C. Møller, som Forstander.

Klausen var en kærnesund Natur, med et usædvanligt vin-
dende Væsen, og dertil en Dygtighed, som navnlig var paa
rette Plads i Flakkebjerg. Beklageligvis bortrev Døden ham
allerede 1893 i den kraftigste Manddomsalder.

6. *Frederik Bønsdorff* (Sørensen), født 1844, dim. 1863 fra
Lyngby Seminarium, var Lærer i Elsegaard-Skovgaard, da
han 1870 kom til Tillerup, i hvilket Embede han døde 1904.
Han havde 12 Børn.

I Bønsdorffs Embedstid blev en ny Skole bygget ved
nordre Ende af Tillerup Sø, tæt op til Blakærvejen, hvorefter
den gamle (i Byens østre Halvdel) gik over i Privateje.

Bønsdorff var en meget politisk interesseret Mand og vist-
nok den første Talsmand for de bjørnbakske Ideer i Tved
Sogn.

En politisk Forløber paa Egnen havde han dog haft i
Lærer N. P. Pedersen, Strands, der har faaet en Mindesten
mellem Plantagerne i Agri Bakker.

Lærere i Dejret.

1. *Hans Rasmussen Vejlbj* blev omkring 1774 forflyttet
til Mygind Degnekald ved Randers.

2. *Thomas Møllerup* havde været Lærer paa Isgaard inden han kom til Dejret. 1790 blev han kaldet til Agri, hvor han døde 1807. Eftermanden

3. *Peder Skaarup* blev 1798 forflyttet til Knebel. Han var gift med Maren Sørensdatter fra Isgaard.

4. *Søren Pedersen Feldballe*, der havde taget Navn efter sin Fødeby, blev ligeledes forflyttet til Knebel, hvor han forfaldt, fik Afsked 1833 og døde 10 Aar efter.

5. *Peder Jensen Amme* („Skuel-Pier“), der var Lærer i Dejret fra 1808 til sin Død (1825), omtales som „duelig, flittig og skikkelig“, medens Sandheden vistnok er den, hvad sidstnævnte Egenskab angaar, at Børnene havde Magten og drev slemme Løjer med Manden baade ude og inde. Forøvrigt var han fuldstændig Bonde.

Hustruen, *Kirsten Jakobsdatter* („Skuel-Kjæst'n“), overlevede ham omtrent 40 Aar og døde i et lille Hus i Dejret. Hun var kendt for sin bagvendte Tale, og jeg mindes bl. a. fra Drengæarene ved et Kartegilde at have hørt hende fortælle om, hvorledes hun ved given Lejlighed „havde haft Syvstjernen i Ovn, da Brødet hængte over Hans Niensens Tag“. — Ogsaa hun var fuldstændig Bondekone efter Tidernes Maade.

5. *Jens Peter Basballe*, en Skovfogedsøn fra Grenaaegnen, født 1800, dim. fra Lyngby Seminarium 1821, havde et Aars Tid været Hjælpelærer hos Legaard i Tved inden han 1825 blev kaldet til Dejret, i hvilket Embede han døde April 1866.

I Ægteskab med *Ane Sørensen* fra Tirstrup (som sagde „a“ til sig selv) havde han en Søn og en Datter. Sønnen,

Søren Peter Basballe, født 1828, udgaaet fra Lyngby Seminarium 1849, døde i en ung Alder som Lærer paa Samsø, omtrent samtidig med Hustruen.

Datteren, som havde været gift med en Købmand Nielsen, efter hvem hun sad Enke i mange Aar, døde paa Samsø hos Brodersønnen *Peter Basballe*.

Sidstnævnte, der efter Forældrenes tidlige Død var bleven opdraget hos Bedsteforældrene i Dejret, gik oprindeligt til Landvæsenet, men døde for nogle Aar siden som Ihænde-haver af en Stilling ved Koldby Havn.

Jens Peter Basballe, en lille Mand med grovtskaaret, glatbarberet Ansigt, noget krøllet Haar og energiske Bevægelser,

var en overmaade dygtig Lærer, der tilmed forstod at holde Orden og Disciplin. „Jeg skal, Herren hjælp' mig, lære dig!“ var et Ord, som stadig vendte tilbage og bar Vidne om en mystisk Kraft, som rakte vidt og ikke lod sig opdæmme. Og i Henhold til denne fungerede Basballe næsten som Politimyndighed for Skoledistriktet, hvilket nok kunde tiltrænges, efterdi Ebeltoft laa langt borte, og Rettens Haandhævere i den Grad slumrede der, at jeg i Drengesaarene — det, jeg mindes — aldrig har set en Politibetjent indenfor Dejret Omraade*).

7. *Jørgen Peter Lemme*, Søn af Sadelmager Lemme i Randers, og født 1842, dim. fra Lyngby Seminarium 1862, var Andenlærer i Hvilsager (Sønderhald Herred, Randers Amt), da han fik Dejret Embede, i hvilket han døde 8. Oktober 1868. Hustruen, der overlevede ham i mange Aar, var ligeledes fra Randers. Ægteskabet var barnløst.

Af Lemmes tre Søstre havde den ældste i nogle Aar en privat Skole (mest Haandarbejde) i Anders Skomagers „røde Gaard“ i Dejret. Den næstældste blev gift med en Landmand A. Müller (Søn af Proprietær Müller i Blaaekær), og den yngste med Provst M. Blichfeld (1867—74 personel Kapellan for Tved Menighed, nu boende i Helsingør).

Lemme var en smuk Mand med indtagende Ansigtstræk, indrammede af et kraftigt Fuldskæg. I høj Grad samvittighedsfuld overalt virkede han med Liv og Interesse og drev navnlig stærkt paa Sangen, hans Yndlingsfag, men forstod desværre ikke at skaffe sig Respekt hos de vilde Dreng, der søgte Dejret Skole under hans korte Embedstid.

Lemme var Idealist til Fingerspidserne, kort: en ædel, varntfølende Personlighed, hvem Forfatteren af disse Linier altid vil tælle blandt sine største Velgørere**).

8. *L. A. Højmark*, f. 1841, dim. 1864, havde været Hjælpe-lærer nogle Aar hos Jakob Boserup i Tillerup, inden han i Slutningen af 1868 blev kaldet til Dejret, hvor han virkede

*) Om J. P. Basballe (se Forfatterens Artikel i „Aarhus Stiftstidende“ for 30. April 1916).

**) Om J. P. Lemme (se min Artikel i „Aarhus Stiftstidende“ for 8. Oktober 1918).

til sin Død 1910. Han var en Autoritet paa Skriveundervisningens Omraade, forøvrigt som Lærere er flest.

Højmark var gift med Cathrine Hartmann fra Grenaa. I Ægteskabet var der fire Sønner, af hvilke den yngste — udgaaet fra Jonstrup Seminarium — er Lærer i Knardrup (Gandløse Sogn, Frederiksborg Amt).

I Højmarks Embedstid blev Dejret gamle Skole (udvidet 1869) kasseret og en ny opført paa et andet Sted i Byen. Den gamle Skole fungerede derefter som Privatbolig og Skolestuen — ved Skæbnens Ugunst — som Danselokale (!) til det hele i Maj 1878 sammen med en halv Snes Gaarde og over dobbelt saa mange Huse gik op i Luer — en af de største Ildebrande, Mols Land i historisk Tid kan se tilbage paa.

*

*

*

Ved at ombytte Artikeloverskriftens „i“ med „fra“, bliver Sceneriet forandret. Men da jeg absolut savner Materiale for det sidste Slægtleds Vedkommende, skal jeg indskrænke mig til følgende Bemærkninger:

Naar Böttiger omtaler en *Rasmus Nielsen Broch* fra Neder-Tved, der i Aarene 1820—24 var Hjælpe lærer hos Legaard i Tved, tvivler jeg ikke paa, at han er vel underrettet, skønt jeg ikke har kunnet finde Manden blandt Lyngby Seminariums Demittender. Muligvis har han ikke haft Eksamen.

Personlig har jeg kendt de to efterfølgende, Jens Jensen (Amme) og Anders Nielsen Kruse.

Jens Jensen (Amme), en Gaardmandssøn fra Dejret, tog 1867, 23 Aar gl., en smuk Eksamen fra Lyngby Seminarium, hvorefter han til forskellig Tid optraadte som Højskoleforstander, Realskolelærer, Realskolebestyrer og Redaktør (af „Nakskov Tidende“?) uden rigtig at kunne samle sig om noget bestemt. De sidste 10 Aar af sit Liv privatiserede Jens Jensen i København under højst kummerlige Forhold — daarlig Husholder, som han var, og forfalden, som han var bleven —, og her døde han 1901 paa et Hospital efter at være bleven antruffen paa aaben Gade i hjælpeløs Tilstand.

Jens Jensen havde en Broder, Peter Jensen — paa Grund af sit fænomenale Snakketøj kaldet „Sprokpeter“ — som døde paa Fattiggaarden ved Tved Mølle. Inden han lagde op, havde han i en længere Aarrække boet paa det lidet roman-

tiske Øhoved, en Omstændighed, som tillige havde skaffet ham Kendingsnavnet „Peter paa Øhoved“. Han var en fuldstændig Original (vel nok Sognets største paa sin Tid), om hvem der kunde fortælles pudsige Ting,

Anders Nielsen Kruse fra Tved, Søn af Gaardejer Niels Jensen Kruse († 1916 i en Alder af 99 Aar 6 Maaneder 17 Dage), tog Eksamen fra Lyngby Séminarium 1868 og virkede derefter som Lærer paa Landet (mest i Silkeborgegnen?) til han omsider udvandrede til Amerika, hvor han er død for flere Aar siden.

Sluttelig bemærkes, at Forfatteren af disse Linier, Søn af Husmand *Niels Nielsen* (Vejrhøj), født $15/7$ 1824 i Knebel, † $21/7$ 1910, og Hustru Johanne Marie Sørensdatte, født $9/5$ 1823 i Rosmus, † $8/4$ 1900, er født 23. Februar 1854 i et Udflytterhus fra Blaakær, tog 1873 (Aaret før Seminariets Nedlæggelse) Eksamen fra Lyngby og har siden 1894 været Lærer i Hillerød.

1881 ægtede jeg Marie Eleonore Jahn, en Sønnedatter af Krigshistorikeren, Kaptejn F. H. Jahn (hun døde 1912), og med hende havde jeg to Sønner, af hvilke den ældste, Forfatteren R. Jahn-Nielsen („Mod Lyset“ — „Borgerkongen“ — „Landet i Vaade“ o. s. v.), døde 1910 i en Alder af 28 Aar. Den yngste var allerede død 1896.

For faa Aar siden udarbejdede jeg en Ordbog over Dialekten i Tved Sogn, som skrevet paa omkring halvfjerde Tusinde Sedler opbevares i „Dansk Folkemindesamling“ paa det kgl. Bibliothek.

Randers-Begivenheder

i første Trediedel af forrige Aarhundrede.

Ved *Formanden.*

Kancelliraad, Prokurator *Olsen*, der var født i Aaret 1800 og døde 1881, ejede et med hvide Blade gennemtrukket Eksemplar af Stadfeldts *Randers-Beskrivelse*, i hvilken han gjorde flittige Optegnelser til Belysning af *Randers Bys Historie* i ældre Tider. Afdøde Arkitekt *Uldall* erhvervede Bogen efter Kancelliraad Olsens Død og fortsatte Optegnelserne, væsentlig efter „*Randers Amts Avertissementstidende*“, der ogsaa kaldes „*Randers Amts politiske Avertissementstidende*“ og senere „*Randers Amtsavis*“. Der findes i disse Optegnelser saa mange ejendommelige Tidsbilleder, dels i Annoncer og dels i redaktionelle Artikler og Notitser, at jeg tror, det vil interessere Aarbogens Læsere at blive bekendt med disse, hvorfor jeg har tilladt mig at uddrage en lille Del af de specielt af Arkitekt *Uldall* gjorte Optegnelser i Bogen, som Hr. *Udalls* Efterladte har skænket til *Randers Museums* historiske Af-

deling. Jeg har søgt at gøre Uddraget saa læseværdigt som muligt, idet jeg har ladet alt det mere vidtløftige Stof ligge og begrænset mig til forholdsvis mindre Meddelelser, der ikke alene karakteriserer den Tid, da Begivenhederne forefaldt, men ogsaa giver den nulevende Slægt interessante Oplysninger om gamle Randersforhold.

Saavidt praktiske Hensyn tillader det, anføres Uddragene her i kronologisk Orden:

Da Volden ved Store Voldgade forsvandt.

Afdøde Læge Bay har i sin Tid meddelt Arkitekt Uldall, at der endnu i 1790 fandtes bevaret en Del af Byens Vold ved store Voldgade, og at Volden først forsvandt, da det ældste Hus i Gaden (i sin Tid Pastor Kruses, nu Andelsbankens) byggedes i Aaret 1798.

Af Slægten von Hatten, efter hvem von Hattenstræde har Navn.

Sr. *Jens Jensen von Hatten* tog Borgerskab som Købmand i Randers 7. Januar 1750. Han døde 55 Aar gl. *Herman von Hatten*, Brændevinsmand, døde 46 Aar gl. og begravedes den 19. December 1791. Han havde Bryllup med Kirstine Sørensdatter Holm i Randers den 1. Juli 1779. De havde et Barn, Jens von Hatten, født 20. September 1780 og begravet 28. December s. A.

Klubben „Harmonien“s Erhvervelse af Ejendommen i Østergade.

Den 9. December 1805 blev der tinglæst Skøde fra Værtshusmand *Niels Lange* til Commissionairerne for det Harmoniske Selskab paa Stedet Nr. 148 paa øster Gade.

Fangehullet i Nørreport-Taarn.

Fhv. Drejer *Thomsen*, der var født 1814 og døde i Randers Hospital for en Del Aar siden, har fortalt til afdøde Arkitekt Uldall:

I Nørreport var i Kælderen et Fængsel, hvori de værste Forbrydere sattes. Der stillede da Vagt af Borgerne ved Porttaarnet, èn ad Gangen. Dette havde *Thomsen* efter sin Fader, Bødker *Thomsens* Beretning.

En Militærhils-Forening.

24. Juli 1810.

Forlangt Indrykkelse

Da endeel af denne Byes Indvaanere have vedtaget med hverandre indbyrdes: ikke at hilse paa den sædvanlige Maade ved at aftage Hatten, men ligesom de Militaire ved Haandens Paalæggelse, som tager sin Begyndelse den 1. August næstkommende, saa have de (som ere komne overens om denne Maade at hilse paa), valgt til Kiendetegn et aflangt Spænde, som bæres for i Hatten, for ikke at miskendes for deres Hilsemaade.

Sløje Tider for Organisten ved Sct. Mortens Kirke.

Mangel paa Helbred forbyder mig denne Juul at gøre Omgangstour som forhen, for at indsamle det betydeligste af min Løn. Fortiden har overbevist mig om de høje og resp. Indvaaneres Godhed mod mig, at jeg desuagtet tør haabe, de derfor ikke ville mit Tab. Vil Gud forunde mig saa megen Helbred, at jeg tror at kunne udholde denne Omgangstour paa Nytaarsaften, skal jeg gjøre mig den store Ære, at indfinde mig.

Randers, den 22. December 1810.

Ærbødigst

J. E. Blauenfeldt,
Organist.

(Det har dog ikke været saa galt med Helbredet, idet Blauenfeldt først døde i Slutningen af Oktober 1844 og blev begravet den 4. November nævnte Aar).

Ondartede Bøllestreger for 112 Aar siden.

Da det er andraget for Politiet, at der flere Gange her i Byen, deels om Aftenen og deels om Natten, enten af Ondskab eller Raahed er bleven Vinduer indslaget paa forskellige Steder, saa opfordres herved alle og enhver, som maatte have nogen Kendskab om, hvem Gierningsmændene har været, til at anmelde saadant for Undertegnede, ligesom der ogsaa for Forbryderens Opdagelse udloves en Belønning af 20 Rdlr. og Fortielse af Angiverens Navn.

Iøvrigt tilkendegives, at Politiet jævnlig patruillerer om Aftenen og Natten for at afværge lignende Voldsomheder.

Randers, den 16. Januar 1811.

Jensen,
const. Politimester.

Klubben „Harmonien“s Vært indbyder paa Hestesteg.

25. Juni 1811.

I Harmoniens Spisesal bliver i Morgen Aften paa sædvanlig Tid beværtet med god, sund Hestekjødsteg, hvortil Selskabets ærede Medlemmer herved indbydes.

Ussing,
Klubvært.

Hestene blev sky og Blufærdigheden krænkedes ved Sønderbro.

2. Juli 1811.

Politiet i Randers gøres opmærksom paa den Uskik, som voksne Drenge tillade sig i denne Tid, at svømme nøgne i Aaen ved begge Sider af Sønderbroe, der kunde afstedkomme megen Skade ved skye Heste for de mange Rejsende, som maa passere Broen; ikke at tale om det umoralske ved Synet heraf, for enhver Spadserende. Ønskeligt var det, om Byen havde et flydende Badehus til tryk Afbenyttelse for Enhver og under Politiets Opsigt for Ordenens Skyld.

Sandsiger.

Mekaniske Kunster og Fyrværkeri paa Raadhuset.

Mechanikus Seyffert har den store Ære i Dag og flere Dage at forrevise sine mekaniske og matematiske Kunster og en Vand-Fontaine, som giver Vand efter Befaling samt en lille russisk Konst-Hest, der gør over 100 Slags Kunster, og derefter et Fyrværkerie. Skuepladsen er paa Raadstuen og begynder Kl. 6.

Randers, den 16. August 1811.

Seyffert.

Den nuværende gamle Kirkegaards højtidelige Indvielse.

30. August 1811.

Den her udenfor Byens Østerport anlagte nye Kirkegaard skal efter høje Vedkommendes derom givne Bestemmelse højtidelig indvies Mandag den 2. September om Eftermiddagen Kl. 2. Slet, hvortil samtlige Byens respektive Indvaanere herved indbydes til at bivaane denne Ceremoniel. Iøvrigt meldes til behagelig Efterretning, at de Børn eller Haandværksdreng, af hvis Nærværelse Støjen eller Uorden muelig kunde foraarsages, ikke gives Adgang til at komme ind paa Kirkegaarden.

Randers, den 27. August 1811.

Kirke-Inspektionen.

3. September 1811.

I Gaar Eftermiddag Kl. 2 blev denne Byes nye Begravelsesplads indviet. Højtideligheden tog sin Begyndelse dermed, at Garnisonen og det borgerlige Militaire, kommanderet af Hr. Oberstløjtnant *v. Bonnichsen*, marcherede først under flyvende Fane og klingrende Spil ud til Pladsen, der ligger udenfor Byens Østre Port, hvor Cavallerist Patrouiller var posterede omkring Kirkegaardens Mur til Ordens Overholdelse. Efter at samtlige Militaire til Parade var opstillede paa Kirkegaarden, indfandt sig den kommanderende General, Hr. Generalmajor *v. Tellequist* med sin Stab, Hs. Høivelbaarenhed, Hr. Kammerherre, Ridder og Amtmand *v. Fønss* med Byens Magistrat, gejstlige og verdslige Embedsmænd, og øvrige Honoratiores. Antallet af den hele Forsamling udgjorde vistnok henved 3000. Nu blev under Musik af blæsende Instrumenter afsungen med højtidelig Andagt Psalmen Nr. 425 i den Ev. Kr. Psalmebog, ved hvis Slutning Sognepræsten, Hr. Provst *Estrup*, fra en paa Pladsen opført Tribune holdt sin Indvielsestale om den Agtelse Kristne

skyldte deres Begravelses-Steder, over 1. Mos. 28., 16.-17. Efter Talen sluttedes Forretningen med at af-synge Psalmen Nr. 424. En skøn Orden og anstændig Stilhed herskede under det Hele. Uden for Forsamlingen havde derimod en Del kaad og slet opdragen Ungdom forsamlet sig paa de Kirkegaarden fra den nordre Side omgivende Høje, som ved deres usømmelige Støi gave tilkende, hvor liden Kundskab de have om det Forhold, de ved slige Høitideligheder skyldte Gud og deres Medmennesker.

Protest mod Hestemarkederne i Gaderne.

Den 26. November 1811.

Staaer det ikke fuldkomment i den gode Øvrigheds Magt i Randers at afskaffe den for Indvaanernes Liv og Helbred saa farlige Vane at holde Hestemarkeder paa Byens Gader, i Stedet for paa dens Fælleder? Man hører jo stundom, at Folk lemlæstes af vælige Heste.

(Endnu 112 Aar efter ovenstaaende Protest afholdes Hestemarkederne i Byens Gader, og der er ingen Udsigt til, at de forlægges andet Steds hen.)

Bekendtgørelse om Pastor Galthens Død.

Til at nyde fuldkommen Løn for mange Aars troe Tieneste kaldte Livets Herre min retskafne Mand, Menighedens værdige Lærer Hr. *Mathias Galthen*, efter faa Dages Sygdom Onsdagen den 13de Maji. Mit og hans Søns Tab meldes væmodigt for en Menighed, som har givet ham saa mange umiskienkelige Prøver

paa dens Kierlighed, saavel som for deltagende Slægt og Venner af hans dybtsørgende Enke.

Randers, den 15. Maj 1812.

A. S. Mandix,
sal. Galthens.

(Pastor Galthen er Forfatter af den ældste Randers-Beskrivelse, fraset „Randers March“).

Amtmanden var med til Ildebrand.

10. November 1813.

Sidste Nat opkom en heftig Ild i nogle Leieboder i Klokkestøber Reimers Gaard i Nyegaden, en meget snæver Gade her i Randers. Vinden blæste stærk, og inden Folk kunde komme til Redning, stode Leieboderne i fuld Brand. Men næst Forsynets beskiærmende Haand viste Byens Brandfolk saasom enhver Borger, her paa dette saa indskrænkede Rum en næsten eksempeløs Kraft og Udholdenhed til Ildens Dæmpning, saa ikke allene Forhuset, men og et tværtover Gaarden staaende stort Baghuus, saavelsom Naboernes Huse paa begge Sider bleve reddede. Ikkun Raadstuebetjent Lunds Halvtag, som stødte til Leievaaningen, blev nedreven. Selv Hs. Højvelbaarenhed Hr. Kammerherre, Amtmand *v. Fønss*, Ridder af Dannebrog, var til Stede ved Branden og opmuntrede de utrættelige Arbeidere, som ogsaa vedbleve til den lyse Morgen, da Faren var forbi. I mange Aar har Randers Bye under Alfaderens naadige Varetægt været bevaret for Ildsvaade; og give Gud! at denne Nat maatte være opvækkende Exempel for dens Indvaanere til største Varsomhed med Ild og Lys. Hvoraf Ilden er kommen, vides endnu ikke.

Et fint Konditori med Udsalg bl. a. af Krambambuli.

Undertegnede, der som bekiendt i flere Aar har forestaaet Konditoriet hos S. T. Hr. Kapt. Frost her i Byen, har herved den Ære at bekiendtgøre for et æret Publikum og sine inden- og udenbys ærede Velyndere og Venner sit nu fuldkommen istandsatte Etablissements Aabning og anbefaler sig derhos med følgende forskiellige Sorter Konfekturer, alle Slags Kager, forskiellige Sorter Drikkevarer nemlig Punsch, Chokolade (som kan faas Koppevis paa enhver Tid af Dagen), Biskop og forskiellige Slags Likører, Limonade af forskiellige Frugter, Punsch- og Biskop-Extrakt (som faas til Kiøbs i Flaskevis), item fiin Vanillie-, Specie- og Sundheds-Chokolade. Tillige anbefaler jeg mig til at pynte alle Slags Kager efter enhvers Ønske og Behag, med forskiellige Opsatser, saasom: Templer, Halvtempler, Triumphbuer, Æresporte, Kaninbjerge, Pyramider, Transparent o. s. v. — Og da jeg for fuldkommen at kunne tilfredsstille Enhvers Forlangende, hverken har sparet Umage eller Bekostning, nærer jeg tillige den Overbevisning, at mine ærede Velyndere vil skønne min Flid og skienke mig et talrigt Besøg.

Randers, den 30. Maj 1815.

Christoph Leonhardt Ringmacher.

Conditor og Chokolade-Fabrikør, boende hos
sal. S. Smiths Enke, Nr. 600 paa Torvegade.

16. Juni 1815.

Maraquino, Osquabad, Sellerie, Parfait-Amour, Engelsk Dobbelt-Bitter, Gyldenvand, Muskat, Krambambuli, Persico, Biskop-Extract og Punsch-Extract faaes alt i Flaske- og Pæglevis, til billigste Priser hos

C. L. Ringmacher,
Conditor.

Grundejerne maatte selv levere Materiale til Gadereparation.

12. Juli 1816.

Mandag den 15de dennes begyndes med Gadernes Reparation, til hvilken Tid vedkommende Grundejere ville sørge for at være forsynede med de fornødne Materialier af Steen og Gruus.

Randers, den 12. Juli 1816.

Neckelmann,
Politimester.

Fortovene blev forpestede.

Da en Deel af Byens Indvaanere tillade sig at sprede Limlæder paa Fortogene, hvorved foranlediges en ulidelig Stank, som lettelig kan have højst skadelig Indflydelse paa Indvaanernes Sundhedstilstand, saa finder jeg mig foranlediget herved til at forbyde denne Uskik, og at bringe til offentlig Kundskab, at Overtrædere af dette Forbud maa vente at vorde anseet med passende Mulct.

Randers Politikammer, den 15. Maj 1818.

Neckelmann.

Borgmester Carøes Sølvtoj.

Den 8. Februar 1820 var der Auktion over det afdøde Etatsraad, Borgmester *Carøes* Dødsbo tilhørende Løsøre, hvoriblandt ca. 1400 Lod forarbejdet Sølv, nogle kostbare Snustobaksdaaser, Linned, Sengeklæder, Møbler, Porcellæn, Kobber, Tin m. m.

Nedlæggelsen af Kirkegaarden omkring Sct. Mortens Kirke.

Efter at baade den gamle St. Mortens Kirkegaard og Kirkegaarden paa St. Lauritses Bakke nu i en Række af Aar have henligget ubenyttede, og de sammensunkne Grave frembyde et uhyggeligt Syn, har Stiftets høje Øvrighed ved Resolution af 8de d. M. bifaldet, at begge disse gamle Kirkegaarde maae straks paa visse Vilkaar overlades Byen, og den omkring Kirken udlægges til offentlig Plads, sløjfes og brolægges. I denne Anledning indkaldes Enhver, som har Eiendomsret til de Liigstene, som forefindes paa bemeldte Kirkegaarde, til at melde sig hos Kirkens Værge, Hr. Hjulbye, og bevise deres Ejendomsret inden 6 Uger fra Dato, samt derpaa bortskaffe de dem tilhørende Liigstene. inden anstundende 1. August, efterat Samtykke dertil er erholdt af bemeldte Hr. Hjulbye. De Liigstene, hvortil ingen Ejendomsret kan godtgøres, hjemfalde til Byen, da Kirkens Ret dertil er samme overdraget.

Kirkeinspektionen. den 12. Juni 1820.

Kruse. Neckelmann. Rafn.

Den 29. September 1820.

Paa Planeringen af St. Mortens Kirkegaard arbejdes der nu rask. Entreprenøren har paataget sig dette Arbejde for 200 Rdlr., og Brolægningen er naturligvis heri ikke indbefattet. *Hvor gavnligt dette Værk end er, med Hensyn til det bedre Udseende Byen derved vinder, er det dog i denne Tid et modbydeligt Syn at see heel og halv forraadnede Liig opgraves og transporteres ud paa den nye Kirkegaard.*

Tyvene advaredes med Fodangler og Selvskud.

Til Advarsel for dem, som gange i Christinebergs og Mad. sal. N. C. Hansens Hauger udenfor Østerport for at stiale, bekendtgøres: at der bliver lagt Fodangler og Selvskud, samt at der skydes med skarpt paa dem, som træffes paa ulovlig Maade i ovenmeldte Hauger.

Randers, den 22. Juli 1822.

J. Tylstrup.

Randers Bys første nogenlunde ordentlige Sygehus.

Ved Resc. af 13. Marts 1789 til Stiftsbefalingsmanden i Aarhus approberes et af Stiftamtmanden anbefalet Forslag forfattet af Districtschirurgus Boyesen om Oprettelse af et Sygehus for Randers Amt og Kiøbstad.

Hvorledes det er gaaet med dette Sygehus, der vel formentlig har ligget i Krankstuegade, nu v. Hattenstræde, er ubekendt. Men i 1825 meddeles, at der er bygget et „civilt Sygehus“, hvorom det 2 Aar senere hedder i „Randers Amtsavis“, at det er et „særdeles vel indrettet (skjønt i ulykkelige Tilfælde, som Gud forbyde, vel ikke tilstrækkelig stort) Locale, hvortil Udgivterne bestredes ved frivillige Bidrag, der indkom saa rundelig, at Overskudet blev anvendt til Opførelsen af et Badehus med tvende Kamre. Det ene af disse er meget smagfuldt og beqvemt indrettet, og staar mod en moderat Betaling aaben for Byens Folk, men afbenyttes desværre kun saare lidet; det andet Badekammer bruges hver Løverdag Aften til de i Fattighuset værende Børn“.

En primitiv Sønderbro.

Skomager *Johan Christian Mørck*, født i Randers 1817, har fortalt til Arkitekt Uldall, at Sønderbro i hans Ungdom var meget smal og havde ingen Gangstier ved Siderne. Den var tillige meget skrøbelig og laa lavt, saa at man, naar Højvande indtraf, trillede Møllestene ud og lagde dem paa Broen, for at Vandet ikke skulde hæve denne.

Gadeanlæg og Brolægning.

I 1816 blev *Lille Voldgade* opfyldt og brolagt.

I 1822 blev *Fabriksstræde* anlagt.

I 1826 blev *Rosengaarden*, hvor ingen Vogn og næppe Fodgængere kunde passere, istandsat med Opfyldning og Brolægning.

1826 blev *St. Laurentii Bakke* (Tinghuspladsen) planeret og beplantet.

I 1829 blev den største Del af *Østergade* og 1830 *Hovmeden* brolagt.

Et Mord i en Købmandsgaard paa Brødregade.

De forlængst afdøde gamle Borgere, Drejer Thomsen og Købmand Blæhr har i sin Tid fortalt nu ligeledes afdøde Arkitekt Uldall:

Omtrent 1820 skete et afskyeligt Mord paa Brødregade i en gammel Købmandsgaard paa Hjørnet af Dytmærskens, som nu i forlængst ombygget Skikkelse ejes af Hr. Købmand P. Hjersing. En engelsk, rig Hestehandler blev her dræbt i en Hestestald, og man havde en Mand, der gik under Navnet „Sjællænderen“, mistænkt derfor, uden at Sagen dog nogensinde blev tilstrækkelig opklaret.

Købmand Blæhrs Oldefader, der var Ringer og Graver ved St. Mortens Kirke, fandt noget mistænkeligt ved et Sted paa Kirkegaarden ved Kirken, og da han gravede her, stødte han i forholdsvis ringe Dybde paa en Sæk, hvori han først troede, at en Hund var nedgravet. Han undersøgte Sagen nøjere og fandt da, at Sækken indeholdt et parteret menneskeligt Legeme, der var Hestehandlerens. Graverens Hustru vaskede Liget af i Mølleaaen (!) ved Hvide Mølle. Talrige Forhør holdtes i Sagen af Justitsraad Neckelmann, der ofte lod den formentlige Forbryder kalde op, naar han laa i sin bedste Søvn om Natten, men han vilde intet bekende.

Fyrværkeri i »Kildehuset«s Have.

Med høje Øvrigheds Tilladelse opføres et skönt Lystfyrværkeri i Hr. Garver Lindstrøms Hauge udenfor Sønderport (Kildehuset) Torsdag Aften den 10. August. Billetter à 2 Mark, for Børn og Tjenestefolk 1 Mark, faas i mit Logis hos Hr. Skræddermester Nielsen i Slotsgaarden og ved Indgangen, som aabnes Kl. 8¹/₂. Begyndelsen skeer Kl. 9¹/₂ slet.

Randers, den 7. August 1826.

N. C. Unzerud,

afskediget Capitain af Krigs-Tjenesten.

Linedanseren Roats Optræden i Randers og tragiske Død.

Tirsdagen den 6. Februar 1827, ifald Vejret tillader det, vil Undertegnede med Kgl. allernaadigst Tilladelse have den Ære at udføre

den store Ascension

paa spændt Linie fra Skolegaarden, eller den saakaldte Peder Abels Gaarde, op til St. Mortens Kirke-taarn. Billetter til Indgang i Skolegaarden, hvorfra Ascensionen bedst vil kunne sees, er endnu indtil Tirs-dag Middag at erholde for 3 # Stk. i mit Logi hos Md. Dahl. Det nærmere erfares af Placaterne.

Chr. Roat.

Fredagen den 16. Februar 1827 vil Hr. Roat endnu en Gang have den Ære at give en Forestilling i Linie-dands (fornemmelig paa den høie Slyngelinie) equili-briske Kunster og Trampolinspring. Til Slutningen vil den gamle Mad. *Rose*, en Matrone paa 72 Aar, bære Hr. *Roat* paa Ryggen op af Linien fra Skole-gaarden (overfor Hospitalet) til Kirketaarnet. Placa-terne indeholde det Nærmere.

Den dristige Linedanser endte iøvrigt sit Liv ved en Opvisning i København den 12. Juni s. A. Han gik paa Line op til det store Taarn paa Rosenborg Slot. Paa Tilbagegangen, da han havde tilbagelagt noget over Halvvejen, standsede han og raabte ned, at Tovet skulde strammes. 36 stærke Karle trak i det, saa brast det oppe ved Taarnet, og Roat styr-tede ned fra 50 Fods Højde og kvæstedes saa stærkt, at han døde 5 Timer efter Faldet.

Han var født i Middelburg i Holland og blev 39 Aar gl. Hans Fader og hans Broder havde efter Sigende fundet deres Død paa lignende Maade.

Randers Bys og Omegns Sparekasse.

4. November 1829.

Randers er nu i Begreb med at faae en særdeles nyttig Indretning, nemlig en Sparekasse, hvormed den følgelig ikke vil staa tilbage for de fleste andre Kiøb-stæder.

Tre Aar senere finder Sparekassen det fornødent at kundgøre følgende:

Bestyrerne af denne Byes og Omegns Sparekasse finder sig foranlediget til at indskrænke Sammes Virksomhed saaledes:

1) at Sparekassen for Fremtiden alene kan benyttes af Børn, Tjenestefolk, Bønder, Haandværkere, Daglejere, Lauge, smaa Legater, der ej paa anden Maade kunne gøres frugtbringende, samt Enker og ugifte Fruentimmer, med Flere, som Direktionen skjønner at være kvalificerede til at afbenytte Indretningen;

2) at Sparekassen for Fremtiden udelukkende benyttes af Randers Bye og Amt;

3) at intet Indskud maa overstige 25 Rbdlr. ad Gangen og ingen ny Interessent herefter have over 100 Rbd. i Sparekassen.

Directionen for Randers Kiøbstæds og Omegns Sparekasse, den 20de Januar 1832.

Neckelmann. *A. L. Reiersen.* *P. Wilde.*
Kruse. *J. Holm.*

Calentegaardens Brand.

„Den store Calentegaard“ paa Hjørnet af Torvegade og Raadhusstræde brændte 1845, og den nuværende, gentagne Gange omforandrede Bygning, opførtes 1846. Den gamle Gaard var opført i 2 Etager foruden den med Tøndehvælvinger med skarpe Sømme forsynede Kælder. Bygningen siges at have været temmelig smal, Murene var tykke og af store røde Mursten (Munkesten). I Stueetagen var bl. a. Isenkræmmerbutik og paa 1. Sal Tobaksfabrik. Ilden opstod i Tørreovnen paa 1. Sal i Bygningens østre Del og forplantede sig hurtigt. Den opstod om Natten, og flere Mennesker var nær indebrændte og maatte reddes ud af Vinduerne paa Stiger. En temmelig betydelig Beholdning Krudt sprang i Luften med et vældigt Brag.

Ilden var flere Gange ved at tage fat i Raadhuset lige overfor, men slukkedes stadig af slesvigske og holstenske Artillerister fra Tøjhuset.

Købmændenes Liglavs Lade, der var meget stor, brændte med Calentegaarden.

Byens to ældste Apotheker.

Løve Apotheket solgtes 1835 af Apotheker *C. Faith* med Bygninger, Inventar og Varelager til Apotheker *Arentzen* for 40,000 Rigsdaler Sølvværdi.

Srane Apotheket aabnedes først i den saakaldte „Falkenbergs Gaard“ paa Storegade og var der i nogle Aar, indtil Apotheker *Köster* købte den oprindelig af Amtmand *Benzon* opførte Gaard (hvor Apotheket fremdeles er) af Oberst *Brock*.

General Borggaard.

En dansk Mands Minde hædret i Udlandet.

Af Kaptajn Chr. Bokkenheuser.

Danmark har baade før og siden fostret mange Sønner, som, fordi Forholdene herhjemme var for trange, drog ud til fremmede Lande, skabte sig en Stilling derude og derved spredte Kendskab til vort Land ud over Verden og lærte Fremmede at se op til vort Folk.

En af de mange var *General Borggaard*, og for nogen Tid siden blev hans Minde hædret i det Land, han viede sine bedste Kræfter, England. I den danske Klub i London afslørede et Billede af Generalen.

Hans Liv og Færd er kun lidet kendt herhjemme, selv iblandt hans Vaabenfæller, men det lønner sig at gøre sig bekendt dermed, thi han var blandt de Sønner, af hvilke Danmark kan være stolt.

Han blev født i Holbæk, enten i Landsbyen Holbæk eller paa Holbækgaard i Randers Amt i Slutningen af 1659. Det var et vanskeligt Aar for vort gamle Land, Krigen hærgede det, og ingen viste, hvordan

det vilde gaa. Man kan dog ikke sige, at den lille Dreng kom til Verden ved Kartovers Brag, thi paa det Tidspunkt havde Fjenden alt forladt Jylland og stod nu kun ved Kjøbenhavn og Nyborg, men man kan dog sikkert vide, at han i sin Barndom har hørt meget fortælle om de mange fremmede Tropper, baade Fjender og Venner, der havde gæstet den jydsk Halvø i Aaret, før han blev født. Mulig er derigennem hans Lyst til Krigens Gerning blevet vakt, thi allerede i 16-Aars Alderen træffer vi ham som Soldat i aktiv Tjeneste. Han tager Del i den skaanske Krig, først som Infanterist ved Dronningens Livregiment (nu 17de Bataillon) og senere som Artillerist.

Efter Krigen sendes han ud til fremmede Hære for at sætte sig ind i Forholdene der, først ved Artilleriet i den brandenborgske Hær — det var i den store Kurfyrstes Dage — og derefter til Strassborg for at studere Befæstningskunst. Tidligt har man herhjemme haft Blikket aabent for Borgaards Evner, man har regnet med senere at kunne bruge ham som Lærer for andre.

Først nu, mens han er ude, faar han sin Udnævnelse til Officer, han bliver Fændrik.

Herhjemme er der imidlertid Fred og Ro, men ude vinker Æventyret. Tyrkerne er trængt frem imod Wien, de belejrer Byen, og dens Fald er nær forestaaende; men saa kommer en Undsætningshær til, og Datidens største og heftigste Slag udkæmpes, Tyrkerne kastes tilbage, og Østrigs Hovedstad befries; i dette Slag tager Borgaard Del.

De følgende Aar er forskellige; snart er Borgaard hjemme, snart er han ude; snart bygger han Fæstningsværker i Grevskabet Oldenborg, og snart kæm-

per han igen mod Tyrkerne, indtil han endelig i 1688 for stedse siger Danmark Farvel. Duellovene herhjemme var blevne skærpede, og Borggaard blev indviklet i en Duelaffære — Duellen fandt iøvrigt ikke Sted — og han maatte rejse.

Nu kom hans alsidige militære Uddannelse og hans mange Bekendtskaber i det Fremmede ham til Gode, og hvor han kom hen, tog de med Glæde imod ham. Han var i Tjeneste hos den polske Konge, Johan Sobiesky, og hos den nye Kurfyrste af Brandenburg, Frederik III; han opholdt sig en kort Tid hos Ludvig XIV af Frankrig, men sidst og længst tjente han Englands Konge, Vilhelm af Oranien.

Englands Kampe førtes den Gang i Flandern imod Frankrig. Her stred danske Hjælpetropper i engelsk Sold tappert, og her kæmpede Borggaard som engelsk Artilleriofficer.

Han fik i de Aar en sjælden rig Lejlighed til at studere Fæstningskrigen, idet han paa nært Hold fik Datidens to største Mestres i denne særlige Krigsførelse, Vauban og Coëhorn, at se; det var ved Erobringen af Namur; første Gang i 1692 var han med de franske Tropper under Vauban, der angreb den af de Allierede forsvarede Fæstning, og anden Gang, tre Aar senere, var han paa de Allieredes Side, da de angreb den af Vauban forsvarede Fæstning; ved dette Angreb optraadte Coëhorn som de Allieredes første Ingeniør og som den, hvis Planer for Angrebet blev bragt til Udførelse.

Efter Afslutningen af denne Krig, under hvilken Borggaard var bleven Kaptajn, fulgte igen nogle rolige Aar, men ikke saa snart brød i 1702 Krigen ud — den spanske Arvefølgekrig — saa drog han ud igen, og

næsten uafbrudt i 8 Aar kæmpede han under engelske Faner i Spanien. Han blev her i det meste af Tiden anvendt som Øverstkommanderende over Artilleriet, og han avancerede til Oberst.

De første Aar af denne Krig var af mindre Betydning, men 1710 led de Allierede flere paa hverandre følgende Nederlag, og Borggaard blev tilsidst saaret og fanget, og han maatte nu holde Sengen i $\frac{1}{2}$ Aar. Det næste Aar rejste han tilbage til England.

Nu fulgte en Fredens Tid.

En af Borggaards første Gerninger efter sin Hjemkomst var at foranstalte et kæmpemæssigt Tivoli-Fyrværkeri i Anledning af Freden i Utrecht. Det var altsaa den Gang en højtstaaende Artilleriofficers Arbejde.

Han beskæftigede sig iøvrigt med at udarbejde en Plan for det engelske Artilleris Organisation. Igenem de langvarige Krige havde han lært næsten alle de europæiske Staters Artilleri at kende, og han indsaa, at det engelske Artilleri trængte til Fornyelse og til en anden Organisation. Men ligesaa let han havde ved selv at komme til Klarhed paa dette Punkt, ligesaa svært havde han ved at faa andre til at dele sine Meninger. Saa kom Forholdene ham til Hjælp. Efter at Vilhelm af Oraniens Efterfølger, Dronning Anna, var død, gjorde Stuarterne i 1716 et nyt Forsøg paa at generobre den engelske Krone, og det blev derfor nødvendigt, at den engelske Hær rykkede op i Skotland. Oprøret blev hurtigt kvalt, men ved denne Lejlighed fik man endelig Øjnene op for Artilleriets Skrøbeligheder, og Borggaard fik nu Ordre til at udarbejde og indsende et detailleret Forslag til et helt nyt Artillerimateriel. Det har ikke voldt ham

meget Arbejde, thi han havde i Virkeligheden det hele liggende færdigt.

Borgaards Forslag blev godkendt, og man tog straks fat paa at arbejde efter hans Planer. Han blev saaledes Skaberen af det engelske Artilleri.

Der arbejdedes med største Hast, og allerede i 1719 stod det nye Artilleri sin Prøve. Spanien rejste Hovedet, og England paaførte det derfor Krig. Ved Angrebet paa Kastellet i Vigo i det nordvestlige Spanien førte Borggaard et meget stort Antal Morterer i Stilling, og efter en 4-Dages Beskydning maatte Fjenden overgive sig.

Krigen varede kun kort, og snart var Borggaard hjemme igen. Arbejdet blev nu fortsat, det var jo ikke endt, fordi Kanonerne var støbt og Ammunitionen færdig. Vaabnet skulde organiseres, og der blev derfor dannet et Artilleriregiment med Borggaard som Chef, ligesom han ogsaa fik Kommandoen over Artilleriskolen, hvis Oprettelse sammen med alt det andet var et Led i hans Plan. Begge disse Poster beholdt han, saa vidt vides, til sin Død.

Naar man tager hans store Fortjenester i Betragtning, maa man sige, at han kun avancerede langsomt, i 1727 blev han Brigadegeneral, i 1735 Generalmajor og i 1739 Generalløjtnant, men Misundere voksede op omkring ham og har vel fra Tid til anden skadet ham; den Omstændighed at han var Udlænding, har næppe spillet nogen som helst Rolle; det var jo i de hvervede Troppers Tid, Soldater fik man, hvor de var at faa, og forstod de det Sprog, der blev talt i Hæren, var der næppe nogen, der bekymrede sig om deres Nationalitet. Og Soldaterne selv, de tænkte ikke paa

Begrebet „Fædreland“, de sloges for den Konge, der betalte dem bedst.

Borgaard var efterhaanden bleven en gammel Mand, han var 80 Aar, da han blev Generalløjtnant, men Alderen trykkede ham ikke; rask og rørig færdedes han omkring i sin praktiske Virksomhed, og ufortrødent arbejdede han til det sidste med Teorien.

Og Borgaards Tanker havde ogsaa andre Maal end Arbejdet med den engelske Konges Artilleri. Han glemte ingensinde, at hans Vugge havde staaet i Danmark. I de Tider, hvor hans Gerning tillod ham at bo og færdes i London, sluttede han sig til sine gamle Landsmænd, og disse saa paa deres Side op til ham. Efter at man langt om længe havde faaet sparet sammen og faaet bygget en dansk Kirke i London, valgte Menigheden Borgaard til en af Kirkens Forstandere.

I 1751 døde han, 91 Aar gammel, og blev bisat i Gravhælvingerne under den danske Kirke. Engelske Officerer satte ham senere i Woolwich, hvor Artilleriet havde sin faste Øvelsesplads, et Minde; under Generalens Billede stod der en kort Beskrivelse af hans Liv, heri at han havde taget Del i 18 Slag og 24 Belejringer; „Storbritanien er i Gæld til denne tapre Officers Evner, fordi han har sat baade Artillerividskaben og Artilleritjenesten i System, og fordi han har sørget for Regimentets Oprettelse og Organisation“.

Til Medlemmerne!

Aarsmødet afholdtes den 15. Juli paa den gamle Herregaard „Bidstrup“ ved Laurbjerg efter elskværdig Indbydelse af Gaardens Ejer, Hr. Godsejer, Premierløjtnant *Honnens de Lichtenberg*, der selv i et udførligt og interessant Foredrag gav en Oversigt over „Bidstrup“s Historie gennem Tiderne.

Der var mødt en stor Tihørerkreds, ca. 1500 Mennesker, som efter Foredraget fik Lejlighed til at bese en Del af Gaardens Værelser, Kælderne og Fangehullerne.

Efter Foredraget afholdt Samfundet Generalforsamling. I Kassererens Fraværelse oplæste Formanden det reviderede Regnskab, der findes andet Steds i Bogen.

Af Bestyrelsen afgik ved Lodtrækning Gaardejer *Aage Sørensen*, Møllerup, der genvalgtes.

Til Revisor i Stedet for afdøde Justitsraad Lehmann, hvem Formanden omtalte i anerkendende Ord, valgtes Arkitekt *Mynster*.

Endvidere har Samfundet været Medindbyder til det i Rønde i August afholdte Samfundskursus, der fik et meget heldigt Forløb.

Samfundets Medlemsantal er omtrent det samme, det har været i de senere Aar, omkring ved 600, men vi vilde selvfølgelig gerne have mange flere.

P. B. V.:

Engelbert Dröhse,
Samfundets Fmd.

Oversigt

over

„Randers Amts historiske Samfund“s Indtægter og Udgifter

i det 16. Regnskabsaar fra 1. Januar til 31. December 1922.

Indtægt.	Kr.	Ø.	Udgift.	Kr.	Ø.
Kassebeholdning fra 1921	1313	42	Bøger, Krans, Telegrammer, Brev- og Pakkeporto, Ordning af Aarbogs-		
Statstilskud	400	00	Oplaget, Assurance m. v.	90	65
Solgte Aarbøger	50	50	Udgifter ved Bestyrelsesmøder og Aarsmøde	319	80
Solgte Clausholm-Hefter	100	00	Annoncer	61	90
Kontingent af 585 Medlemmer	1937	00	Ny Medlemsprotokol	38	50
Renter	55	14	Honorar for Stof til Aarbogen	222	00
			Aarbogen og andre Tryksager	1105	00
			Ekspedition og Porto til Aarbogens Udsendelse	301	50
			Kassebeholdning	1716	71
Kr.	3856	06	Kr.	3856	06

Randers, i Maj 1923.

Carl Hansen.

Dette Regnskab med tilhørende Bilag er gennemgaaet af undertegnede Revisor og fundet rigtigt. Beholdningen Kr. 1716,71 paases ført til Indtægt paa næste Aars Regnskab.

Randers, den 25. Juni 1923.

P. Skaarup.

Indhold.

<i>Chr. Wammen</i> : Bidrag til Kjærby Sogns Historie . . .	Side 5
<i>N. Nielsen Vad</i> : Den første Redaktør	- 47
<i>P. M. Pedersen</i> : Felballe—Nødager Pastorat	- 60
<i>J. P. Madsen</i> : Dagbog fra Krigen 1864	- 81
<i>Bolette Sørensen</i> : En Bandsættelse i Hald	- 95
<i>A. Nielsen</i> : Lærere i Tved Sogn paa Mols	- 104
<i>Formanden</i> : Randers Begivenheder i forrige Aarhundrede	- 111
<i>Chr. Bokkenheuser</i> : General Borggaard	- 128
Til Medlemmerne	- 134
Regnskabet for 1922.	- 135